

T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**ORTADOĞU'DAKİ TERÖR FAALİYETLERİ KAPSAMINDA OYUN
TEORİSİ SİMÜLASYONU İLE TÜRKİYE'NİN PKK'YA YÖNELİK
MÜCADELE POLİTİKALARININ ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Gamze Nur DAĞ

Niğde
Mart, 2021

**T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**ORTADOĞU'DAKİ TERÖR FAALİYETLERİ KAPSAMINDA OYUN
TEORİSİ SİMÜLASYONU İLE TÜRKİYE'NİN PKK'YA YÖNELİK
MÜCADELE POLİTİKALARININ ANALİZİ**

**Hazırlayan
Gamze Nur DAĞ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman : Prof. Dr. Okyay UÇAN
Üye : Doç. Dr. Fındık Özlem ALPER
Üye : Doç. Dr. Başak Gül AKAR

**Niğde
Mart, 2021**

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**ORTADOĞU’DAKİ TERÖR FAALİYETLERİ KAPSAMINDA OYUN TEORİSİ SİMÜLASYONU İLE TÜRKİYE’NİN PKK’YA YÖNELİK MÜCADELE POLİTİKALARININ ANALİZİ**” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullandığım kaynaklara, kullandıkları yerlerde atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

17.03.2021

Gamze Nur DAĞ

ÖN SÖZ

Terörizm, hem ulusal hem uluslararası platformda ülkeler için tehdit unsuru oluşturan bir olgudur. Terörün etkileri incelendiğinde eylemlerini gerçekleştirdiği ülkeler açısından ciddi sorunlara yol açtığı görülmektedir. Ülke ekonomisine ağır darbeler vuran terör faaliyetleri, aynı zamanda toplumsal ve siyasi açıdan da ülkeleri etkilemiştir. Ülkeler senelerce terör belasından kurtulmak için çeşitli mücadele politikaları geliştirmişlerdir. Terörle mücadelede hiç şüphesiz Türkiye uluslararası arenada adından başarıyla söz ettirmiştir. Terörle mücadelede Türkiye ne tür politikalar yürüteceğine dair bir karar verme süreci yaşamaktadır. Geçmişten günümüze kadar popülerliğini iyice arttıran ‘Oyun Teorisi’ kuramı da karar verme stratejileri geliştiren ve bu doğrultuda çözümler üreten bir alan olmuştur. Bu doğrultuda yapılan çalışmada Türkiye’nin PKK terör örgütüne yönelik izlediği mücadele politikaları örnek bir oyun matrisi üzerinden analiz edilmiştir.

Bu çalışma sırasında gerek konu tercihi gerek çalışmanın esasları hususunda bana yön vererek desteğini esirgemeyen saygıdeğer tez danışmanım Prof. Dr. Okyay UÇAN’a teşekkürü borç bilirim.

Çalışma boyunca fikirleriyle beni aydınlatan sevgili babam Akın ÇEBE ve benden desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, hayatını çocuklarına adayan sevgili annem Adalet ÇEBE’ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca çalışmamın konusu itibariyle terör örgütleri tarafından şehit edilen tüm güvenlik güçlerimize ve sivil vatandaşlarımıza rahmet diler, tüm Türk Milleti adına teşekkürlerimi sunarak hiçbir zaman unutulmayacaklarını bir kere daha belirtmek isterim.

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ORTADOĞU'DAKİ TERÖR FAALİYETLERİ KAPSAMINDA OYUN
TEORİSİ SİMÜLASYONU İLE TÜRKİYE'NİN PKK'YA YÖNELİK
MÜCADELE POLİTİKALARININ ANALİZİ**

DAĞ, Gamze Nur
İktisat Anabilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. Okyay UÇAN
Mart 2021, 102 sayfa

Terörizm geçmişten bugüne kadar varlığını devam ettiren bir olgudur. Terör örgütleri de kendi amaçları ve hedefleri doğrultusunda devletler ile mücadele içine girmişlerdir. Dünyada günden güne ilerleyen teknoloji ve ekonomi alanındaki gelişmelere paralel olarak terörizm de yapısı itibariyle gelişen olanak ve şartlar ışığında hitap ettiği kitleyi ve örgütsel özelliklerini her geçen gün ilerletmektedir. Terör örgütleri teknolojik gelişmelere eş olarak kendilerini yenileyip daha fazla etki uyandıran terör eylemleri gerçekleştirmeye başlamışlardır. Bu sebeplerden dolayı terörle mücadelede uluslararası işbirliğinin zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Ortadoğu bölgesi jeopolitik önemi, zengin yeraltı ve yerüstü kaynakları ile dünyanın en önemli bölgelerinden birisidir. Ortadoğu çok uzun yıllardır terör ve terör unsurlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Ortaya çıkan terör felaketi yoğun uğraşlar neticesinde büyük ölçüde kısıtlanmıştır. Fakat mücadeleler halen devam etmektedir. Ortadoğu bölgesi gibi önemli bir coğrafyada yaşamın bir bedeli olacaktır. Bu bedel de farklı senaryolarla ödetilmeye çalışılacaktır.

Çalışmada, küresel boyutta bir sorun olan terörizmin tarihsel gelişimini, bugüne kadar faaliyet gösteren terör örgütlerini, bunların yapısını, gelir kaynaklarını ve amaçlarını, Ortadoğu'nun genel yapısı, ekonomisi ve siyaseti ışığında terörle mücadele politikaları göz önünde tutularak, seçilmiş bir Ortadoğu ülkesi ve terör örgütünün mücadelesi, oyun teorisi kuramı çerçevesinde örnek oyun matrisiyle analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Terörizm, Terör Örgütleri, Ortadoğu Ülkeleri, Terörle Mücadele, Terör-Ekonomi İlişkisi, Oyun Teorisi.

ABSTRACT
MASTER THESIS

**THEORY SIMULATION IN THE CONTEXT OF TERRORIST ACTIVITIES
IN THE MIDDLE EAST AND THE ANALYSIS OF POLICIES OF TURKEY
AGAINST PKK**

DAĞ, Gamze Nur
Department of Economics
Supervisor: Prof. Dr. Okyay UÇAN
March 2021, 102 pages

Terrorism is a phenomenon that has persisted from the past to the present. Terrorist organizations have also struggled with states in line with their own goals and objectives. In parallel with the advances in technology and economy in the world, terrorism improves its audience and organizational characteristics day by day in the light of the developing possibilities and conditions. Terrorist organizations in line with technological developments, have started to perform terrorist acts that have greater impact by renewing themselves. For these reasons, the necessity of international cooperation in the fight against terrorism has emerged.

The Middle East region is one of the most important regions of the world with its geopolitical importance, rich underground and surface resources. The Middle East has faced terrorism and terror elements for many years. The resulting terror disaster has been greatly curtailed as a result of intense efforts. But the struggles are still going on. Living in an important geography such as the Middle East region will have a price. This price will also be tried to be paid in different scenarios.

In the study, taking into consideration the historical development of terrorism, which is a global problem, the terrorist organizations operating until today, their structure, sources of income and their aims, the general structure of the Middle East, its policies to fight against terrorism in the light of its economy and politics, a selected Middle Eastern country and a terrorist organization, struggle will be analyzed with the sample game matrix within the framework of game theory.

Keywords: Terrorism, Terrorist Organizations, Middle East Countries, Anti-Terror, Terrorism-Economy Relationship, Game Theory.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar LİSTESİ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Terör Kavramı	3
1.2. Terörün Tarihsel Boyutu	4
1.3. Terörün Var Olmasındaki Unsurlar	8
1.3.1. Örgüt Unsuru	8
1.3.2. İdeoloji Unsuru.....	9
1.3.3. Şiddet Unsuru	10
1.4. Terör Türlerinin Gruplandırılması	10
1.4.1. Devlet Terörizmi	11
1.4.2. Uluslararası Terör	11
1.4.3. Dini Terör	12
1.4.4. Etnik Terör	12
1.5. Ortaya Çıkışı, Genel Yapısı ve Yönetimi Bakımından Başlıca Terör Örgütleri	13
1.5.1 IŞİD Terör Örgütü	13
1.5.2. PKK Terör Örgütü	15
1.5.3. El-Kaide Terör Örgütü	18
1.5.4. Hizbullah Terör Örgütü	20

1.5.5. ETA Terör Örgütü	22
1.5.6. ASALA Terör Örgütü	24
1.5.7. IRA Terör Örgütü	25
1.6. Terörün Nedenleri ve Bu Doğrultuda Planlanan Hedefler	27

İKİNCİ BÖLÜM

ÇATIŞMA VE ANLAŞMANIN MATEMATİKSEL BOYUTU: OYUN TEORİSİ

2.1. Oyun Teorisi	31
2.2. Oyun Teorisinin Tarihsel Gelişimi	32
2.3. Oyun Teorisinin Temel Varsayım ve Kuramları	35
2.3.1. Oyuncu Kuramı	35
2.3.2. Strateji Kuramı	36
2.3.3. Kazanç ve Ödemeler	37
2.3.4. Nash Dengesi	37
2.4. Statik Oyun Teorisi	39
2.4.1. Normal ve Yaygın Form Oyunlar	39
2.4.2. Statik Oyunlarda Çözümleme Teknikleri.....	41
2.4.2.1. Tam Baskınlık.....	41
2.4.2.2. Zayıf Baskınlık	41
2.4.2.3. Tekrarlayan Tam Baskınlık	42
2.4.2.4. Tekrarlayan Zayıf Baskınlık	43
2.5. Dinamik Oyun Teorisi	44
2.5.1. Tek Seferli Dinamik Oyunlar	44
2.5.1.1. Alt Oyun- Mükemmel Nash Dengesi	44
2.5.1.2. Geri Yönlü Tümevarım	45
2.5.2. Tekrarlayan Oyunlar	45

2.5.2.1. Sonsuz Tekrarlayan Oyunlar	45
2.5.2.2. Sonlu Tekrarlayan Oyunlar	46
2.5.3. Bayes Kuramı	47
2.6. Oyun Teorisi Kategorileri	48
2.6.1. Sıfır Toplamlı Oyunlar	48
2.6.1.1. Eğer Noktalı (Tepe Noktası) Oyunlar	49
2.6.1.2. Karma Stratejiler	50
2.6.2. Sıfır Toplamlı Olmayan (Değişken) Oyunlar.....	51
2.6.2.1. Tavuk Oyunu	51
2.6.2.2. Geyik Avı Oyun Modeli	52
2.7. Oyun Teorisini Çözümleme Biçimi	53
2.7.1. Grafik Yöntemi İle Çözümleme	53
2.7.2. Cebirsel Yöntem Kullanarak Çözümleme	56
2.7.3. Doğrusal Programlama Yöntemi İle Çözüm	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORTADOĞU'DA TERÖR VE OYUN TEORİSİ SİMÜLASYONU

3.1. Ortadoğu Ülkelerine Toplu Bir Bakış	58
3.1.1. Fiziki Şartlar	58
3.1.1.1. Coğrafi konum	58
3.1.1.2. İklim özellikleri ve bitki örtüsü	59
3.1.2. Beşeri ve Ekonomik Hayat	59
3.1.2.1. Nüfus ve göç hareketleri.....	59
3.1.2.2. Ekonomik faaliyetler	60
3.1.3. Bölgenin Dini Yapısı	62
3.2. Ortadoğu'nun Tarihsel Boyutu ve Ortadoğu'da Terörizmin Gelişimi	62
3.2.1. İlk Çağlarda Ortadoğu	62

3.2.2. Batılılaşma Süreci	63
3.2.3. Siyonizm'in Doğuşu ve Gelişimi	65
3.2.4. Arap Baharı Sorunu	66
3.3. Türkiye'de Terörün Gelişimi ve Terör Örgütleriyle Mücadele	67
3.3.1. Sağ ve Sol Görüşlü Terör Örgütleri	68
3.3.2. Ayrılkçı (Bölücü) Terör Örgütleri	70
3.3.3. Dini Temelli Terör Örgütleri	70
3.4. Türkiye'de PKK Terör Örgütünün Faaliyetleri ve Benimsenen Mücadele Politikaları	71
3.5. Literatür Çalışması	75
3.6. Seçilmiş Ortadoğu Ülkesi ve Terör Örgütü Üzerine Oyun Teorisi Analizi.....	80
SONUÇ	87
KAYNAKÇA	89

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. İŞİD Terör Örgütünün Yetenekleri, İhtiyaçları ve Eksiklikleri	15
Tablo 2. PKK Terör Örgütünün Başlıca Terör Faaliyetleri	17
Tablo 3. ASALA Terör Örgütünün Gerçekleştirdiği Eylemler.....	25
Tablo 4: Cinsiyetler Savaşı Gösterimi	38
Tablo 5. Zayıf Baskınlık Gösterimi.....	42
Tablo 6. Tekrarlayan Tam Baskınlık İçin Çözümleme	43
Tablo 7. Tekrarlayan Zayıf Baskınlık İçin Çözümleme.....	43
Tablo 8: Tavuk Oyunu Örnekleme.....	52
Tablo 9. 2*4'lük Oyun Matrisi.....	54
Tablo 10. X Oyuncusunun Beklenen Kazançları	54
Tablo 11: Yıllara Göre Literatür Taraması	76
Tablo 12. Mahkûmlar Çıkmazı Oyununun Çözümlemesi	82
Tablo 13: Q Ülkesi ve X Terör Örgütünün Mahkûmlar Çıkmazı Oyun Matrisi	84

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ASALA	: Ermeni Gizli Ordusu
BM	: Birleşmiş Milletler
DDKO	: Doğu Devrimci Kültür Ocakları
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
ETA	: Bask Yurdu ve Özgürlük
IRA	: İrlanda Cumhuriyet Ordusu
İŞİD (DAEŞ)	: Irak ve Şam İslam Devleti
İBDAC	: İslami Büyük Doğu Akıncılar Cephesi
KCK	: Kürdistan Topluluklar Birliği
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
PYD	: Demokratik Birlik Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TAK	: Kürdistan Özgürlük Şahinleri
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
THKO	: Türkiye Halkın Kurtuluş Ordusu
THKP	: Türkiye Halkın Kurtuluş Partisi
THY	: Türk Hava Yolları
TİİKP	: Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TKP	: Türkiye Komünist Partisi

TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri

GİRİŞ

Ortadoğu coğrafyası geçmişten günümüze kadar birçok savaş, çatışma ve mücadele kavramlarıyla anılan bir bölge olmuştur. Bu sebeple bu bölgede terörizm kavramı yıllar öncesinden bilinen ve Ortadoğu'nun yabancı olmadığı bir durumdur. Eski Filistin'de M.S. 6-135 tarihleri arasında Romalılara karşı Zealots'un şiddet kampanyaları göstermesi, faaliyetlerinde intihar saldırılarına başvuran Siccarilerin Romalılara karşı gerçekleştirdiği eylemler, Hasan SABBAAH liderliğinde Haşhaşiler olarak tanınan örgütün uyuşturucu madde kullanılarak yetiştirildiği örgüt elemanları aracılığıyla korku salmayı amaçlayarak intihar saldırılarında bulunması Ortadoğu'nun tarihte terörizm kavramına yabancı olmadığını göstermektedir.

2. Dünya Savaşı'ndan sonra küresel boyutta en çok tartışma yaratan kavramlardan biri de terörizmdir. Günümüze kadar farklı tanımları ortaya kosa da uluslararası platformda hala üzerine ortaklaşa karara varılmış bir tanımla bulunmamaktadır. Bunun temel nedeni; şiddete maruz kalan taraf, eylemi gerçekleştiren kişileri terörist olarak tanımlamaktadır. Öbür taraf ise eylemi gerçekleştiren kişileri, özgürlük savaşçısı olarak nitelendirmektedir. Bu durum uluslararası hukukta var olan haklı bir mücadele ile sadece şiddet temelli ve halkta korku yaratma amacıyla olan bir mücadelenin karışmasına sebep olmaktadır.

Terör ülkeleri birçok yönden etkilemektedir. Ekonomik, politik, toplumsal, kültürel vb. şekillerde ülkelerin gelişmesini engellemektedir. Bu sebepten terörizm ülkeler için her dönemde bir tehdit unsuru olarak görülmüştür. Bundan dolayı terörle mücadele her dönemde farklı şekillerde kendini göstermiştir. Türkiye'de terörle mücadele tarihimizden bugüne kadar çeşitli şekillerde devam etmiştir.

Terör örgütlerinin benimsediği ideoloji, değişen yapılanma şekilleri ve en önemlisi gelişen teknolojiyle birlikte eylemlerinin şiddetinin artması farklı açıdan mücadele politikalarını zorunlu kılmaktadır. Türkiye'de geçmişten günümüze kadar terörle mücadelede kendini sürekli geliştiren bir ülke konumundadır. Mücadelede doğru kararı vermek ülke siyaseti açısından en önemli hususlardan biridir. Karar verirken en rasyonel seçimlerin tercih edilmesi için neler yapılabileceği sorusu 20.yy'da araştırılmaya başlanmıştır. Yapılan çalışmalar 'Oyun Teorisi' dalını ortaya çıkarmıştır. En az iki oyuncu arasındaki karşılıklı karar vermeye dayanan durumu inceleyen ve seçenekler arasından en akılcı stratejinin nasıl seçilebileceğini araştıran

bu teori, karar vermede akılcı çözümler üreterek bu konuda farklı çözüm metotları geliştirmiştir. Oyun teorisi yaşamın hemen hemen her alanında kullanılmaya başlanmıştır. Ekonomik, sosyal, siyasal vb. alanlarda ülkelerin başvurduğu bir yöntem olmaya başlamıştır.

Çalışmanın amacı; yıllardır ülkeler için tehdit unsuru olan terörizmin ve Türkiye'nin terörle mücadelesinin, son yıllarda popüler olarak hemen hemen her alanda kullanılmaya başlanan oyun teorisi kuramından hareketle örnek bir oyun matrisi çerçevesinde Türkiye'nin Kürdistan İşçi Partisi (PKK) terör örgütüne karşı izlediği mücadele politikası analiz edilerek literatüre farklı bir bakış açısı kazandırmaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde terörün tanımlanması, tarihsel boyutu, unsurları ve hedefleri belirlenerek bu doğrultuda günümüze kadar faaliyet gösteren başlıca terör örgütlerinin ortaya çıkışı, genel yapısı ve yönetimi açıklanacaktır. İkinci bölümde oyun teorisi kuramının tarihsel gelişimi, varsayımları, çeşitleri ve çözüm yolları üzerinde durulacaktır. Üçüncü ve son bölümde ise Ortadoğu'nun genel özellikleriyle ilgili bilgiler verildikten sonra Türkiye'nin PKK Terör Örgütüyle ilgili mücadele politikaları ışığında 'Mahkûmlar Çıkmazı' oyunundan hareketle örnek oyun matrisi kurulacak ve aralarındaki ilişki analiz edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Terör Kavramı

Dünyanın giderek değişen dengeleri ve uluslararası ilişkilerde meydana gelen farklılaşmalar neticesinde sıcak savaş yöntemlerinin yerini soğuk savaş metotları almıştır. Soğuk savaşın sonucu olarak ortaya çıkan psikolojik savaş türü ve bu savaş türünün önemli bir unsuru olan çatışmalar, terör kavramını beraberinde getirmiştir (Alkan,2002).

Terörle beraber terörizm kavramı da sıkça kullanılmaktadır. Bu iki kavram eylemi kimin yaptığına göre birbirinden ayrılmaktadır. Eylem, yöneten kesimden geldiğinde “terör” yönetilenlerden geldiğinde ise “terörizm” kavramı kullanılmaktadır. Örneğin; bu bir terördür, denildiğinde farklı bir şey bu bir terörizm, denildiğinde ise bambaşka bir şey anlatılmış oluyor. İlk bakıldığında bu iki cümle de aynı anlamda kullanılıyormuş gibi görünmektedir. Fakat birinci cümlede daha çok bir olaya vurgu yapılırken ikinci cümlede ise bu olayın meydana gelme sürecindeki yöntem ve düşüncelere gönderme yapılmaktadır (Zirhinlioğlu, 2004).

Terörizmi tanımlamadan önce ilişkili olduğu şiddet kavramı tanımlanacak olursa; belirli düzeyde ahlaki kurallara karşı çıkıp bunları kötüye kullanmak şeklinde ifade edilir. Benzer olarak terörizm, kendi siyasi idealarını, kültür özelliklerini, değerlerini şiddete başvurarak topluma zorla kabul ettirmek anlamında kullanılmaktadır (Altay vd, 2013).

Terör; hukuki, sosyolojik ve psikolojik açılardan tanımlanması mümkün olan çok görel bir kavramdır. Latince “terror” kelimesinden türeyen terörizm bilinmesi ve öngörülmesi mümkün olmayan bir tehlike anında duyulan aşırı korku ve dehşet anlamlarına gelmektedir. 1789 Fransız İhtilali sonrasında 1793 Konvansiyon döneminde Jakoben yönetimince yürütülen şiddet politikası, adalet ve siyasi alanlarda “terörizm” kavramının doğmasına neden olmuştur. XIX. Yüzyıl boyunca yaşanmış olan siyasi gelişmeler neticesinde terörizm, yalnız vatandaşlara karşı hükümet tarafından uygulanan şiddeti değil, kişiler ya da siyasi gruplar tarafından devlete karşı uygulanan şiddeti de ifade eden bir anlam kazanmıştır (TBMM Raporu, 2021).

Terör kavramını günlük kullanımındaki anlamının aksine Jakobenler tarafından kullanılan anlamı iyimser bir nitelik taşımaktadır. Jakobenler terörü barışçıl

bir dünya yaratmak için gerekli görmekteydiler. Ancak günümüzde ise pozitif olmayan bir anlam taşımaktadır. Terörün taşıdığı bu negatif anlamdan ötürü insanlar mücadele içinde oldukları kişileri terörist olarak nitelendirmeye başlamışlardır. Bundan dolayı da birine göre “özgürlük savaşçısı” bir diğerine göre “terörist” olarak algılanmasına sebebiyet vermiştir (Taslaman, 2015).

En genel anlamıyla terör, insanlara belirli düşünce ve görüşleri zorla benimsetmek için başvuru baskı, zor kullanma biçimidir. Terör şiddet olgusunun bir türü olarak ortaya çıkmıştır ve bu olgudan bağımsız olarak kullanılmaktadır. Daha ayrıntılı şekilde tanımlanacak olursa terör, insanların gündelik hayatlarında yaşadıkları birtakım anlaşmazlık durumlarında başvurdukları fiziki veya fiziki olmayan olumsuz davranışlardır (Serçek ve Serçek, 2016).

Terörizm genelde aşağıdan gelen bir şiddet olarak nitelendirilir. Buna karşın; muhalif Hebert yanlısı küme ve Kamu Güvenliği Kurulu tarafından denetlenen “terör dönemi” Robespierre’in Fransız Devrimine egemen olmasıyla beraber yukarıdan gelmiştir. Bir benzeri Almanya’da Yahudilere, liberallere, aydınlara, solculara ve savaş karşıtlarına karşı Nazilerin sıkça yaygın olan önyargıları, soykırım da içinde olmak üzere yukarıdan terörü oluşturur (Ataöv, 2014).

Terör eylemlerinin gerek gelişmiş ülkeler gerekse az gelişmiş ülkelerde belli bir güç kazandığı görülmektedir. Aslını oluşturan toplumsal, sosyal ve politik nedenler ne olursa olsun bu türdeki eylem ve hareketlerin birincil amacı, siyasi iktidarı işleyemeyecek konuma getirmek, iktidarı halkın gözünde küçültmek ve güvenilirliğini yıkararak mevcut sisteme el koymaktır (Keleş ve Ünsal, 1982).

1.2. Terörün Tarihsel Boyutu

Terör kavramının incelenmesi çok eskiye dayanmakla beraber terör faaliyetlerinin tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. Eski terör örgütlerine örnek verilecek olursa; Yahudi tarihindeki Zelotes’ler, Ortaçağ İslam tarihindeki İsmaili-Haşaşinler ve Hindu Thug tarikatı olarak sıralanabilir. Bunun yanında İtalya’da Borgialar döneminde, İngiltere’de Cromwell döneminde ve Rusya’da devrim sırasında meydana gelen sistemli şiddet uygulamaları terörün tarihsel açıdan bir diğer örnekleridir (Öktem, 2007).

Terörist faaliyetlerinin en eski örneklerinden biri olan “Scari” hareketleri, dinsel bir tarikat olup Filistin’de kurulmuştur, bu tarikat Romalılara karşı vergi

ayaklanması başlatmıştır. Bu ayaklanmaya Jewish Zealots liderlik etmiştir. Ayaklanma Kudüs'ün yıkımıyla son bulmuştur. Bu tarikatın masada kalesine çekildikleri ve Romalıların saldırıları sonucunda toplu intihar eyleminde buldukları bilinmektedir. Sicariler, Zelatos'un bir alt grubu olarak tanınırlar ve tarihte ilk kez intihar eylemlerinde bulunulan bir örgüt olarak bilinirler. Bu örgüt adını terör faaliyetlerinde kullandıkları, kıyafetlerinin içine gizledikleri sica adlı suikast kılıcından almışlardır. Scariler aşırı derece milliyetçi bir tarikat olarak bilinmektedirler. Orta çağın sonunda tekrar güçlenerek ortaya çıkmışlardır (Demir, 2009).

Terörist faaliyetlerinin başka bir örneği olan Haşhaşiler, Kuzey İran'ın Kum kentinde ortaya çıkmışlardır. 1090 yılında Alamut Kalesini ele geçirmişlerdir. Daha sonra eylemlerini dağlık alandan şehir merkezlerine kaydırmaya başlamışlardır. Şehirde yaptıkları ilk eylem Nizamülmülk'e karşı olmuştur. İlerleyen yıllara Suriye, Filistin ve İran'da da faaliyet göstermişlerdir (Kartal, 2014: 44). Bu terörist hareket İslam dininin bir kolu olan Şii mezhebiyle bağlantılıdır. Şii terörü İran'daki rejim sonucu yayılmıştır ve son zamanlarda Orta Doğu'da meydana gelen birçok terörist faaliyetten sorumludur. Lübnan'da (Amerika Birleşik Devletleri (ABD) elçiliğinin bombalanması da buna dahil bir eylemdir (Tomuş, 2004).

Tarihte terörizm temalı bir diğer örnek ise Thug'lardır. Thug kelimesinin anlamı sıradan zorbalık olarak tanımlanmaktadır. Temeli Hinducaya dayanır. Thuglar gizli kardeşlik örgütü olarak ortaya çıkmışlardır. Thug'lardan ilk kez XII. Yüzyılda bahsedilmesine rağmen bu grubun geçmişi çok eskilere dayanmaktadır. Thug'ların ritüeli yolda esir aldıkları insanları "roomal" adı verilen özel silahlarıyla öldürmektir. Thuglar İngiliz otoritelerinin ilk kez 1799'da dikkatini çekmiştir. Thug'ları ortadan kaldırmak için Romalıların yaptığı gibi toplu imha yöntemini benimsemişlerdir. Son üyesine varana kadar bu grubun üyeleri yok edilmiştir (Şen, 2018).

Fransız Devrimi'ne kadar din, terörizm için genel bir kabul sağlamıştır. Kral XVI. Louis Halk Güvenlik Komitesi ve Jakobenler terör kavramının ilk tohumlarını atan kişilerdir. Yeni rejime karşı çıkan on iki binden fazla Fransız vatandaşı hayatını kaybetmiştir. Genellikle dini nedenlerle sürdürülen tarihin ilk aşamalarındaki toplu cinayetlerin aksine Fransız Devrimi'nden sonraki dönem terörizmi siyaset ile bağdaştırmış ve dini motiflerin yerini milliyetçilik almıştır. Fransız Devrimi şiddetin ahlaki açıdan doğru olduğunu ortaya koymuştur. 1800'lü yıllarda ulusçuluk,

Anarşizm ve bazı laik akımların doğmasıyla beraber bu durum değişiklik göstermiştir. Öte yandan dini motifler tamamen yok olmamıştır. Avrupa ülkelerindeki çoğu halk kiliseye karşı başkaldırıp ayaklanmışlar ve daha laik bir toplum yaratmaya çalışmışlardır (Gürel, 2008).

XX. yüzyıldan itibaren terörizm, tek bir ülke bazında değil uluslararası düzeyde bir aşama kaydetmiş olup, siyasette birtakım gelişmelerde ve düzenlemelerde belirleyici bir etken olmuştur. Bu yüzyılda dünya haritasını değiştirmede en fazla etkiye sebep olan 1. Dünya Savaşı'dır. 1. Dünya Savaşı'nın doğmasında uluslararası terör faaliyetlerinin etkisi büyüktür. Bu savaşa neden olan tek sebep 1918'de bir Sırp milliyetçisinin Saraybosna'da Arşidük Ferdinand'ı katledilmesi değildir. Fakat bu olay, terörizmin kendi başına savaşa sebep olmaya gücü yetmeyeceği gibi barışı engelleyecek bir güçte olduğu görülmektedir (Saraçlı, 2007).

2.Dünya Savaşı'ndan önce terörizm, Almanya'da sosyalizm, İtalya'da faşizm gibi diğer baskıcı ideolojiler tarafından da kullanılmıştır. Terörizm iktidara sahip olmak için sömürge hükümetleri tarafından kullanılmıştır. Sonrasında ise terörizm, 2. Dünya Savaşı sonucunda oluşan yeni dengeyle birlikte tercih olmaktan çıkmıştır. Fakat ABD ve Rusya çıkarlarını tehdit eden devletleri düşman statüsünde görüp onlarla güç yarışına girmişlerdir. Nükleer denge sebebiyle sıcak savaşa giremeyen hükümetler terörü amaç değil araç olarak kullanmışlardır. 2.Dünya Savaşı sonrası batılı devletlere karşı mücadele gösteren gruplar terörist taktikler uygularken Sovyet Rusya bu gruplara yardımda bulunmuştur ve destek vermiştir. Bunu yapmasındaki sebep ise, batı bloğunu zayıflatmak istemesidir. Sonrasında terörist taktiklere başvuran gruplar kendilerini sosyalist gibi göstererek batı bloğunun desteğini almaya çalışmışlardır. Soğuk Savaş'ın bitişiyle beraber terörün ideolojik boyutu da bitmiştir (Kanat, 2014).

XX. Yüzyılla beraber ulaşım ve iletişim araçlarında yaşanan gelişmeler neticesinde basın da etkisi doğrultusunda terörist örgütlenmeler artış göstermiştir. Almanya'da Bader-Meinhof, Japonya'da Kızıl Ordu, İtalya'da Kızıl Tugaylar, Fransa'da Doğrudan Eylem, İngiltere'de IRA, Brezilya'da Kurtuluş Örgütü, Meksika'da Halk Silahlı Kuvvetleri, Türkiye'de Dev-Sol ve PKK, Irak'ta Barzani-Talabani Örgütleri kuralsız şiddet ve terör eylemlerine yönelmişlerdir (Aydın, 2009).

11 Eylül 2001’de ABD’de ikiz kulelere yapılan saldırılardan sonra terörizm yeni bir anlam kazanmıştır. Öncelikle terör kelimesi tekrardan şekil almaya başlamıştır. Terör örgütleri XIX. Yüzyılda kullandıkları el bombası atma ve dinamit patlatma yöntemlerini XX. Yüzyılda kalaşnikof türü silahlar, bubi tuzakları ve gerilla taktikleriyle genişletmişlerdir. Tüm bunlara günümüzde kullanılan ileri teknoloji ve silahların gücü de eklenince terör faaliyetleri için yeni bir sayfa açıldığı görülmektedir (Ündücü, 2011).

Türk tarihinde ilk olarak bölücü terörist kavramı Osmanlı Devleti’nden beri var olan Kürt hareketi biçiminde kendini göstermiştir. Kürt hareketlerinin oluşması 1800’lü yıllara dayanmaktadır. 1806 yılında Süleymaniye Kürtlerinden Babanzade Abdurrahman Paşa’nın öncülük ettiği Kürtçülük hareketi; Osmanlı zamanında dokuz isyana, Cumhuriyet Döneminde ise 25 isyana neden olmuştur. Babanzade Abdurrahman Paşa ayaklanması geniş ölçüde yapılan ilk isyan olma özelliği taşımaktadır. Görünüşe göre isyanın ortaya çıkış nedeni; Süleymaniye valisi olan Babanzade İbrahim Paşa’nın vefatı üzerine aynı aileye mensup olan Halit Paşa’nın göreve getirilmesi ve bu görevi de Abdurrahman Paşa’nın kabul etmeyerek isyan yaratmasıdır. Babanzade Abdurrahman Paşa ayaklanmasını Edirne Islahat aleyhtarı ayaklanma ve III. Selim’in tahttan inmesine sebep olan Kabakçı Mustafa’nın başlattığı ayaklanma takip etmiştir (Avşar, 2009).

Türkiye’de terörizmin gelişim aşaması aşırı sol örgütlenmelerle birlikte başlamıştır. Türkiye Cumhuriyetinde aşırı sol kapsamında kurulan ilk örgüt Türkiye Komünist Partisi (TKP)’dir. 10 Eylül 1920’de Azerbaycan’ın başkenti olan Bakü’de kurulmuştur. Partinin Genel Başkanlığını Mustafa Suphi, Genel Sekreterliğini Ethem Nejat yapmıştır. Kurtuluş Savaşı sırasında yasal bir nitelik taşıyan parti, 1925 tarihinden sonra Takdir-i Sükun Kanunuyla yasadışı bir hal almıştır. Ancak 1920-1960 yılları arasında TKP çok fazla gelişmemiş örgütü sanat ve fikir hareketi kapsamında kamufle etmeye çalışmıştır. Bununla beraber üniversitelerde dernekler vasıtasıyla faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir (Alkan, 2002).

1970’li yılların başlarında Türkiye açısından gitgide artan bir etkiye sahip PKK terör örgütü, mevcut iktidarların, devletin en büyük sorunu olmaya başlamıştır. Örgütün ilk adımları 7 Nisan 1973’de sözde lideri Abdullah Öcalan öncülüğünde bir grup ile Ankara Çubuk barajında atılmıştır. Devamında yirmi beş kişinin katılımıyla birlikte Diyarbakır Lice’de PKK Terör Örgütü resmen kurulmuştur. PKK yürüttüğü

eylemler neticesinde başarı elde edemeyince Öcalan 1979'da Suriye'ye giderek örgütün faaliyetlerini oradan yönetmeye başlamıştır. Bu sırada da 12 Eylül Askeri Muhtırası meydana gelmiştir. Türkiye'den 150-200 kişiden oluşan bir grubu Öcalan, Suriye'ye çekmiştir. 1999 yılına gelindiğinde ise Türkiye Öcalan'ı Kenya'da iken yakalamış ve Türkiye'ye getirmiştir. Türkiye teröre karşı gösterdiği direnişle hiçbir konuda taviz vermeksizin mücadelesini sürdürmüş ve bunun neticesinde 1997 yılı sonunda bu mücadelesinin askeri açıdan galibiyetle sonuçlandığı açıklık kazanmıştır (Aydın, 2009).

1.3. Terörün Var Olmasındaki Unsurlar

Terörizmin varlığından bahsedebilmek için ilk olarak birden fazla unsurların bir araya gelmesi gerekmektedir. Bu unsurlar sırasıyla, örgüt unsuru, ideoloji unsuru, eylem ve şiddet unsuru olarak sınıflandırılır (Alkan, 2002).

1.3.1. Örgüt Unsuru

Örgütün anlamı değişik şekillerde tanımlanmaktadır. Genel tanımıyla örgüt, belli hedeflere ulaşmak amacıyla bir araya gelen bireylerin karşılıklı olarak işbirliği içinde ortak hedeflere yönelik çalışmalarından oluşan gruplar olarak tanımlanabilmektedir. Örgütler dünyada farklı şekillerde meydana gelmişlerdir (Aytaç, 2004).

Anarşizmi, terörizmden ayıran en önemli unsur örgüt unsurudur. Sistemli işleyen terör faaliyetlerinden bahsedilmesi için bir ideoloji etrafında birleşmiş ve politik bir amaca hizmet eden bir örgütün kurulmuş olması gereklidir. Tersine durumunda sürekli olarak sistemli terör eylemleri gerçekleştirmek zorlaşır. Bir terör örgütü, sistematik bir yapı içinde aynı ideolojiyi yadsıyan ve aynı hedefe yönelen insanlar topluluğudur (TBB, 2006).

3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun 1.maddesinin 1.fikrasında terör kavramının tanımına yer verilmiştir. Bu tanıma bakıldığında terör suçunun işlenebilmesi için örgüt unsurunun var olması gerektiği anlaşılmaktadır. 7.fikrasında ise şiddet kullanarak baskı, korkutma veya tehdit yöntemleri ile 1.maddede bahsedilen hedeflere yönelik suç işlemek üzere terör örgütü kuranlar, yönetenler ve bu terör örgütüne üye olanların Türk Ceza Kanunu'nun 314.maddesi gereğince cezalandırılacağı ifade edilmektedir (Gençtürk, 2012).

Hangi ideolojik görüşe sahip olunursa olunsun bir terör örgütünün oluşması merkezi lider kadrosuna bağlıdır. Örgütlerin kuruluşu incelendiğinde aynı görüşü benimseyen insanlar sonucu, bir lider etrafında sayıca çok olmayan kişilerin bir araya gelmesi ve stratejik temel atıldıktan sonra bu yapılanma etrafında genişlediği görülmektedir. Örgütlerin oluşumlarına bakıldığında lider kadroların daha çok eğitilmiş kişiler arasından seçildiği bilinmektedir. Silahlı birimler ise örgüt faaliyetlerinin çok önemli bir odak noktasıdır. Terör örgütleri ideolojilerini yaymak amacıyla propaganda faaliyetlerine de büyük önem vermektedirler. Örgütler taban oluşturmak ve ideolojilerini geniş kitlelere duyurabilmek amacıyla propaganda hareketlerine önem vermektedirler (Demir, 2009).

1.3.2. İdeoloji Unsuru

İdeoloji kelime anlamıyla belirli bir kişi ya da grubun sosyal ihtiyaç ve isteklerini dile getiren düşünceler topluluğudur. Bu biçimde ideolojinin en temel işlevlerinden biri sosyal faaliyetleri, hedefleri ve araçları geçerli olarak yasallaştırmaktır. İdeolojiler herhangi bir sosyal taktikten doğup zaman geçtikçe bu taktikleri ablukaya alırlar. Bireylerin ideolojilerinden söz edilebilirken, ideolojilerin bireylerinden söz edilememektedir (Coşkun, 2009).

Terörün ideolojik yönü incelendiğinde farklı şekilleri görülmektedir. Genel anlamıyla ideolojiler dört gruba ayrılmaktadır. İlk olarak yönetim şeklini Marksist-Leninist yönetim şekline çevirmek isteyenlerdir. Bu ideoloji aşırı sol ideoloji olarak bilinmektedir. İkinci olarak da son derece sağcı ve aşırı milliyetçi olan gruplardır. Üçüncü grup ise bölücü yapılanmaya sahip etnik bir ideolojidir. Dördüncü ve son olarak da dini temelli oluşan gruplardır (Şimşek, 2016).

Marksist-Leninist yönetim şekli, ismini Karl Marx ve Vladimir Lenin'den alan 1920 tarihlerinde komünist partiler arasında adını duyuran ideolojik bir akımdır. Marksist-Leninist düşünce, çağın değişen koşullarına uygun olacak şekilde bu ideolojinin, sosyalist sistemde yeniden uygulanmasını amaçlamaktadır. Marksist-Leninist düşünce en yaygın olarak kabul gören komünist bir ideolojidir. Temelinde faşizme, kapitalizme ve emperyalizme karşı olan bu ideoloji, özel mülkiyete dayalı ekonominin sona ermesi amacıyla sınıfsız bir toplum anlayışını benimsemiştir. Bu ideoloji kişiye ait olan özel mülkiyete değil, büyük boyutlu işletmelerin özel teşebbüslere ait olmasına karşıdır. Bunun yanında küçük boyutlu işletmelerin de

korunmasını savunmaktadır. Büyük toplumsal üretim alanlarında ise ortaklaşa işletim sistemini benimsemektedir (wikiwand, agis, 2019).

Terör örgütleri ilk olarak benimsedikleri ideolojiyi belirli bir coğrafyada hâkim kılmayı ve sonradan tüm dünyaya bunu benimsetmeyi hedeflemiştir. Yayılmacılığı ırkçı bir temele dayanmaktadır. Terörde ideoloji, sağ ve sol kanat olarak ayrılır. Almanya'da Nazilerle beraber canlanan Neo-Naziler ve Amerika'daki Ku Klux Klan sağ kanat ideolojilere örnek teşkil etmektedirler. Kızıl tugaylar da sol kanat ideolojilere örnek gösterilebilmektedir (Erdil, 2011).

1.3.3. Şiddet Unsuru

Şiddet insanoğlunun var olmasından bu zamana kadar insan kaynaklı olgu olmaya devam etmiştir. Şiddet genel anlamıyla güç ve baskı kullanarak fiziksel veya ruhsal zarara sebep olan tutum ve hareketler bütünüdür. Şiddet aslında hep var olan ve çevre faktörlerden kaynaklı davranma biçimi olarak ifade edilmektedir. Şiddetin meydana gelmesinde ekonomik, kültürel ve sosyal etmenler etkilidir. Şiddet günümüzde problemi çözme aracı olarak kullanıldığı için şiddetin çeşitlenmesine neden olmaktadır (Koçöz, 2011).

Siyasi şiddet; örgüte mensup bireylerin, devletin her türlü varlığını yasa dışı yollarla değiştirmeyi amaçlayan faaliyetlerin bütünüdür. Siyasi şiddetin, terörizmle teorikte aynı hedefleri içermesine karşın terörün şiddet unsurunun sadece geleneksel tarafına vurgu yapması ve devlete yönelik her türlü faaliyetleri ve son aşamada ise iç savaştan bahsetmesi bunun terörizmin kapsayıcısı olduğu anlamına gelmektedir (Taş, 2014).

1.4. Terör Türlerinin Gruplandırılması

Yarattığı etki, hedef ve kültür yapılarındaki farklılıklar nedeniyle terör, her yerde farklı özellikler gösterir ve kendine özgü ayrıcalıklara sahiptir. Buldukları coğrafya ve hedefleri doğrultusunda farklı sınıflamalara tabi olur. Devlet terörü, uluslararası terör, dini terör ve etnik terör gibi terör hareketleri de çeşitli yönlerden sınıflandırılabilir. Hedeflerindeki farklılıklar, uygulama alanlarındaki farklılıklar ve kullanılan yöntem farklılıkları gibi unsurlar terörü farklı kılmaktadır (Avşar, 2009).

1.4.1. Devlet Terörizmi

Devlet terörizmi, eskilerden gelen ve en tehlikeli görülen terörizm şeklidir. Devlet terörü kısaca açıklanacak olursa, herhangi bir hükümetin kendi ülke sınırları içerisinde kendi vatandaşlarına karşı uyguladığı şiddet eylemlerini içermektedir. Şiddet kullanımı aracısız biçimde devletin kendi halkına karşı kullandığı, hükümete aykırı olan grupları yok etmeyi ve ortadan kaldırmayı hedef olarak görmektedirler. Çoğunlukla devlet terörizminde, hükümet kaynakları şiddet faaliyetlerini kendi askeri birlikleri ile değil, destekledikleri farklı gruplar üzerinden uygulamaya çalışırlar (Şimşek, 2016).

Devlet terörünün tarihte belli başlı örnekleri bulunmaktadır. Bu örnekler şu şekilde sıralanabilir (Aydın, 2009):

- Haçlı Seferleri'nde Anadolu'da Türklere karşı olan Avrupa,
- İngiltere ve ABD'nin Kızılderililer ve Afrikalılara karşı olması,
- Orta ve Güney Amerika'da İspanya,
- Almanya'nın Nazizm döneminde kendi ülke vatandaşlarına karşı olması,
- Kırım ve Türkistan'da Sovyetler Birliği,
- Tibet ve Doğu Türkistan'da Çin,
- Bosna'da Sırbistan,
- Kendi ülkesinde ve Libya'da Faşizm döneminde, İtalya,
- Sırbistan'da ABD,
- Filistin'de İsrail devlet terörü uygulamalarında bulunmuştur.

1.4.2. Uluslararası Terör

Kavramsal olarak Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan terör, tek bir devletin sınırında kalmayıp küresel dünyaya yayılmıştır. Uluslararası terör, içerik ve tekrar bakımından uluslararası sonuçlar yaratan terörist eylemler olarak tanımlanmaktadır. Bir yabancı hükümetin veya bir uluslararası terör örgütünün hedeflerini etkilemek için yürütülen şiddet eylemleri de uluslararası bir nitelik taşır. Yabancılar veya onlara ait hedeflere yönelen terör de uluslararası niteliktedir (Awla, 2016).

Yürütülen bir faaliyetin uluslararası nitelik taşıması için aşağıdaki maddelerin dikkate alınması gereklidir (Alkan, 2002):

- Terör eylemi, bir ülkede planlanır, başka bir ülkede gerçekleştirilir.

- Eylemi gerçekleştiren kişi olayı bir ülkede işler, başka bir ülkeye kaçar.
- Terör örgütleri belirledikleri bir ülkede kurulurlar ve başka bir ülkeyi hedef alırlar.
- Terör örgütleri eylemleri gerçekleştirdikleri ülkenin dışında başka bir ülkeden silah, eğitim ve parasal kaynakları temin ederler.
- Terör örgütleri hedeflerini gerçekleştirmek için başka terör örgütleriyle de işbirliği içinde olurlar.

1.4.3. Dini Terör

Terörizm olgusunun ortaya çıkmasındaki ideolojik nedenler arasında en önemlilerinden biri de din unsurudur. Tarihin her döneminde din olgusunun etkinliği görülmektedir. Dünya gündemine son yıllarda dini terör olgusunu getiren unsur, İran ve Orta Doğu'da yaşanan olaylardır (Kuyaksil, 2014).

Dini terör, dini bir grup, devlet ve birey gibi herhangi bir topluluk tarafından din ile siyasi sebeplerle kendi dininden veya başka dinlerden suçsuz kişiler veya nesnelere karşı şiddet veya dehşet yaratacak güçlerin kullanılmasıdır (Şen, 2018).

1.4.4. Etnik Terör

Etnik terör kavramı, etnik azınlık kavramı ile yakın ilişkilidir. Etnik azınlık bir grup insanın hâkim gruptan dil, ırk, milliyet ve dini açıdan kesin bir şekilde ayrı tutulmasıdır. Bu şekilde etnik azınlıkların varlığı 1900'lü yıllarda etnik temelli terör eylemlerinin artmasına sebebiyet vermiştir. Diğer taraftan Soğuk Savaş sonrası dönemde dünyanın bir takım yerlerinde meydana gelen etnik temelli çatışmalarda şiddet çeşitliliğinde farklılıklar olduğu görülmektedir. Dünyanın hemen hemen her bölgesinde etnik terör türlerine rastlamak olanaklıdır. Mesela; Sri Lanka'da Tamil, Filistin'de Irgun, Türkiye'de PKK, Kuzey İrlanda'da İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) ve Ermeni terör örgütü Ermeni Gizli Ordusu (ASALA) bu gruplara örnek olarak ifade edilebilir (Baharçiçek, 2000).

1.5. Ortaya Çıkışı, Genel Yapısı ve Yönetimi Bakımından Başlıca Terör Örgütleri

Çalışmanın bu kısmında geçmişten bugüne kadar uzanan süreçte faaliyet göstermiş olan başlıca terör örgütleri ele alınmıştır. Bu terör örgütlerinin genel yapıları, yönetim biçimleri ve ortaya çıkış serüvenleri tanımlanmaktadır.

1.5.1 IŞİD Terör Örgütü

Bilinen anlamıyla Irak ve Şam İslam devleti olarak tanınan ve kısaltılmış ismi Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD) olarak kullanılan örgüt ilk başta “Cemaat El-Tevhid vel-Cihat” adıyla kurulmuştur. Ebu Musab el-Zerkavi İşid’in kurulmasında çok önemli ve büyük bir role sahiptir. El Zerkavi, 1966’da Ürdün’de doğmuştur. 1993’de sinemada sivil vatandaşlara karşı düzenlediği terörist eylem dolayısıyla tutuklanıp altı yıl hapis cezası almıştır. Hapis hayatından sonra Usame Bin Ladin ile görüşmeye gitmiş ancak maddi desteğe sahip olamayacağı için Ladin görüşmeyi reddetmiştir. 2000 yılına gelindiğinde ise Filistin, Ürdün ve Suriyelilerle Herat kampında Tevhit ve Cihat örgütü kurmuştur. 12 Haziran 2006 yılında vefat etmiştir (Şenol vd, 2016).

İşid sonradan Kuruluş Örgütü (El-Kaide)’ye katılarak “Mezopotamya’da El-Kaide” olarak ismini değiştirmiştir. Zerkavi’nin ölmesiyle beraber örgütün lideri Ebu Hamza El-Muhacir olmuştur. Ebu Ömer El-Bağdadi El-Kaide’ye olan bağlılığıyla bilinen bir isimdir. Ebu Ömer El-Bağdadi ve Ebu Hamza El-Muhacir silahlı güçler tarafından 2010’da ABD’de bir operasyon sonucunda öldürülmüşlerdir. Bundan dolayı örgüt liderliğine Ebu Bekir El-Bağdadi geçmiştir. 2011’de El-Bağdadi El-Kaide’nin Suriye olan Nusra Cephesiyle müttefik olduklarını dile getirmiştir. Onun bu iddiasını Nusra Cephesi lideri olan Ebu Muhammed Coloni reddederek İşid’i tanımadığını ve Suriye’yi terk etmeleri gerektiğini açıklamıştır. Bu olay neticesinde iki örgüt arasında çatışmalar başlamış olup günümüzdeki aşamaya gelmiştir. El bağdadi 26 Ekim 2019’da intihar ederek yaşamına son vermiştir. (Cengil ve Aydın, 2014).

İşid ve El-Kaide arasında yaşanan gelişmeler sonrasında İşid, dini ve politik anlamda farklılaşmaya girmiştir. Bu olaylar ışığında işid bölgede bulunan diğer muhaliflerle güç mücadelesi içine girmiştir. Bu güç mücadelesi Suriye muhalifine ciddi anlamda zarar vermiştir. Örgüt 2014 yılında sözcüsü El Muhammed El-Adnani’nin söylemiyle hilafet ilanında bulunmuştur. 2015 yılına gelindiğinde Irak ve

Suriye’de bazı şehirleri elinde tutarak en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Bu tarihten sonra da çöküşe doğru gitmiştir (Ayhan ve Çiftçi, 2018).

Bugün İŞİD terör örgütünün Suriye’de bulunan savaşçısının birçoğu yabancı uyrukludur. Irak’ta daha yerli savaşçılara sahiptir. Aynı zamanda Irak’ta halk ve aşiretlerle olan ilişkileri son derece güçlüdür. Buna zıt olarak Suriye’de ise halkın çok az bir bölümü destekçidir. İŞİD yerel olarak Irak ve Suriye’de çok sert ve acımasız eylemleriyle tanınmaktadır. İŞİD’in arzuladığı amaç çok zor olsa da komuta-kontrol yapısıyla ve El-Kaide’ni düşünce mantığıyla gün geçtikçe kendine daha fazla bir alan bulmuştur (Setav, agis, 2019).

Irak ve Suriye çevresinde faaliyet gösteren İŞİD, üç temel gruptan oluşmaktadır. İlk olarak çekirdek yönetim kadrosu bulunmaktadır. 2010 yılı itibari ile Ebu Bekir El-Bağdadi tarafından yönetilen bu kadro çoğunluk itibari ile Iraklılardan oluşmaktadır. İkinci grup ise El-Bağdadi’ye biat edip, bir kısmı Irak, bir kısmı Suriyelilerden oluşan bir kadrodur. Askeri ve idari kısımlarda bu kadro görevlidir. Son olarak üçüncü grup da silahlı gücün önemli bölümünü oluşturan yabancı terörist savaşçılardan meydana gelir (Erdoğan ve Deliöz, 2015).

İŞİD terör örgütü faaliyetlerini gerçekleştirmek için gelir kaynaklarını farklı alanlarda çeşitlendirmiştir. İŞİD ele geçirdiği veya işgal ettiği bölgelerde ekonominin önemli para aktarımlarına sahip olan banka, enerji ve tarım alanlarına hükmetmeye çalışmıştır. Kurduğu ekonomik düzende vergi ve diğer ödemelerde de makbuz verme şeklinde mali düzenlemeler yapmıştır. Örgütün finans bölümü Mowaffaq Mustafa Al-Karmush (Abu Salah) tarafından yönetilmektedir. Abu Salah 6,2 trilyon dolardan fazla bir ekonomik gelirin kontrolünü elinde bulundura kişidir. Örgütün yıllık geliri ise tahmini olarak 2,9 milyar dolar civarındadır (Boz ve Kuru, 2015).

Tablo 1. IŞİD Terör Örgütünün Yetenekleri, İhtiyaçları ve Eksiklikleri

İhtiyaçları	<ul style="list-style-type: none"> i. Kendi üyelerinin sosyal bakımdan denetimi ii. Askerlik tehdidine karşı korunma iii. Dini liderliğin devam etmesi iv. Kontrol edilen bölgenin elde tutulması v. Bünyesindeki militanların istek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek vi. Güçlü bir askeri önderlik vii. Eğitimli seçkin yapıdan oluşan militan
Yetenekleri	<ul style="list-style-type: none"> i. Arazi denetimi ii. Savunma ve saldırılarda kullanılacak askeri yetenek iii. Ulusal boyutlu mesaj
Eksiklikleri	<ul style="list-style-type: none"> i. Topraklarını muhafaza etme ii. Beklentiler ışığında yerel yönetimdeki ihtiyaçları karşılama iii. Popülerliğini koruyabilme iv. Merkez ve diğer hücreler arası ilişkileri yönetebilme v. Üyelerini kontrol altına alarak yönetme

Kaynak: Yaşar vd, 2016

Tablo 1’de Işid terör örgütünün ihtiyaçları, yetenekleri ve eksiklikleri gösterilmektedir. Tablodan görüleceği üzere ihtiyaç açığı ve bünyesindeki eksiklikler oldukça fazla olup buna karşı yetenekleri daha az düzeydedir. Örgütün yapılanmasında yeterli donanımın sağlanmamış olduğu görülmektedir.

Işid terör örgütü 2014’de Irak ve Suriye’de ortaya çıkınca Türkiye genel anlamıyla örgütün eylemlerine herhangi bir girişimde bulunmaya gerek duymamıştır. Çünkü Türk kamuoyunda ve medyada ciddi boyutta bir algı meydana gelmemiştir. Işid terör örgütü Türkiye açısından Sünni bir örgüt olarak bilinmektedir. Fakat örgütün Irak’ta önemli bölgeleri işgal etmesiyle beraber 2014 Haziran’ının 11’inde Türkiye’nin Musul Başkonsolosluğunda çalışan kırk dokuz kişiyi rehin alması Türk kamuoyunda Işid ile ilgili birçok haber yapılmasına neden olmuştur. Yapılan uzun görüşmeler sonrasında rehin alınan çalışanlar örgüt tarafından serbest bırakılmıştır (Eken, 2017).

1.5.2. PKK Terör Örgütü

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra bir yanda ABD’nin öncülük ettiği kapitalist ülkeler, diğer yanda ise Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)’nin öncülük ettiği sosyalist ülkeler olarak iki kutup meydana gelmiştir. Bu iki kutup arasında İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra askeri denge oluşması Soğuk Savaş dönemini

beraberinde getirmiştir. Emperyalist grup klasik sömürgecilikten yeni sömürgecilik anlayışına geçmiştir. 1968 yıllarında öğrenci gençlik faaliyetlerinde Türk ve Kürt sol gruplar birlikte hareket etmişlerdir. Yani herhangi bir ayırım söz konusu değildir. Daha çok Türkiye devrimi tartışma konusunu oluşturmuştur. 1970'lere gelindiğinde Doğu Devrimci Kültür Ocakları (DDKO) içerisinde hareketlenen Kürt kökenli kesim, milliyetçi akım başlatmışlar ve sol hareketin içinden ayrılmışlardır. Bu tarihten sonra Kürt solu ile Türk solu ayrılmaya başlamıştır (Temizöz, 2012).

Abdullah Öcalan 7 Nisan 1973'de bir grup doğu kökenli arkadaşıyla Ankara Çubuk Barajına giderek örgütün ilk adımını atmıştır. Amaçları ise, doğuda yaşayan insanları bir iç savaşa hazırlamak, Güneydoğu Anadolu topraklarını Misak-ı Milli'den ayırmaktır. Barajda parti kurma konusunda konuşup anlaşmaya varmışlardır. Öcalan 1973'de etrafında topladığı birtakım üniversiteli gençlerle Kürtçü bir örgütlenme kurmak için toplantılar düzenlemiştir. Bu toplantılarda Kürdistan adıyla nitelendirdiği Güney ve Doğu Anadolu'daki bazı illerin Türkiye'nin sömürgesinde olduğunu amaçlarının ise o bölgede bağımsız bir Kürt devleti kurmak olduğunu dile getirmiştir (Görürılmaz, 2011).

PKK, 1970 tarihinde Diyarbakır'ın Lice ilçesinde Öcalan ve birtakım arkadaş grubu tarafından kurulmuştur. 27 Kasım 1978'deki Kuruluş Kongresinde örgütün hedefini ve stratejisini uygulamaya koyma konuları üzerinde durulmuştur. PKK terör örgütünün 1984 tarihinde, silahlı eylemlere başlamasıyla beraber, terör ülke gündeminin ilk sıralarını oluşturmaya başlamıştır. PKK, Marksist-Leninist ideolojisini kendilerine yol gösteren bir ideoloji olarak benimsemişlerdir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da devlet kurmak maksadıyla yaygın derecede şiddet içeren eylemlere başlamışlardır. Türkiye'de PKK'nın bölücü terör olarak adlandırılmasının sebebi Kürtlerin başka bir devlet kurmak istemesidir (Şen, 2015).

12 Eylül 1980 tarihi Türkiye'nin etkilerinin uzun süre devam edeceği bir tarih olmuştur. Kürt hareketi de darbe sonucu oluşan rejimden nasibini almıştır. Bazı Kürt kökenliler bundan dolayı Türkiye'yi terk etmek durumunda kalmış olup bunlardan bazıları Suriye'ye gidip Filistin'deki eğitim veren kamplara katılmışlardır. Avrupa'ya gidenler ise Kürt sorununu oradaki üniversitelerde anlatmaya ve seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Türkiye dışına çıkamayan bir takım Kürt kökenli vatandaş ise Diyarbakır Askeri Ceza Evi'nde bulunmuşlardır. PKK'da birçok yasadışı örgüt gibi Türkiye'yi terk etmiştir. 12 Eylül'e gelmeden önce Şam'a giden örgüt lideri Öcalan,

örgütü Şam'dan yönetmeye devam etmiştir. 1984 yılında örgüt silahlı faaliyetler için hazırlıklara başlamıştır ve bu doğrultuda ilk saldırısını 15 Ağustos'ta Hakkâri'nin Şemdinli, Siirt'in ise Erüh ilçesinde gerçekleştirmiştir (Alijazeera, agis, 2019).

PKK'nın gerçekleştirdiği ilk eylemden bu yana Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki yaşayan insanların üzerinde korkuya sebep olarak kendi düşüncelerini ve varlığını halka kabul ettirmeyi amaçlamışlardır. Bu amaç doğrultusunda örgüt, birtakım faaliyetlerle halkın üzerinde korku yaratan eylemlere girişmiştir. Halkı devlet ve örgüt arasında seçim yapmaya zorlayıp bir kırılma noktası oluşturmayı hedeflemişlerdir. Bütün bunlar olurken masum insanlar hedef olarak alınmış ve hiçbir ayırım gözetilmeksizin çok sayıda vatandaş örgüt tarafından öldürülmüşlerdir (Cantenar ve Tümlü, 2016).

Tablo 2. PKK Terör Örgütünün Başlıca Terör Faaliyetleri

Sonucu ölümlü biten eylemler	9546
Kolluk kuvvetleriyle çatışma	9634
Mayın ve bombalama eylemleri	3785
Saldırma	6865
Gasp	612
Adam kaçırmaya	1090
Bildiri dağıtım	918
Kanuna aykırı düzenlenen toplantı	1435

Kaynak: Tezer, 2012

Tablo 2'de PKK terör örgütünün gerçekleştirdiği faaliyetlerin türüne göre sayısı belirtilmiştir. Tablo incelendiğinde en fazla eylemlerin kolluk kuvvetlerine karşı yapıldığı görülmektedir. Kolluk kuvvetlerinin ardından örgüt eylemlerindeki en büyük payın ölümlü neticelenen eylemler olduğu gözlemlenmektedir.

PKK diğer Marksist temalı örgütlerde olduğu gibi yapılanmasında ordu, cephe ve parti üçlemesini kullanmıştır. Yapılanmada partiye diğerlerinden daha fazla önem vermiştir. Aşağıdan yukarıya hücre, köy encümeni, yerel encümen, merkez encümeni ve polit büro olarak hiyerarşik bir şekilde örgütlenmişlerdir. En üstü ise kongre adı verdikleri karar organıdır. Bu örgütleniş 1995'de toplanan beşinci kongreye kadar devam etmiştir. Yeni örgütlenmeyle beraber genel sekreter kaldırılıp parti genel başkanlığı getirilmiştir. Bundan dolayı hiyerarşik olan yapılanma tek kişinin emri altına girme olarak değişmiştir. Örgütte tek büyük otorite Abdullah ÖCALAN haline gelmiştir (Demir, 2008).

PKK'nın ana merkezini kongreler oluşturmaktadır. Parti üyesi, parti kararlarını kabul edip bu kararları uygulamada mükellef olan, parti hedefleri için ödün vermeksizin kendini parti davasına aday olan kişidir. Kongre merkez komitesini tespit etmek üzere iki yılda bir toplanır. Bütün parti üyelerinden seçilen delegeler kongreye katılır. Kongreden sonra teşkilat sırası parti genel başkanlığıdır. Parti kongresinin üçte iki çoğunluğu ile seçilen genel başkan, her anlamda partiyi en üst seviyede temsil eden kişidir. Parti genel başkanlık konseyi ise genel başkan ile beraber çalışan kurumdur. Parti meclisi de genel başkanın başkanlığında yürütülüp kongreye karşı sorumludur. Parti meclisi salt çoğunlukla çalışır ve yılda en az iki kere toplanır (Törel, 2002).

1.5.3. El-Kaide Terör Örgütü

El-Kaide'nin temeli 1980 yılında Arap gönüllülerinin Sovyet işgaline karşı gittikleri Peşaver ile Afganistan'da atılmıştır. Bu örgütte Usame Bin Ladin'in önemli bir rolü vardır. Usame ile İslami Cihat örgütünün lideri Eymen el Zevahiri Afganistan kamplarında eğitilmiş olan Arap kökenli cihatçılarla beraber 1988-1990 yılları arasında örgütün temelini oluşturmuşlardır. Örgüt varlığını 1988 yılının 23 Şubat'ında dünya kamuoyuna ilan etmiştir. İlk ismi Yahudi ve Haçlılarla savaş için "Dünya İslam Cephesi" olarak benimsenmiştir. Daha sonra El-Kaide adıyla varlığını devam ettirmiştir (Şen, 2011).

El-Kaide'nin akılcılığı, siyaseti savaşı bir zeminde tanımlamaktadır. Örgüt 1996 yılında Amerikalı kuvvetlere karşı savaş ilan etmiştir. 1998 tarihinde ise Haçlı ve Yahudilere karşı yeni bir cephenin kurulmasıyla bu savaşı yenilemişlerdir. Örgüt sırasıyla Filistin sorununa, Afgan cihadına, Amerika varlığına değinmiştir. El-Kaide bu doğrultuda medeniyetler savaşı kuramını kendine idol olarak almıştır. Örgüt 1990'lı yıllardan itibaren etkin güçte bir askeri örgüte sahip olmuştur. Düşmanlarıyla olan mücadelesini konvansiyonel olmayan savaş şekliyle sürdürmüştür (Bozarlan, 2010).

Usame Bin Ladin'in ölmesi üzerine örgüt liderliğine el-Zevahiri gelmiştir. Ancak el-Zevahiri, Bin Ladin kadar yönetimde etkili olamamıştır. 2006 yılının 12 Haziran'ında örgüt liderliğine Ebu Hamza El-Muhacir atanmıştır. 2005'de Irak ve ABD tarafından Afganistan'da militan yetiştirdiği düşünülen El-Muhacir için yakalama emri çıkarılmışlardır. Patlayıcılar konusunda El-Muhacir'in üst düzey bilgi

birikimine sahip olduğu bilinmektedir. Özellikle araba ve kamyon eylemlerini oluşturan kişi olduğu bilinmektedir (Gürler ve Özdemir, 2014).

Örgütün ilerlemesinde üç nedenin varlığı önemli olmuştur. İlk olarak rejim değişikliği yaşayan Mısır'da otoritenin boş kalmasından dolayı El-Kaide'nin güç kazanmasına ve Gazze sınırında faaliyet göstermelerine sebep olmuştur. İkinci olarak El-Kaide hücreleri konuşlandığı ülkelerde güç dengesindeki değişimler neticesinde eylemlerde bulunma fırsatını yakalamışlardır. Son olarak üçüncü neden ise El-Kaide terör örgütünün dünyaca bilinen ve tanınan bir marka haline gelmesidir (Ajazeera, agis, 2019).

El-Kaide terör örgütünün amacı, dini hükümler ışığında yeni devlet oluşturmaktır. Bu hedeflerinden ötürü batılı ülkeleri topraklarından çıkarmak için silahlı mücadeleye başvurmuşlardır. Örgüt amaçlarını gerçekleştirmek için çekinmez davranan kanlı bir yapısı olan birliktir. El-Kaide'yi terör örgütü olarak listelerine ekleyen ülkeler; ABD, Avusturya, İsrail, Kanada, Japonya, AB, Hollanda, Rusya, İsviçre, İngiltere, İsveç ve Türkiye'dir (Korkmazhaber, agis, 2019).

El-Kaide iki açıdan organize olup, bunlar yerel bir de küresel olarak ifade edilmektedir. El-Kaide sıkı yapılanmış bir örgütü değildir. Eylemlerin çoğunun yerel komuta ve organizasyonlarla gerçekleştirildiği görölmektedir. Irak, Çeçenistan, Keşmir ve Endonezya'da silahlı faaliyet göstermektedirler. Aynı zamanda da El-Kaide'nin cihat anlayışı ve yöntemi ulusal bir nitelik kazanmıştır. Bu da beraberinde yeni terörist alımlarında ulusal nitelikli bir ağ oluşurmaktadır (Şen, 2011).

El-Kaide terör örgütü, üç farklı unsurdan meydana gelmektedir. İlk olarak çekirdek yapı gelir. Çekirdek yapı militanların merkezidir. İkincisi ise El-Kaide'ye bağlı ulusal amaçları hedefleyen militan gruptur. İkinci unsura küresel terör ağı da denilmektedir. Üçüncü ve son unsur olarak, aktif olmayan eylemci kişiler gösterilebilmektedir. Bu unsura ideoloji görüşü ve yahut dünya görüşü de denmektedir. El-Kaide terör örgütüne mensup insanların etnik kimliği ve siyasi kimlikleri aynı değildir. Birçok konuda fikir birliği oluşmamaktadır. Bu kadar ayrılığı ortak çatı etrafında birleştiren etken, ortak düşman anlayışlarıdır. Bu nedenle El-Kaide hem bir ideoloji hem de bir hareket olarak nitelendirilebilir (Begzad, 2014).

El-Kaide'nin organize olması hücresel boyuttadır. Hücreler ikiden on beşe kadar üyeden oluşan, verilen göreve ve bölgelere göre değişiklik gösteren bireylerden

oluşur. Hücresel yapının belirleyici unsurları vardır. Bunlardan ilki hücrelerin bağımsız olması ve kendine has özellikleri bulunmasıdır. İkinci özelliği üretken olmalarıdır. Üçüncü özelliği ise eleman ilişkilerinde esnek olmalarıdır. El-Kaide hiyerarşik bir kontrol merkezine sahip değildir. Operasyonu yerel grup yürütür. Örgüt yapısındaki esneklik örgüt içi iletişimi oldukça zorlaştırmaktadır. Son noktada teknoloji kullanılarak örgütün gücü arttırılmaya çalışılmıştır (Şen, 2011).

Terörizmin en yaygın finans kaynakları uyuşturucu, silah kaçakçılığı, hırsızlık, organ ticareti, haraç ve fidyeden sağlanmaktadır. El-Kaide başka isimler adı altında faaliyet gösteren şirketlere sahiptir. Ayrıyeten ulusal boyutta faaliyet gösteren bir takım radikal İslamcı organizasyonlar örgüte fon aktarımı yapmaktadırlar. Usame Bin Ladin ise şahsi servetini örgütün giderleri için feda etmiştir. Amerika El-Kaide'ye ait bazı şirketlerin mal varlığına el koymuştur. Ancak bu durum para akışının önünü tamamen kesmeye yeterli olamamıştır (Aktaş, 2010).

1.5.4. Hizbullah Terör Örgütü

Hizbullah İran hükümetince desteklenen Lübnan Şii Emel hareketinden doğmuştur. İlk olarak Şii Emel hareketi adıyla tanınmıştır. Sonradan İslam ümmetini de içine katacak biçimde alanını geniş tutmak maksadıyla İslami emel adıyla tanınmaya devam etmiştir. Şii Emel hareketinin bir takım yürüttüğü faaliyetler vahşice olduğundan dolayı alt kolu olan İslami Emel kuruluşunun savunmayı devralması kaçınılmaz olacağından bir endişe ortamı doğmuştur. Bu endişe sonucunda yeni bir parti oluşturulmuş olup bu parti günümüzde Hizbullah olarak bilinmektedir (Yılmaz, 2011).

Hizbullah tarihsel açıdan 1982 yılında ortaya çıkmıştır. Öncelikle Şii nüfusu Lübnan'da fazla olup Şiiler Hizbullah'ın mezhep açısından temelini oluşturur. Şii toplumu İran ile iyi ilişki içindedir. İran devriminin ortaya çıkmasıyla kendi ideolojisini en iyi şekilde yapabileceği yer Lübnan'dır. 1982'de Lübnan topraklarında İsrail'in istila yaratması Hizbullah'ın kurulmasında büyük rol oynamaktadır. Yine aynı yıl Hizbullah Lübnan topraklarından İsrail'i çıkartmak için kurulmuştur. Örgüt dikkatleri üzerine 1982-1985 tarihleri arasında batılı devletlere karşı yaptığı eylemlerle çekmiştir. 1983'de Beyrut eyleminde iki yüz kırk bir ABD askeri ve elli altı Fransız askeri öldürmüş ve bu faaliyetle de örgüt ses getirmeye başlamıştır (Tozlu, 2016).

Hizbullahi düşüncenin başlangıcı 1980 yılının başında Vahdet adıyla kurulan dini kitap evinin sahipleri ve bu kitap evinde yakın kişiler vasıtasıyla düzenlenen dini toplantılara dayanmaktadır. Ortak hedef, şeriatı uygulayan yönetim kurmaktır. Batman'da İslami hareket örgütünün temelini Ekrem BAYTAP ve Ali BİNİİ atmıştır. Hizbullah-ı Vahdet isimli grup ise Abdul Vahap EKİNCİ önderliğinde kurulmuştur. İlk olarak bir süre beraber ilerleyen Hüseyin VELİOĞLU ve Fidan GÜNGÖR ilim ve menzil kitapevlerini inşa ederek beraberliklerine son vermişlerdir. 1990 yılının başında ilim ve menzil grupları bir yandan örgütlenmede yapılanmaya girip diğer taraftan eylem girişimlerinde bulunmaya başlamışlardır (Yurtseven, 2006).

Hizbullah terör örgütüne üye mensupların büyük çoğunluğu Şafii, geride kalanlar ise Hanefi mezhebinden oluşan Müslümanlardır. Örgüt içinde en çok nüfusa sahip olanlar Kürtlerdir. Kürtlerden sonra Zazalar ve ondan sonra da Türkler, Araplar ve Çeçenler bulunmaktadır. Buradan görüleceği üzere Hizbullah terör örgütünün amacı, milliyetçilik değil, şeriatı ve dini kuralları öngörerek yürütülen bir rejim getirmektir (Yılmaz vd, 2011).

Hizbullah terör örgütü kendine has stratejik eylemleri benimsemiştir. Bu da oldukça ilginç ve şaşırtıcı bir durumu oluşturmuştur. Örgüt propaganda konusunda dar, örgüt faaliyetlerinde ise üstlenmeme stratejisini geliştirmiş olup terörü gerçekleştiren kişinin halk tarafından bilinmesi üzerine korku ve endişe yaratmayı amaç edinmiştir. Hizbullah terör örgütü bu stratejiyle hedeflerini belirli ölçüde gerçekleştirmiştir. Bu durum terör örgütünün operasyonlarını genişlettiği 2000 yılına kadar süre gelmiştir (Bal, 2006).

Hizbullah terör örgütü örgüt içi eleman sayısını arttırmak için kendince birtakım hileler gerçekleştirmiştir. Bu hilelerden bazıları aşağıdaki gibidir (Kurt, 2015):

- İlk olarak camiye gönderilen muhafazakâr aile çocuklarına cüz, Kuran, Arapça dersleri örgütün cami sorumlusu tarafından verilir. Burada amaç çocukları ürkütmeden onlara dini temel oluşturarak, örgüt itaat dersleri vermektir. Bu derslerde çocuklarda yanlış algı oluşmasını önlemek amacıyla örgüt adından bahsedilmemektedir.

- İkinci olarak örgüte ait hücre evlerinde çeşitli eğitimler verilerek onlarla bireysel olarak ilgilenme izlenimi yaratmaktır. Eğitimde başarılı olan öğrencilere örgütün yöntemi anlatılır ve siyasi kanatta göreve alınır.
- Üçüncü noktada ikinci kısımdaki eğitim gören insanlardan bazıları askeri kanatta görevlendirilmek üzere çeşitli askeri eğitimler verilir. Bu askeri eğitimde bireylere, Hizbullah'ın Allah'ın askerleri olduğunu ve Hz. Muhammed'e inananların bir araya gelerek oluşturduğu bir örgüt olarak aşılamaaya çalışırlar.

1.5.5. ETA Terör Örgütü

Bask Yurdu ve Özgürlük Örgütü (ETA), İspanya'da meydana gelen rejim değişikliği ve sonrasında Basklara yönelik Franco rejiminin baskısı neticesinde Bask Milliyetçi Partisi'nin yöntemlerine ve uygulamalarına karşı çıkararak partiden ayrıla bir takım radikal insanların oluşturduğu ayrılıkçı bir terör örgütüdür. ETA terör örgütü resmi olarak 1959 tarihinde kurulmuştur. Terör örgütünün doğduğu zamanlarda Franco yönetimi askeri bakış açısıyla iç güvenlikte meydana gelen sıkıntılara çözüm aramaktadır. Bu sorunlarla baş etmek için ilk olarak sıkıyönetim ilan etmiştir. Bu yönetimle ifade özgürlüğüne, haberleşmeye, seyahat özgürlüğüne ve siyasal haklara birtakım sınırlandırmalar getirmiştir. Bu kısıtlamalar da tutuklama yetkisinin geniş boyutlara ulaşmasına neden olmuştur (Demir, 2017).

İspanya yönetimi, ETA terör örgütünün faaliyetlerine karşı gün geçtikçe bilinçlenmiştir. Bu konuda alınan önlemler uygulanmaya konulmuştur. Orduya bağlı polis birlikleri sivilleştirip, yerine polis özel harekât birlikleri kurulmuştur. Örgütün en büyük finans kaynağı olan adam kaçıрма faaliyetleri, askeri alandaki değişikliklerle zayıflamıştır. Ancak, aynı zamanlarda bazı hukuki düzenlemeler yapılması tepki yaratmıştır. Bu olay neticesinde ise örgüt, faaliyetlerini tekrar arttırmaya devam etmiştir. İspanya'da 1982 yılında başa geçen Sosyalist İşçi Partisi'nden günümüze değin terörle mücadelede bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler mücadele yöntemlerinin daha iyiye gitmesi adına yapılmıştır (Alptekin, 2018).

ETA aslında Bask Milliyetçi Hareket Partisi'nin bir kolu olarak doğmuştur. ETA terör örgütü kurulduğu yıllarda şiddet içerikli olmayan faaliyetler yürütmüştür. Bask dili ve tarihi ile ilgili çalışmalar yapmışlar, yüksek yerlere yasal olmayan şekilde

bayraklarını asmışlardır. Sonradan milliyetçi kökenden olmayan birtakım gençler bu faaliyetleri iş durdurma anlamında düzenlemeye kadar gitmişlerdir. ETA kurulduktan daha sonraki dönemlerde dış güçlerden destek almıştır. Mesela; Fransa ve bazı Avrupa devletler, Franco'nun diktatörlük rejimine düşüncü olarak katılmadıklarından Fransa ETA'nın merkez belirleme ve sığınma olarak barındığı Fransız topraklarında konuşlanmalarına ses çıkarmamıştır (Teram, agis, 2019).

ETA terör örgütü kurulduğu ilk yıllarda üç farklı ideolojiyi benimsemiştir. İlk ideolojileri Marksist-Leninist ideolojisi. İkincisi ise baskı yaşamadan Bask kültürünü ve dilini özgür bir şekilde yaşayabilme isteğinin ideolojisi. Gün geçtikçe bağımsızlık isteyen en son ideoloji diğer iki ideolojiyi dışlayarak daha baskın bir hale bürünmüştür. Marksist örgüt ideolojisiyle beraber tam bağımsızlık amacıyla şiddete başvurma yolunu benimsemişlerdir. Örgüt Marksist ideolojisiyle milliyetçilik ideolojisini aynı alanda yaşayabilmiştir (Kınalı, 2015).

ETA terör örgütünün lider kadrosu 1970'li yıllardan sonra değişmiştir. ETA tek bir yöneticinin himayesinde olmadığı için İspanya'daki terörle mücadele birlikleri örgütün lider kadrosuna ulaşma konusunda baya bir zorluk yaşamışlardır. ETA terör örgütünün son zamanlarında liderlik kadrosuna birçoğu Fransa'da yaşayan farklı isimler getirilmiştir. Bu yöneticiler bazı zamanlar Fransa kolluk kuvvetleri tarafından yakalanıp tutuklanmışlardır. Liderliğin sık bir şekilde değişmesi ve bazı liderlerin tutuklanması ETA terör örgütünün yukarıdan aşağıya doğru örgütlenen sert emir komuta zincirinin aksamasına engel olmamıştır. Bazı durumlarda ETA terör örgütü de bu sert emir komutadan rahatsız olduklarını dile getirmişlerdir (Alptekin, 2018).

ETA ilk silahlı eylemini 1968 tarihinde gerçekleştirmiştir. Eylemlerden günümüze kadar olan süreçte toplam 2.367 kişiyi yara almasına 817 kişiyi de hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Kuruluşundan bugüne kadar yine toplamda 3.426 kere terör faaliyetlerinde bulunmuştur. Örgüt Jacques Chirac'ın 1986 tarihinde Fransa Başkanı olmasından sonra Fransa'yı bir sığınma ve kaçma limanı olarak görmüştür. En önemli temel finans kaynakları ise fidye, banka soygunu ve haraç toplama faaliyetlerinden gelmektedir. Bu güne kadar en kapsamlı ve kanlı eylemini Barselona'da Temmuz 1987 yılında yapmıştır. ETA'nın benimsediği ve yürüttüğü politikalar İspanyol hükümetinin politikalarına göre sürekli değişikliğe uğramıştır (Demir, 2017).

1.5.6. ASALA Terör Örgütü

Bir Ermenistan terör örgütü olan ASALA uluslararası terörün bir kolu olduğunu kabul edip savunan, bu savunmanın da sadece silahla olabileceğini ileri süren bir gruptur. ASALA terör örgütü resmi olarak 20 Ocak 1975’de Lübnan’da kurulmuştur. ASALA sol görüşlü, ermeni meselesine bir çözüm arayan örgüttür. ASALA’nın kurulmasını Lübnan’da yaşanan gelişmelere bağlayan, Lübnan’da Filistin kurtuluşu için kurulan örgütlerin içinde gören ve onlardan ilham alarak ortaya çıkmış olabileceğini savunan görüşler bulunmaktadır. Bunun yanında birden fazla Ermeni’nin beraber kurdukları bir terör örgütü olduğu ve bu örgütün en kısa sürede o zamanın en dikkat çekici ve çarpıcı terör faaliyetlerini gerçekleştireceğini savunan görüşler de bulunmaktadır (Karaş, 2007).

ASALA Agop Agopyan, Monte Melkonyan ve Ara Tronyan önderliğinde kurulmuştur. İlk yaptıkları terör eylemi 1975 yılının 20 Şubat’ında Gourgen Yalikian adlı militanın serbest bırakılması sebebiyle Beyrut’ta bulunan Türk Hava Yolları (THY) bürosuna yaptıkları bombalı saldırıdır. ASALA’nın temel amacı Türkiye’den toprak alarak bu toprakları Ermenistan’a katmaktır. Bununla beraber de Türkiye’ye soykırım iddialarını kabul ettirmektir. ASALA terör örgütü Sovyet Rusya, Suriye ve Lübnan gibi ülkelerin güvencesi altında olan bir örgüttür (Çam, 2014).

ASALA örgütü 1985’de amaç ve hedeflerini bir siyasi programla tüm dünyaya duyurmuştur. ASALA’nın belirlediği strateji, yapılması gereken faaliyetleri bilhassa da Türklere yönelik uygulanacak terör faaliyetlerini içermektedir. Bu sebeple Ankara-Paris Havaalanlarındaki saldırıların, İstanbul’da Kapalı Çarşı’da meydana gelen olayların ve katliamların ortaya çıkış sebepleri tamamen ASALA terör örgütünün faaliyetleri olarak nitelendirilmiştir. Ankara Esenboğa Havaalanı’nda gerçekleştirdikleri bombalı saldırı sonucu birçok Türk vatandaşın hayatını kaybetmesine ve o yıl Türkiye’nin turizmin sekteye uğramasına neden olmuştur (Alizade, 2015).

ASALA Ermenistan’daki diğer terör örgütlerinin yapısına uygun şekillerde örgütlenmiştir. Örgütün tepe yönetimini Lübnan merkez komitesi üstlenmiştir. Bununla beraber merkez komitesine sorumlu komuta grupları oluşturulmuştur. Bu komuta grupları da askeri ve siyasi olarak iki ayrı dala ayrılmaktadır. Siyasi merkezlerde bölge sorumlusu ve ülke sorumlusu şeklinde göreve getirilmişlerdir.

Askeri merkez de doğrudan merkez komitesine bağlı olan komuta gruplarına ayrılmıştır. Aynı zamanda iki ya da dört kişiden meydana gelen birlikler şeklinde yapılmış olup bununla beraber hiçbir birlik de birbirini tanımamaktadırlar. Bundan dolayı birliklerin birinin yakalanması üzerine diğer birlikler açığa çıkmamış olmaktadır (İşeri, 2008).

Tablo 3. ASALA Terör Örgütünün Gerçekleştirdiği Eylemler

Eylem Zamanı	Eylem Yeri
1975, 22 Ekim	Viyana
1977, 29 Mayıs	İstanbul
1978, 2 Haziran	Madrid
1979, 12 Ekim	Lahey
1980, 31 Temmuz	Atina
1981, 4 Mart	Paris
1981, 9 Haziran	Cenevre
1982, 28 Ocak	Los Angeles
1982, 4 Mayıs	Boston
1982, 7 Ağustos	Ankara Esenboğa Havaalanı
1983, 16 Haziran	İstanbul
1983, 15 Temmuz	Paris
1984, 30 Nisan	Tahran

Kaynak: Karaş, 2007

Tablo 3’de ASALA terör örgütünün 1975 tarihinden itibaren 1984 yılına kadar gerçekleştirdiği eylemlerin yerleri ve hangi tarihte yapıldıkları belirtilmiştir. Eylemler incelendiğinde en fazla eylemin 1982 tarihinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Bunun yanında en fazla eylem gerçekleştirdiği ülkenin de Türkiye olduğu gözlemlenmektedir.

1.5.7. IRA Terör Örgütü

Bilinen en eski terör örgütlerinden biri olan IRA 1919 tarihinde kurulmuş olup 1858’deki Fein hareketi, İrlanda Cumhuriyetçi Kardeşlik Derneği ve Paskalya Ayaklanması IRA’nın kurulmasının başlıca nedenleri arasında gösterilmektedir. Bir de toplumsal hayatta yaşanan değişikliklerin Protestan lehine oluşmaları da bir diğer kuruluş nedeni olarak bilinmektedir. IRA bir yeraltı terör örgütüdür ve faaliyetlerini de bu şekilde sürdürmüştür. Siyasi olarak Sinn Fein’i benimsemişlerdir. IRA, sosyalist ideoloji doğrultusunda oluşan bir örgüttür. IRA 1950 ve 1960 tarihleri arasında faaliyetlerini gittikçe arttırmış ve İngiltere yönetiminin yaptığı politikalar

sonucunda toplumdan da destek görmeye başlamıştır. 1970’de IRA terör örgütü, milliyetçi IRA ve Marksist IRA olmak üzere iki kola bölünmüştür (Akaras, 2017).

Sinn Fein İrlanda’da 20. Yüzyılda siyasi hareket ve bu siyasi hareketi benimseyenler tarafından oluşturulan bir partidir. Parti İrlanda kökenli Arthur Griffith tarafından 1905 tarihinde kurulmuştur. Parti aynı zamanda IRA terör örgütünün siyasi uzantısı olarak da bilinmektedir. Partinin en dikkat çeken özelliği ise İngiliz hükümetine karşı aşırı milliyetçi bir davranış göstermesine karşın kendini sol parti olarak tanıtmıştır (ensonhaber, agis, 2019).

IRA üyeleri arasında birtakım insanlar bölünmeye karşı çıkmışlardır. Bu kişiler bunun yanında kralın yetkisine de saygı göstermeyeceklerini dile getirmişlerdir. Bundan dolayı kraliyete bağlı olanlar, onlar için vatan haini statüsünde olmuşlardır. Bundan dolayı da birçok kişi cumhuriyetçiler tarafından öldürülmüştür. Bu durum 1932 yılına kadar aralıklarla etkisi süregelen bir iç savaşın başlangıcı olmuştur (Şöhret, 2013).

Şiddet faaliyetlerinin gitgide artması ve kontrol edilemez bir hal alması sonucu İngiltere 1971 yılında yasa değişikliği yapmıştır. Bu yasa değişikliğiyle beraber birçok kişi terör şüphesi doğrultusunda yakalanmıştır. Bu yasa Kuzey İrlanda’daki güvenlik güçlerine terör şüphesiyle yakaladıkları insanları alıkoyma yetkisi vermiştir. Ancak bu yasa ile beraber uygulanan politika Katolik halkın tepkisine neden olmuştur. Çünkü yasa kullanılarak Katolikler üzerindeki baskı artırılmıştır. Bunun sonucunda da birçok Katolik tutuklanmıştır. Bu yasaya karşı birtakım faaliyetler yapılmıştır. Eylemler sırasında protestoculara ateş açılmasıyla beraber on üç gösterici hayatını kaybetmiştir. Bu olay tarihlere “Kanlı Pazar” adıyla geçmiştir. Bu eylemden sonra IRA eylemlerini iyice arttırmaya başlamıştır (Alptekin, 2018).

IRA terör örgütü günümüze değin birçok terör faaliyetleri gerçekleştirmiştir. Özellikle 1972 yılında örgüt Protestan sivil vatandaşlara karşı eylem düzenlemiştir. Bu eylem sonucu yüz otuz beş sivil Protestan öldürülmüştür. Yine örgüt, Birmingham’da 21 Kasım 1974 tarihinde iki bara bombalı saldırı düzenlemiş ve eylem neticesinde yirmi bir insan hayatını kaybetmiş, birçok kişi de yaralı olarak kurtulmuştur. Belfast’a yapılan eylem sonucu 1975 Şubat’ında on iki kişi ölmüştür. Bunun yanında da otuz kişi yaralanmıştır. Bu olayı takiben IRA Manchester’da bir mağazaya 15 Haziran 1996’da bombalı eylem saldırısında bulunmuştur. Bunun

sonucunda da iki yüz altı kişi yaralanarak kurtulmuştur. Gerçek İrlanda Cumhuriyet ordusu 15 Ağustos 1998 yılında İrlanda'nın merkezindeki alışveriş alanının içinde yer alan adliye sarayına bomba yerleştirmiştir. Bombanın patlamasıyla beraber yirmi dokuz kişi hayatını kaybetmiştir. Üç yüz otuz kişi de yaralanmıştır (Bulut ve Koca, 2015).

1.6. Terörün Nedenleri ve Bu Doğrultuda Planlanan Hedefler

Terörün nedenleri iç nedenler ve dış nedenler olarak ikiye ayrılır. Terör sorunu günümüzde genellikle dış güçlerin ülke bölmek için yaptıkları faaliyetler olarak anlamlandırılır. Ancak terör sadece dış nedenlere bağlı bir olgu değildir. Ülkenin bir ortamda gelişmesinin nedeni ülke içi yaşanan ekonomik, siyasi ve sosyal sorunlardır. İçsel nedenler, ekonomik, siyasi, sosyal, eğitim ve psikolojik nedenler olarak ifade edilmektedir (Alkan, 2002).

Terör asıl olarak ekonomiktense siyasi bir problemdir. Fakat siyaset ekonomik politikaların aracılığı ile ekonomiyi etkilemektedir. Bu politikalar eşitsiz gelir dağılımında ve yoksullukta artışa neden olduklarında bireyler doğrudan bundan etkilenmektedir. Bundan dolayı şehirleşme ve demografik yapı birlikte ele alındığında hızlı nüfus artışı birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Olağandışı bir şehirleşmeye sebep olur. Bu da işsizliği meydana getirir. İşsizliğin artmasıyla ortaya çıkan yoksulluk halk arasında belli bir kesimin doğmasına bu da terör faaliyetlerinin oluşmasına sebep olur (Şimşek, 2016).

Toplumsal yapı olarak ileri gidememiş bölgeler, ülkeler vs. teröre altyapı oluşturmaktadırlar. Toplumun %50'lik bir kısmı terörün nedeninin ekonominin olumsuz işlemeden kaynaklandığını belirtmektedir. Kişilerin şiddet faaliyetlerine katılmasını ulusal gelirin düşüklüğü de etkilemektedir. Aynı zamanda bunlarla birlikte ekonomik nedenler doğrudan bir faktör olmayıp, diğer etkenler üzerinde hızlandırıcı bir etki yaratan unsurdur (Avşar, 2009).

Terörün sosyal nedeni ele alındığında; kan davası geleneği, toplumların dini inançlarına duydukları aşırı bağlılık, etnik ayrımların yaşanması, kişisel hak ve özgürlüklerin geniş ölçüde korunmaması, güvenlik güçlerine olan itibarın zedelenmesi, vatanın bölünmezlik bilincinin giderek yozlaşması, insani ve vicdani değerler olan bağlılığın gittikçe azalması gibi maddeler sayılabilir (TBB, 2006).

Terörün psikolojik nedenine bakıldığında; bu çerçevede terör faaliyetleri ve bu faaliyetleri gerçekleştiren kişi ya da kişilerin düşünce yapıları, buldukları çevre, aile yapıları ve ortak yönleri dikkate alınmalıdır. Çünkü terör faaliyetleri toplumun beklentilerini, var olma sebeplerini, bütünlüğü ve bütünlüğü sağlamaya zıt olan insanların masum insanları öldürmesine varıncaya kadar topluma ciddi anlamda zarar veren çeşitli eylemleri içine alan, sosyal sapma davranışdır. Terörist bu toplumun içinden çıkmış olup yine bu topluma zarar vermek amacıyla eylemlerde bulunmaktadır (Demirli, 2011).

Ülke yönetim şekli tam olarak oturmamış olması, politik iktidarın otoritesindeki yetersizlik, bazı grupların çıkarları için hükümet otoritesini kullanması, siyasi partiler arasında yaşanan münakaşaların neticelendirilmemesi, yolsuzluk oranlarının artması, politik iktidarın çağın olanaklarına ayak uyduramaması vs. terörün siyasi nedenleri arasında sayılmaktadır (Şimşek, 2016).

Terör ve terör eylemlerinin artmasının birtakım nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenler sırasıyla aşağıdaki gibidir (Aydın, 2009):

- Kullanılan şiddetin temelinde etnik farklılık ve ırk ya da dine karşı hoşgörüsüzlüğün yatması,
- Kültür ve toplumlar arasındaki psikolojik mücadelelerin artması ve bu mücadeleye bağlı olarak meydana gelen tepkiler,
- Aşırı uç noktalarda seyreden milliyetçilik,
- Eylemlerin sistematik biçimde gerçekleştirilip organize şekilde örgütlenme, İşsizliğin ve göçün artmasındaki sosyo-ekonomik sıkıntılar,
- Ekonomik ve mali krizlerle beraber artan ülkeler arası dengesizlik,
- Dinin siyasete karışması ya da siyasetin dine karışması,
- Uluslararası sözleşmelere hükümetlerin uymadaki isteksiz davranışları,
- Terör faaliyetlerine karşı güvenliğin sağlanması hususunda yapılan yüksek harcamalar,
- Medyanın terör örgütleri gözünde bir propaganda aracı olarak görülmesidir.

Terör örgütlerinin amaçları; buldukları ülkeye ve kendisini yönlendiren merkeze karşı farklılık gösterir. Terör örgütlerinin makro düzeyde amacı; mevcut olan yönetim şeklini eylemlerle yıkarak yerine kendi görüşleri doğrultusunda yeni bir yönetim şekli kurmaktır. Ele geçirilen terör örgütü mensupları yargılamalarında bunu

net bir şekilde belirtmektedirler. Terör hesapsız bir şiddet değildir. Hedefi olabildiğince çok insan öldürmek değil insanların faaliyetlerden etkilenip korkuya kapılmaları ve teröristin isteklerine boyun eğmekten başka yolu olmadığını düşünmesini sağlamaktır (Alkan, 2002).

Terörist gruplar benimsedikleri düşünceye bağlı olarak haksızlık olarak gördükleri yönetimi ve yöneticileri devre dışı bırakmayı, bu şekilde daha huzurlu ve adaletli bir yaşam tarzını amaç olarak gördüklerini ileri sürmektedirler. Bu doğrultuda kendilerini terörist olarak değil, kendi haklarını savunan gönüllü savaşçı olarak görürler. Halkın bilinçli olmaması sebebiyle kendisi için iyi şeyler yapılacağını algılayamayıp, bu doğrultuda var olan harekete katılmasının olanaksız olduğunu fakatt zamanla bilinçlenerek harekete katılacağı ileri sürülür. Bu zamana kadar bilinçli olanların halk adına mücadeleye katılıp, önder olmaları gerektiği savunulur (Ataöv, 2014).

Terörün hedefi karmaşıklık yaratıp toplumun mücadele gücünü zayıflatmaktır. Öbür taraftan ise terörizmin şiddet faaliyetleriyle toplumdaki güveni yıkıp, insanların kendi canının derdinde olmalarını ve olaylara karşı tepkisiz kalmalarını hedefler. Terörist kendi hedeflerine aykırı olmayan tepkiler yaratarak reklam arar. Bunun yanında sosyal düzenin yıkılmasını ve fidye gibi belirli kazanç elde etmeyi amaç olarak görürler (Demir, 2009).

Genel olarak terörizmin uzun ve kısa vadeli amaçları aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Tomuş, 2004: 5):

- Amaçları gerçekleştirmek üzere dünya ve yerel destek sağlanması,
- Hükümet ve güvenlik kollarını zayıflatmaya çalışmak, para ve malzeme elde etmek,
- Ulaşım ve iletişim araçlarına zarar vermek,
- Seçimleri etkilemek,
- Mahkûmları serbest bıraktırmak,
- İntikam duygularını güçlendirmek kısa vadeli amaçlar olarak sayılabilir
- İhtilal, uluslararası savaş ve sivil savaşa sebep olmak,
- Ulusal karar mekanizmalarını etkilemek ve
- Bir ulusal topluluğu temsilen yasal olarak politik tanıma kazanmak, uzun vadeli amaçlar arasında sayılmaktadır.

Terör faaliyetlerini değişik kılan en temel özellik, onun belirli siyasi hedeflere ulaşmak amacıyla kullandığı kendine özgü stratejisidir. Bu strateji için ulaşılması hedeflenen amaçlara bakılır. Bu bağlamda Türkiye örnek gösterilecek olursa; propaganda, hükümeti sarsmak, iktidarı şiddete götürmek, örgüt üyelerinin motivasyonunu sağlamak, korkutarak sindirme ve toplum moralini bozmak gibi amaçlar terör örgütleri için sayılabilir (Kuyaksil, 201

İKİNCİ BÖLÜM

ÇATIŞMA VE ANLAŞMANIN MATEMATİKSEL BOYUTU: OYUN TEORİSİ

2.1. Oyun Teorisi

Oyun teorisi matematiksel ve istatistiksel biliminin, ekonomi bilimlerinde kullanılan ve aynı zamanda mühendislik, biyoloji, teknoloji bilimleri ve felsefe alanında başvurulan metotlardan biridir. Oyun teorisi, bir oyuncunun diğer oyuncu ve oyuncuların seçimlerine bağlı olduğu birtakım planlı karar ilişkilerini, matematiksel açıdan anlamlandırmaya çalışır. İlk başta rekabet sorununa çözüm amaçlı geliştirilen oyun teorisi, ilerleyen zamanlarda birçok ölçütlere dayandırılan bir etkileşim alanını çözümlenmeye başlamıştır (Elibol, 2017).

Oyun teorisi iki veya daha fazla oyuncuyla oynanan ve bu oyuncularda birinin davranışının neticesinin, tek kendi davranışına değil, öteki oyuncuların da davranışlarına bağlı olduğu durumları incelemek için başvurulan bir yöntemdir. Bunun neticesinde karar vericinin tercihleri, diğer oyuncuların davranışlarına bağlı olacaktır. Oyuncuların seçimlerinin karşılıklı tabi olmasına stratejik bağımlılık, bu şekildeki oyunlara ise stratejik oyun denilmektedir (Yalçıntaş, 2015).

Ekonomistler ve matematikçiler oyun teorisini şu şekilde tanımlamaktadırlar: ‘İki veya daha fazla oyuncuyu belirlenmiş kurallar çerçevesinde bir araya getirerek karşılıklı bir şekilde en uygun stratejilerini belirleme metodudur (Doğan vd, 2015).

Strateji kelime anlamıyla belirlenen hedefe ulaşmak için gidilen yolu ifade etmektedir. Oyun teorisi de oyuncuların tutumlarını dikkate alarak oynanan bir strateji oyunudur. Bu teoriyi tam anlamıyla kavrayabilmek iyi derecede matematiksel ispatlar ve analizler gerektirmektedir (Dönmez, 2019).

Oynanmış ve hala oynanmakta olan futbol, golf, tenis, voleybol, poker, satranç ve tavla gibi oyunlar kendisiyle ilişkili birtakım kurallar içermektedir. Bu oyunların temeli rekabet unsuruna dayanmaktadır. Yani oynanan bu oyunlarda bir oyuncu diğer oyuncularla rekabet içerisinde. Oyunda bir oyuncunun başarılı olması diğer oyuncuların davranışlarıyla ilişkilidir (Özer, 2004).

Oyun teorisi içinde mücadele olan her olayı matematiksel yöntemlere dayanarak analiz eden bir bilim dalıdır ve bunun temelini oluşturan birtakım

problemler vardır. Bunlardan ilki oyunun matematiksel modelinin oluşturulmasıdır. İkinci olarak en uygun stratejilerin var olup olmadığının belirlenmesi ve son olarak da en uygun stratejileri bulabilmek için analitik yöntemlerin geliştirilmesidir. Oyun teorisi kapsamında ele alınan oyunların çözümünde matematiğin fonksiyonel analiz, diferansiyel denklemler, integral denklemler, ölçü teorisi, doğrusal ve doğrusal olmayan programlama teorisi, küme değerli analiz, konveks analiz gibi yöntemler kullanılmaktadır (Guseinov vd, 2010).

Oyun teorisi aşağıda belirtilen sorular neticesinde incelemelerde bulunmaktadır (Başar, 2015):

- Her bir oyuncunun, rakip oyuncunun vereceği kararlar neticesinde neler düşüneceği,
- Oyunculardan her birinin hangi stratejileri seçeceği,
- Seçilen stratejiler doğrultusunda sonuçlanan oyunun nasıl sonuçlanacağı
- Stratejilerin seçilmesinden dolayı bütün oyuncuların mı karı olacak ya da oyunculardan zarar eden de olacak mı?
- Oyunun yinelenmesi oyunun sonucunu değiştirebilecek nitelikte mi?

2.2. Oyun Teorisinin Tarihsel Gelişimi

Belirsiz şartlarda karar verme ve izlemsel tutumların mantığını kavrayabilmek tarihin her döneminde, hemen her daldaki bilim insanlarının bir şekilde uğraş alanı olmuştur. Bu doğrultuda yapılmış olan farklı çalışmalar doğrudan olmasa bile dolaylı yoldan oyun teorisine katkı sağlamıştır. Bazı matematikçilerin şans ve strateji oyunlarında oyuncuların kazanma ihtimallerini incelemeleriyle birlikte başlayan bu serüven, daha sonraları gündelik yaşamın birçok alanında popüler bir hal almaya başlamıştır (Genç ve Kadah, 2018).

Oyun teorisinin tarihsel boyutu incelendiğinde, teorik bilgileri konu alan ilk yapıtın, Babillerin toplumsal ilişkileri ve işleyişlerini düzenleyen tüm kuralları belirleyen Talmud olduğu görülmektedir. Talmud'da evlilik sözleşmesi sorununa bulunan çözüm bir müddet anlaşılammıştır. Aumann ve Maschler 1985'de yapmış oldukları bir çalışmada, Talmud'un bulduğu çözümlerin aslında evlilik sözleşmesi sorunundaki çözümün işbirlikçi oyun modellemesinden kaynaklanan çözümlere tekabül ettiğini bulmuşlardır (Şahin ve Eren, 2012).

Modern oyun teorisinin temeli üç temel esere dayanmaktadır (Can, 2011):

- Oyun teorisinin ilk tartışması 1713’de James Woldegrave tarafından yazılan bir mektupla gerçekleşmiştir. Woldegrave daha sonra kart oyununun iki kişilik versiyonuna bir stratejik çözüm sunmuştur.
- Agustin Cournot’un 1828 yılında “Researches Into the Mathematical Principles of the Theory of Wealth” (Zenginlik Teorisinin Matematiksel İlkeleri Üzerine Yapılan Bir Araştırma) adlı kitabında başkalarının eylemlerine en iyi şekilde yanıt veren evrimsel ve dinamik bir kavram sağlamak amacıyla çeşitli açıklamalar sunmuştur.
- Francis Ysidro Edgeworth’un “Mathematical Psychics” (Matematik Medyumları) adlı kitabı iki kişilik bir rekabet dengesi fikrini açıkça göstermektedir.

1713 tarihinde James Waldegrave, iki kişi ile oynanan oyunlarda minimaks strateji kullanarak çözüm yolu üretmiştir. Bulduğu çözüm minaks strateji dengesinin karışık olarak incelenmesidir. Fakat Waldegrave’in bulduğu çözüm yolu farklı oyunlar için uygulanmamış ve dolayısıyla da genişlememiştir. Strateji çözümünün karışık uygulanması ve şans oyunlarının oyunun genel kurallarına uygun olmadığı tespit edilmiştir (Tarım, 2012).

Augustin Cournot’un 1838 tarihinde zenginlik teorisinin matematiksel ilkeleri temalı bir araştırması bulunmaktadır. Bu çalışmada monopol, duopol ve oligopol piyasalarla ilgili incelemelere de yer vermiştir. Bu incelemede maliyet harcamadan üretim yapan birden çok şirketin tutumları analiz edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde şirketler işbirliği yapmayarak birbirlerinin çıktı düzeylerini temel alıp karlarını arttıracak kendi çıktı düzeylerini belirlemektedirler. Bu analizle sonucu meydana gelen matematiksel modelde Nash dengesinin sınırlı kullanılmasıyla çözüm yoluna gidilmiştir (Canlı, 2013).

1913 tarihinde oyun teorisinin ilk kuramı olan ve E. Zermela tarafından öne sürülen “Zermelo Teoremi” satranç oyununu baz alarak ya beyaz taşları oynayan kişinin kazanacağını ya siyah taşları oynayan kişinin kazanacağını ya da iki rengi de oynayan kişilerin en azından birliktelik sağlayabileceğini ortaya koymuştur. 1921-1927 tarihleri arasında Borel stratejik oyunlarla ilgili dört çalışma sunmuştur. Borel, üç veya beş stratejili iki kişili olarak oynanan oyunlar bağlamında minimaks çözüm

bularak düzensiz stratejinin ilk modern yöntemini ortaya koymuştur (Aktan ve Bahçe, 2007).

Oyun teorisi 20. Yüzyılın başlarından itibaren birçok alanda yayılmaya başlamıştır. 1920 tarihinde Macar kökenli olan matematikçi John Von Neumann karşılıklı etkileşim süreçlerini genel ve soyut matematiksel nesnelere kurarak analiz etmiştir. Oyunlar ile ilgili ilk makalesi 1928'de yayımlanan Neumann yaptığı çalışmalarla iki kişilik ve daha çok oyunculu sıfır toplamı oyunlarda oyuncuların davranışlarını matematiksel modeller kullanarak tanımlamaya çalışmıştır. 1944 yılında John von Neumann ve Morgenstern'in birlikte kaleme aldıkları "Theory of Games and Economic Behaviour" adlı kitap ile birlikte oyun teorisi bir disiplin olarak ifade edilmiş ve ilk defa ekonomi bilimine uygulanmıştır (Ataker, 201).

John Von Neumann ve Morgenstern karar vericilerin kâr ve zararlarıyla sonuçlanan sıfır toplamı olan oyunları incelemişlerdir. Yayınladıkları kitabın sonrasında oyun teorisi hızlı bir gelişime girmiştir. Bu gelişimin neticesinde ise matematik biliminin ötesinde başka bilim dallarına da konu olmaya başlamıştır (İpek, 2019).

Von Neumann ve Morgenstern normal formdaki oyun yapısını, yayılan form oyunlarından esinlenerek ilerletmişlerdir. Normal form oyunlarında bir karar vericinin belirlediği stratejisinin diğer oyuncuların tutumlarına bağlı olduğu varsayımı yapılmaktadır. Bununla beraber Von Neumann kazançların transfer edilebileceğini ve tüm oyunların sıfır toplamı oyun olduğunu düşünmektedir (Evyapan, 2009).

Oyun teorisi 1950'lerin sonunda iş dünyasının dikkatini çekmeye başlamıştır. Ford Vakfı ve Michigan Üniversitesi 1952'de "Karar Süreçlerinde Deney Tasarımı" konulu bir seminere sponsor olmuşlardır. Bu seminer ilk deneysel iktisat ve deneysel oyun teorisi semineridir. Diğer taraftan 1970'lerde dünya ekonomik krizi yaşandıktan sonra 1980'lerde oyun teorisi ekonomide hızla önem kazanmıştır. İktisat ajanlarının etkileşimlerini modellemek amacıyla oyun teorisi kavramları uygulanmıştır (Uysal, 2005).

1960 ve 1990 yılları arasında oyun teorisinde üç önemli çalışma yapılmıştır. Bunlardan ilki Reinhart Selten'in "Spieltheoretische Behandlung Eines Oligomodells Mit Nachfragetrageit" isimli 1965'de çıkardığı kitap, ikincisi John Maynard Smith'in öne sürdüğü "Evolutionary Stable Strategy" görüşü ve son olarak da Robert

Axelrod'un "The Evolution of Cooperation" isimli 1984 yılında yayınlanan kitabıdır. Thomas Schelling ise dinamik oyunlarla ilgili araştırma ve çalışmalarını genişleterek stratejik hamle düşüncesini geliştirmiştir (Ege, 2004).

Hayat hikâyesi "Akıl Oyunları" filminde anlatılan John F. Nash "Nash Dengesi" adı verilen kavramı bulmuştur. Nash dengesinde bir oyuncunun stratejisini diğer oyuncunun stratejisine karşı kendisinin en iyi tercihi yapmasıdır. Nash ileri seviyede matematiksel metotlar kullanarak bu dengenin birçok durumda var olduğunu ortaya koymuştur. Böylelikle Neumann'ın yaklaşımını genelleştirerek buna çözüm bulmuştur. Böylece oyun teorisinin birçok dalda kullanım alanı genişlemiştir. Bütün bunların sonucunda John F. Nash ve iki arkadaşı John Harsanyi ve Reinhard ile birlikte 1994 yılında Nobel ödülünü almaya hak kazanmıştır. Nash dengesi böylelikle ekonomi dışında farklı alanlarda kullanılabilen önemli bir kavram haline gelmiştir (Şahin, 2004).

Oyun teorisi özellikle ekonomide, uluslararası ilişkilerde ve siyaset biliminde önemli teorik temeller sağlamıştır. İnsanlık tarihi boyunca çatışma önemli bir konu olmuştur. Sadece insanlar arasında değil hayvanlar arasında da çatışma ve anlaşma söz konusu olan durumlardır. Ek olarak oyun teorisi hayvanların birbiriyle savaştıkları ya da işbirliği içinde hareket ettikleri durumların evrimini anlamada çevre bilimlerine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur (Alzak, 2016).

2.3. Oyun Teorisinin Temel Varsayım ve Kuramları

2.3.1. Oyuncu Kuramı

Oyuncu kavramı kelime itibarıyla "herhangi bir oyunda bulunan kişi" olarak tanımlanmaktadır. Oyun teorisi kapsamında ele alındığında ise akla dayalı olarak karar verme kabiliyetini elinde bulunduran tüm varlıklar oyuncu olarak nitelendirilirler. Bir oyun teorisi içerisinde bulunan oyuncunun birey olma zorunluluğu bulunmamaktadır. Oyuncu bir şirket, hükümet veya birey olabileceği gibi bir politikacı, basketbol takımı veya da bir kuruluş gibi özel amaçlı hareket eden herkes olabilir (Öztürk, 2011).

Oyuncu oyunu oluşturan stratejileri belirleyen bir karar vericidir. Oyun teorisinde bir oyunun oynanabilmesi için en az iki oyuncuya gereksinim duyulmaktadır. Bununla beraber oynayan toplam oyuncu sayısı da sınırlı olmak

durumundadır. Oyunculardan kendileri için en iyi tercihleri yapmaları beklenmektedir. (Demir, 2017).

Oyun teorisinde kazanmak ya da diğer bir ifade ile fayda maksimizyonunu sağlamak oyun kuramının en temel hedefi olarak görülmektedir. Bundan dolayı bir oyuncu üstün bir çaba göstererek diğer oyuncuların davranışlarını göz önünde bulundurup rasyonel davranarak gereken hamleleri gösterip kendisi için en iyi stratejiyi belirlemelidir (Ege, 2004).

2.3.2. Strateji Kuramı

TDK stratejiyi “bir milletin veya milletler topluluğunun mücadelede veya barışta belirlenen hedeflere destek vermek amacıyla siyasi ekonomik, psikolojik ve askeri kanatlardaki güçlerin tümünü bir arada kullanma biçimi” şeklinde tanımlamaktadır. Oyun teorisinde ise strateji oyun sırasında karşı oyuncunun davranışlarını göz önüne alarak oluşan geniş çaplı bir eylem planı şeklinde ifade edilmektedir (Ataker, 2018).

Strateji kelimesini oyun teorisi literatüründe kullanan ilk kişi Von Neumann’dır. Neumann, strateji kavramını bir karar vericinin herhangi bir oyunda seçim yapabileceği yöntemler kümesini belirtmek amacıyla kullanmaktadır. Diğer bir ifade ile bir karar vericinin herhangi bir durum karşısında meydana gelen davranış şekilleridir. Strateji olasılıklar çerçevesinde şekillenmektedir. Oyunda bireysel davranışlar bulunduğu sürece strateji kavramı anlamlı hale gelmektedir. Örneğin; rulet gibi şansa bağlı oyunlarda herhangi bir stratejinin varlığından söz etmek mümkün değildir (Evyapan, 2009).

Stratejiler, oyunun işleyişine göre çeşitlilik göstermektedir. Bir karar vericinin belirlediği strateji sayısına göre düşünüldüğünde sonsuz sayıda strateji belirlenmektedir. Oyunun kuralı baz alınarak düşünüldüğünde karar vericiler stratejilerini aynı anda veya farklı zamanlarda bir dizimselliğe seçebilmektedirler. Stratejiler seçme sıklığına göre düşünüldüğünde ise oyunun her noktasında aynı strateji seçilmiş ise tam strateji, farklı bir strateji seçilmiş ise karma strateji söz konusu olmaktadır. Oynanan oyunda seçilen her bir strateji için oyunun sonunda bir ödenti bulunmaktadır (Keskin, 200).

2.3.3. Kazanç ve Ödemeler

Oynanan oyunun neticesi farklı sebeplere dayanarak değişik şekiller alabilir. Elde edilen sonuçlar karar vericiler arasında bilgi akışına veya oyuncular arasındaki güven olgusuna ya da oyunların tekrar sayısına bağlı olarak değişebilmektedir. Ayriyeten oyunun iç yüzü oyucuların işbirliği doğrultusunda hareket edip etmeyeceklerine, başarılı olma arzularına ve buna benzer seçeneklere bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Bu kriterler göz önüne alınarak karar vericilerin işbirliğini tercih edip etmeyecekleri netleşmektedir (Elibol, 2017).

Karar vericilerin belirledikleri strateji doğrultusunda kayıp veya kazançlar meydana gelmektedir. Oyun bitene kadar belirlenen her bir strateji için karar vericiler ya kazanacaklardır ya da kaybedeceklerdir. Oyunun sonunda karar vericilerin kazanç veya kayıpları artı sonsuz ile eksi sonsuz arasında bir değer almaktadır. Söz konusu değerler sayısal olabileceği gibi oransal olarak da ifade edilebilmektedir. Sonuçlar karar vericiler tarafından belirleniyorsa sayısal olarak ifade edilmekte olup seçilen stratejiye göre ne kadar kaybedip ne kadar kazanacaklarını belirlemiş olurlar. Bundan dolayı stratejilerin neticesi pozitif ya da negatif değerler almaktadır. Sonuç pozitif olursa karşı oyuncu karşısında başarılı olduğu, negatif olma durumunda ise karşı oyuncuya karşı yenildiği anlaşılmaktadır. Sıfır değer alan sonuçlarda ise kaybeden veya kazanan olmamaktadır (Akdağ, 2015).

2.3.4. Nash Dengesi

Oyun teorisinin temel kavramlarından birisi de Nash dengesidir. Nash dengesi stratejik etkileşimlerin sonucunu tahmin etmek amacıyla yaygın bir kullanıma sahiptir. Bazı durumlarda oyuncular tek bir strateji seçmek yerine olasılık dağılımını seçebilirler. Eylemler üzerinde olan bu olasılık dağılımı seçimine karışık stratejiler denilmektedir. Bu durum yetersiz sonuç elde edilmesine sebep olmaktadır (Biyar, 2016).

Denge analizinin, en önde gelen ismi 1950, 1951 ve 1953 yıllarında seri halinde çıkarmış olduğu makalelerle Nash dengesi kavramını ortaya atan John Nash'dir. Nash dengesi, işlevsel akılcılık, davranış ve beklenti ihtimallerinin bütünü gerekli kılmaktadır. Nash dengesi öncelikle her bir karar verici için belirlenen bir strateji seçimidir. Bu seçim bir oyuncu tarafından yapıldığında herhangi bir kişi o stratejiden vazgeçme düşüncesine girememektedir. Herhangi bir karar verici Nash

stratejisini seçtiğinde karşısındaki rakibin yapacağı tercihe ilişkin beklentisinde yanlış bir olguya kapılmamaktadır (Biçici, 2009).

Nash Dengesi, oyun kaç kişi ile oynanırsa oynansın her oyuncunun genel bakışıyla yaptığı seçimden hoşnut olduğu yani, stratejisini değiştirmek adına bir sebep görmediği durumu ifade eder. Nash'in önerisini tam anlamıyla görebilmek için bilinmesi gereken şudur: Her karar vericinin kendine özgü en fazla getiriye sahip olan bir stratejisi bulunmaktadır. Ancak bu strateji oyundaki tek oyuncu o olmadığı için uygulanamamaktadır. Bundan dolayı da bir denge durumu söz konusu olmaktadır. Nash Dengesi kullanıldığı zaman hiçbir karar verici karşı oyuncunun hamlesi sabit alındığında seçimini değiştirerek kazancını arttıramamaktadır. Nash ileri seviyede matematik kullanarak, bu dengeyi çoğu durumlarda mevcut olduğu sonucuna varmıştır. Böylece Von Neumann'ın yaklaşımını genelleştirip buna bir çözüm bulmuş ve denge kavramını yerleştirmiştir (Kural, 2007).

Bir oyunda baskın strateji söz konusu ise Nash dengesi bir kesişim aracıdır. Baskın stratejiler her oyunda bulunmayabilir. Bununla beraber Nash dengesi de her oyunda bulunmamaktadır Nash dengesi ve baskın strateji kavramlarına örnek olarak cinsiyetler savaşı oyunu açıklanacaktır: (Başar, 2015).

Tablo 4: Cinsiyetler Savaşı Gösterimi

		Kadın	
		Boks	Bale
Erkek	Boks	(2,1)	(0,0)
	Bale	(0,0)	(1,2)

Cinsiyetler Savaşı oyununda, beraber zaman geçirmek isteyen evli çiftten her biri farklı bir aktivite yapmak istemektedir. Bu doğrultuda erkek boks maçını, kadın ise bale gösterisine gitmek istemektedir. Bu nedenle erkek boks maçını tercih ettiğinde kadının en akılcı seçimi boks maçı olmakla beraber yine kadın bale gösterimini tercih ettiğinde erkeğin burada en akılcı seçimi bale gösterisi olacaktır. Bundan dolayı bu oyunda iki Nash dengesi vardır. Bu sonuç evli çiftin tercihleri sonucunda ulaşacakları faydayı göstermektedir. Evli çiftlerden biri tutumunu değiştirmedeği sürece diğer oyuncu yüksek bir getiri elde edemeyecektir. Bu oyunda karar vericiler arasında bir baskın strateji durumundan söz edilememektedir. Çünkü kadının bale gösterisini seçtiğinde erkek baleyi, erkeğin boksunu seçtiği

düşünüldüğünde ise kadın boksu seçecektir. Böylece iki oyuncu için de en doğru strateji belirlenmiş olacaktır.

Oyun teorisi ekonomi dışında da diğer birçok alanda uygulaması bulunan bir daldır. Bu uygulamalarda bazı koşulları yerine getirebildiği sürece uygulama alanı bulmaktadır. Bu doğrultuda oyun teorisinin başlıca varsayımları aşağıda belirtildiği gibidir (Bayraktar, 2016: 8):

- Oynanan oyunda oyuncu sayısı sonsuz sayıda olmamalıdır.
- Karar vericilerin tüm hamleleri sonlu sayıda olmalıdır.
- Bir karar verici diğer oyuncuların tercih edeceği tüm stratejileri bilmekle beraber aralarından hangisini tercih edeceğini bilmemektedir.
- Oyunun sonucunda elde edilen kazanım ve kayıplar sınırlıdır.
- Bir karar vericinin seçeceği stratejinin kazanç ya da kayıpla sonuçlanması diğer karar vericinin tutumlarına bağlıdır.
- Oyunun sonunda karar vericilerin kazanımları veya kayıpları matematiksel ifadelerle gösterilecek biçimde olmalıdır.

2.4. Statik Oyun Teorisi

Statik oyun teorisi sabit ve dışarıdan herhangi bir etki ile değişmesi mümkün olmayan karar vericilerin ve tercihlerin oluşturduğu bir teoridir. Bu teoride rakipler birbirlerinin tutumlarına göre davranmaktan ötürü bağımsız bir şekilde seçim yapmayı ve sonuç ne olursa olsun karşı tarafın seçimine bağlı tutum sergilememeyi tercih etmektedirler. Kapalı ihale yöntemi statik oyunlara bir örnek teşkil etmektedir. Bu ihalede hiçbir oyuncu karşı tarafın hamlesini bilmemekle beraber kapalı zarfla bir teklif sunmaktadırlar. Sonuç olarak ise en yüksek rakamı veren kişi ihaleyi galibiyetle tamamlamış olmaktadır (Göker, 2013).

2.4.1. Normal ve Yaygın Form Oyunlar

Normal form oyunlar, oynanan oyunun en sade biçimde gösterim şeklini ifade etmektedir. Normal formdaki oyunlar yaygın form oyunlarının sadeleştirilmiş şeklidir. Oynanan bir oyunun normal form şeklinde gösterilmesi için oyuncuların aynı anda eş zamanlı olarak bir strateji seçme zorunluluğu bulunmaktadır. Karar vericilerin seçtiği her bir strateji oyuncular açısından bir kazancı ifade etmektedir. Normal form oyunun uygulanabilirliği çeşitli öğelere bağlıdır. Bunlar (Evyapan, 2009):

- Karar vericilerin takımından
- Karar vericilere ait tercihlerin kümesinden
- Gözlemlenen seçimler sonucunda her karar vericiye ait olan kayıp ya da kazançların fonksiyonel oluşumundan meydana gelmektedir.

Bir oyundaki oyuncu tercihlerini belirleyip bu doğrultuda stratejilerini geliştiren kişilerdir. Bir rekabet ortamının doğması için oyun en az iki kişi ile oynanmak zorundadır. Birçok uygulamada genellikle iki oyunculu rakipler yer almaktadır. Stratejiye gelindiğinde ise bir karar vericinin oyunu ne şekilde ve nasıl oynayacağıdır. Strateji yanlıca bir karar vericinin tutumlarını sıralamakla kalmaz aynı zamanda bir karar vericinin davranışının diğer oyuncunun davranışından ne düzeyde etkileneceğini de ifade etmektedir. Kazanç ise oyunun sonunda bir karar vericinin elde ettiği alımları ifade etmektedir. Normal form oyunda kazançlar doğa hariç olmak üzere matrisler biçiminde gösterilmektedir. Karar vericiler her zaman en yüksek getiriye ulaşmaya çalışmaktadır. Bu kazançlar maddi boyutta da olabilmektedir. Bunun yanında oyunun sonunda oyuncunun sağlayacağı bir faydayı da ifade edebilir. En yüksek getiriye sahip olmak için çabalayan oyuncuya rasyonel oyuncu, bu görüşü benimsemeyen oyunculara ise akılsız oyuncular denilmektedir (Bekar, 2008).

Bir oyunu yaygın formda göstermek amacıyla oyun ağacı metodu kullanılmaktadır. Bu oyun ağacı karar vericilerin tüm davranışlarını ve bundan doğabilecek sonuçların tümünü ifade etmek için kullanılmaktadır. Oyun ağacı düğüm ve dallardan meydana gelmektedir. Birbirine dallarla bağlı olan düğümler karar ve sonuç düğümleri olarak iki şekilde oluşum göstermektedir. Karar düğümleri kararın alındığı durumları gösterirken bu karar düğümleri tercih yapan oyuncuyla doğrudan ilişkilidir. Oyun, karar düğümleri noktasında başlamakta olup bitiş düğümleri noktasıyla da son bulmaktadır. Bitiş düğümü hiçbir oyuncuya ait olmamakla beraber oyunun sonucuyla ilişkilidir. Elde edilen sonuçlar ise karar vericinin kazandığı getirileri temsil etmektedir (Karabacak,2008).

Bir oyunun yayvan olarak gösterimi aşağıdaki koşullara bağlıdır (Keskin, 2009):

- Oyuncuların yer aldığı takım
- Davranışların zamanı ve ne şekilde gerçekleştiği
- Her tutumun sonucunda oyuncuların bunla ilgili neler bildiği ve

- Karar vericilerin tercihleri sonucu oluşan ödemeleridir.

2.4.2. Statik Oyunlarda Çözümleme Teknikleri

Statik oyunlarda çözümün tahmin edilebilmesini gerekli kılan şey her karar vericiye ait tek bir strateji olmasıyla mümkündür. Tek bir strateji olması durumunda çözüm kesin olarak bilinebilmektedir. Fakat Statik oyunlarda genel olarak kesin çözüm diye bir şey bulunmamaktadır. Bu oyunlarda kullanılan çözüm biçimleri baskınlık ve dengeden ibarettir. Statik oyunlarda bir karar verici rakibinin davranışını bilmediği halde tahmin yürütmektedir. Her bir karar verici bu tahminlerden herhangi birini seçmektedir. Bunu gerçekleştirirken de diğer oyuncunun hamlesini yalnızca tahmin edebilir. Statik oyunlarda çözüme ulaşabilmek için diğer karara vericinin seçimlerini tahmin etmek gerekmektedir (Batman,2012).

2.4.2.1. Tam Baskınlık

Bir oyunda karar verilmesi durumunda en kolay ve en hızlı stratejinin olması durumunu ifade etmektedir. Yani tam baskın strateji diğer karar vericilerin tutumlarını bilerek veya bilmeyerek yapılacak harekete karar verilmesi olayıdır. Eğer bir oyuncu tam baskın stratejiyi baz alarak tercihini bu doğrultuda yaparsa elde edeceği getiri en düşük düzeyde olmaktadır ve bu şekilde hareket eden oyuncuya akılsız oyuncu denilmektedir (Göker, 2013).

2.4.2.2. Zayıf Baskınlık

Statik oyunlarda bir diğer çözüm metodu bir karar vericinin oyun esnasında zayıf olan stratejiyi seçmemesi durumudur. Zayıf stratejileri teker teker bulup onları eleyerek oyunu basitleştirmektedirler. Oynanan oyunda bir stratejiden karşı oyuncunun tüm tercihlerine rağmen daha iyi bir strateji bulunup da daha kötü bir strateji söz konusu değilse o takdirde bu zayıf bir stratejidir. Rasyonel bir oyuncu tam baskın stratejiyi tercih etmede çekinmeyeceği gibi zayıf bir stratejiyi de tercih etmeyeceği açıkça görülmektedir (Ege, 2004). Bir örnek yardımıyla zayıf baskınlık aşağıdaki şekilde belirtilmektedir:

Tablo 5. Zayıf Baskınlık Gösterimi

2. Oyuncu

	Sol	Sağ
Yukarı	(3,1)	(2,1)
Aşağı	(3,2)	(1,0)

1.Oyuncu

Zayıf baskınlık metoduna göre birinci oyuncu aşağı seçeneğini seçemez. Ondan dolayı aşağı seçeneği elenmektedir. Bununla beraber ikinci oyuncuya gelinirse o da hiçbir şekilde sağa oynamayacaktır ve böylece sağ durumu da elenecektir. Bu şekilde elemeler yapıldıktan sonra geriye her iki oyuncu için tek bir yöntem kalmaktadır. Birinci oyuncunun yukarı, ikinci oyuncunun da sol seçeneğini seçmesidir (3,1). Eğer birinci oyuncu aşağı seçeneğini seçip, ikinci oyuncu da sol seçeneğini seçerse (3,1), (3,2), birinci oyuncunun kazancı değişmez fakat ikinci oyuncunun kazancı artacağı için bu hamle yapılmaz. Birinci oyuncu daha çok risk taşıdığı için aşağı seçeneğini seçmez. Çünkü ikinci oyuncu sağ hamlesini seçtiğinde, birinci oyuncu da aşağı hamlesini seçerse (1,0), birinci oyuncunun yukarı hamlesine göre kazanacağı getiri azalmış olacaktır. Bu tür risklere girmeme zayıf baskınlık metodunu oluşturan bir unsurdur.

2.4.2.3. Tekrarlayan Tam Baskınlık

Tekrarlayan tam baskınlık oynanan oyunda bütün oyunculara başarı düzeyinde uygulanacağını öngörmektedir. Mesela; bir karar verici rakibi için bir stratejiyi tam baskın olması sebebiyle elemekteyse öbür oyuncuların bunu bildikleri ve baskın stratejiyi seçmeyeceklerini bilmektedir. Böylece tam baskın stratejiler çözümlenerek elenmektedirler. Tekrarlayan tam baskınlık biçimi ile tüm stratejiler belirlenerek eleme yapılabilir. Bunun sonucunda oynanan oyun kapsamında tek bir tahmine düşülebilir (Bekar, 2008). Tekrarlayan tam baskınlık Tablo 7'deki örnekle açıklanmaktadır.

Tablo 6. Tekrarlayan Tam Baskınlık İçin Çözümleme

		2.Oyuncu		
		Sol	Orta	Sağ
1. Oyuncu	Yukarı	(3,2)	(3,4)	(2,3)
	Aşağı	(2,5)	(2,3)	(4,2)

Oynanan oyunda birinci oyuncu için aşağı ve yukarı olmak üzere iki tane seçeceği yol bulunmaktadır. İkinci oyuncunun ise sol, orta ve sağ olarak üç tane seçeneği bulunmaktadır. Birinci oyuncu için yukarı ve aşağı seçenekleri arasında tam baskınlıktan söz edilemez. İkinci oyuncu incelendiğinde ise sağ seçeneği orta seçeneğince tam baskın durumundadır. Buna göre ikinci oyuncunun sağ seçeneğini tercih etmeyeceği bilinmektedir. Bu durumda birinci oyuncu da ikinci oyuncunun sağ seçeneğini tercih etmeyeceğini bilip mantıklı davrandığı takdirde aşağı seçeneği yukarı seçeneğine tam baskın olacaktır. Tekrarlayan tam baskınlık yöntemi birinci oyuncunun aşağı seçeneğini tercih etmeyeceğini varsayar. İkinci oyuncu da birinci oyuncunun aşağı seçeneğini tercih etmeyeceğini bilip ona göre seçim yapacak olursa tam baskınlık bu durumda ikinci oyuncunun orta seçeneği tercih edeceğini varsayar. Tekrarlayan tam baskınlık metoduna göre bu oyunun çözümü birinci oyuncunun yukarı, ikinci oyuncunun da orta hamlesini seçmesidir (2,3).

2.4.2.4.Tekrarlayan Zayıf Baskınlık

Tam baskın stratejiyle hemen hemen aynı anlama gelmektedir. Aralarındaki tek fark tüm karar vericiler arasında başarılı düzeyde uygulanabilirliğidir. Tekrarlayan zayıf baskınlık çözümü ile tek bir çözüm elde edilebilmektedir. Tekrarlayan zayıf baskınlıkta oyunun çözümü karar vericilerin stratejilerini eleme sırasına bağlıdır (Göker, 2013). Tekrarlanan zayıf baskınlık için örnek gösterim Tablo 8’de belirtilmektedir:

Tablo 7. Tekrarlayan Zayıf Baskınlık İçin Çözümleme

		2.Oyuncu		
		Sol	Orta	Sağ
1. Oyuncu	Yukarı	(8,0)	(3,1)	(2,-2)
	Aşağı	(8,0)	(3,0)	(0,-3)

Zayıf baskınlık metodu birinci oyuncu için uygulandığında birinci oyuncunun yukarı hamlesini seçeceği, ikinci oyuncunun da orta hamlesini seçeceği sonucuna varılacağı öngörülür. Zayıf baskınlık ikinci oyuncu için uygulandığında ise tablodan görüleceği üzere ikinci oyuncu sağ hamlesini seçmemekle beraber sol ya da orta hamlesini seçeceği öngörülür. Buradan anlaşılacağı üzere oyuncuların stratejilerindeki sıralama oyunun çözümünü etkilemektedir.

2.5. Dinamik Oyun Teorisi

Dinamik oyunlar farklı zamanlarda birbirinin peşi sıra karar alan oyuncuların etkileşimlerini incelemektedir. Yani oyuncular ardı ardına hamle yapıp birbirlerinin kararını bilerek kendi seçimlerini ona göre yaparlar. Bu şekilde oynanan oyun dinamik bir şekle bürünmüş olur. Dinamik oyunların incelenebilmesi bazı aşamaları gerekli kılmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Çolak, 2017):

- Karar vericiler peş peşe tercih yapmaktadırlar.
- Her yapılan tercihte diğer oyuncuların kararları göz önünde tutulmaktadır.
- Oyuncular birbirlerinin getirilerinin her birini bilmektedirler.

2.5.1. Tek Seferli Dinamik Oyunlar

2.5.1.1. Alt Oyun- Mükemmel Nash Dengesi

Nash dengesinin dinamik oyunlardaki kullanımını genel özellikleriyle statik oyunlardaki kullanımıyla aynı düzeydedir. Eğer bir karar verici başka bir strateji seçmek için geçerli bir sebep bulmuyorsa bu durum Nash dengesi ile açıklanmaktadır. Statik oyunlardaki kullanımından farklı olarak burada oyunun alt oyunlarına inilir ve alt oyunlarda belirlenen tüm stratejiler kümesi göz önünde tutularak yapılan davranışlar Nash dengesine sebep oluyorsa belirlenen strateji kümesine alt oyun mükemmel Nash dengesi denilmektedir (Kural, 2007).

Oyundaki her bir karar noktası alt oyun şeklinde tanımlanmaktadır. Bu alt oyun her bir karar vericinin davranış yöntemlerindeki bir karardan başlayarak bunu takip eden diğer davranış yöntemlerini de içermektedir. Yani kısaca özetlenecek olursa bir alt oyun asıl oyunun küçük yapı taşlarıdır. Her bir alt oyun için denge noktaları bulunur ve bu doğrultuda inceleme yapılır. Alt oyundaki dengelerin asıl oyunda incelenmesi sonucu oyunun Nash dengesi boyu alt oyun mükemmel una ulaşılmaktadır (Bayraktar, 2016).

2.5.1.2. Geri Yönlü Tümevarım

Geri yönlü tümevarım dinamik oyunlarda uygulanan bir çözüm yöntemidir. Bu yöntem belirlenen hamleler yerine düşük getirisi olan seçenekleri eleyerek sonuca ulaşmayı amaçlamaktadır. Geri yönlü tümevarım oynanan oyunun son aşamasının ne olacağını düşünmekle başlayıp oyunun son noktaya gelene kadar incelenmesinin devam etmesidir (Karabacak, 2008: 36-37).

Geri yönlü tümevarım dinamik oyunlarda uygulanan tam baskınlık ilkesine dayanmaktadır. Bu yöntem dinamik oyunlarda uygulandığında oyunun son bölümü ile oyuna başlanır. Daha sonra ise sondan geriye doğru başarılı düğümlerle devam edilerek oyunun başlangıç noktasına ulaşılmaya çalışılır (Çubukçu, 2016).

2.5.2. Tekrarlayan Oyunlar

Bir Oyun sırasında karar vericilerin tercihlerini yaparken tutumlar, zaman içerisinde karar vericilerin karşılıklı şekilde aynı ortamda bir oyunu birden fazla sayıda oynamalarıyla devam etmektedir. Oynanan oyunun kuralları oyunun her aşamasında korunmaktadır. Bu bağlamda değişiklik gösteren tek şey zamanın ilerlemesine bağlı olan süredir. Tekrarlanan oyunlar bir kerede oynanan herhangi bir oyunun yinelenmesinden meydana gelen diziler şeklindedir (Demir, 201).

2.5.2.1. Sonsuz Tekrarlayan Oyunlar

Sonsuz tekrarlayan oyunlarda karar vericiler pareto verimliliğini kullanarak oyunda hangi tarafa ilerleyeceklerini belirlemekte ve bu ilerlemelerine doğru orantılı yön verebileceklerdir. Pareto verimliliği, oyunda bir karar vericinin getiri durumunu iyileştirmeye, rakibinin getiri durumunu kötüleştirmediği sürece ulaşmadığını ifade etmektedir. Oynanan oyunda oyunculardan birinin stratejisi ile rakip oyuncunun stratejisi karşılıklı etkileşim dâhilinde birbirlerine yön vermektedirler. Bu oyun türlerinde oyuncular oyunun her aşamasında pareto verimliliğinde cayabilmektedir. Verimliliğin oyunculara mantıklı gelmediği durumlarda caymalar olası bir durumdur. Verimlilikten cayma durumunda elde edilen getiri ile caymadan önceki alınan netice ile oyuncular hangi stratejileri seçeceğinin belirlerler (Batman, 2012).

Sonsuz tekrar eden oyunlarda kesin bir son bulunmamaktadır. Bu tür oyunlarda geri yönlü tümevarım yöntemi uygulanamaz. Oyundaki denge düzeyinin oluşabilmesi için başka bir çözüm yönteminin kullanılması gereklidir. Geri yönlü tümevarım çözümünü kullanmaktansa karar vericilerin ileri düşünerek şimdiki ve

gelecek zamandaki bütün olası stratejileri değerlendirmeleri gerekmektedir (Çubukçu, 2016).

Sonsuz tekrarlayan bir oyunda aynı piyasada rekabet halinde olan X ve Y firmalarının reklam amaçlı yaptıkları harcama kendilerinin yararına olabilir ancak diğer rakip firmaların ise zararına sebep olabilir. İki firmanın yüksek ve düşük olarak iki farklı düzeyde reklam alanına yaptıkları harcamalar olduğu öngörüldüğünde X ve Y firmaları bütçeyi yüksek tutarak daha fazla reklama harcama yapmalarındansa bütçeyi düşürerek reklama az miktarda harcama yapmaları daha karlı bir hareket olmaktadır. Bunun sebebi ise iki firmanın da piyasada konumlandıkları oran, reklama fazla harcama yapmış olsalar bile değişiklik göstermeyecektir. Bunun yanında reklama yapılan yüksek harcamalar bütçelerinde bir düşüşe neden olmakla beraber kar oranlarını da düşürecektir. Bununla beraber X firması Y'nin, Y firması da X'in reklama yapılan harcamalardan daha çoğunu ortaya koyarak piyasaya hâkim olmak için çaba göstermekten geri durmayacaklardır (Göker, 2013).

2.5.2.2. Sonlu Tekrarlayan Oyunlar

Uzun ve kısa dönem faydalarının karşılaştırılması unsuru sonlu tekrarlı oyunların temel mantığını oluşturmaktadır. Uzun dönemli bir fayda sağlamak için kısa dönemli elde edilecek olan kardan vazgeçmek gereklidir. Sonlu oyunların neticesi bir oyunun stratejik sonuçlarından meydana gelen bir dizi şeklinde olmakla beraber bu oyunlarda elde edilen her sonuç fayda düzeyi ile ilişkilendirilmektedir. Bu sonuçlardan elde edilen faydalar ise bugüne indirgenerek değerlendirilmesi gerekli olan faydalardır (Çevikkan, 2010).

Oynanan bir oyunda her bir oyuncu için sonlu sayıda strateji bulunuyorsa ve oyundaki hamle sayısı sınırlı ise bu tür oyunla sonlu tekrarlayan oyunlar olarak tanımlanmaktadır. Mesela; satranç, pişti ve briç gibi oyunlar sonlu tekrarlayan oyunlara örnek olarak gösterilebilir. Fakat burada satrancın sonlu bir oyun olabilmesi için birtakım kuralları bulunmaktadır. Belirli bir hamle sayısınca piyonlar hareket ettirilmez ise oyun beraberlikle sonuçlanır. Bu kural neticesinde satranç sonlu bir oyun olma özelliğine sahip olur aksi takdirde kural olmasaydı sonsuza kadar sürer giderdi. Kâğıt oyunları ise genellikle sonlu oyunlardır. Çünkü elde bulunan kâğıt sayısı sonlu olmakla beraber gittikçe azalmaktadır (Alinesin, agis. 2019).

2.5.3. Bayes Kuramı

Bayes kuramı, İngiliz kökenli matematikçi Thomas Bayess'in kendi adını vererek 18. yüzyıl da kullanılmaya başlayan şartlı varsayımları belirlemek amacıyla geliştirilen bir matematiksel formüldür

$$P\left(\frac{A}{B}\right) = P(A) \frac{P\left(\frac{B}{A}\right)}{P(B)} \quad (2.1)$$

P(A/B): B olayının gerçekleşme ihtimaline karşın A olayının gerçekleşme ihtimalini gösterir.

P(A): A olayının gerçekleşmesi olasılığını gösterir.

P(B/A): A olayının gerçekleşme ihtimaline karşın B olayının gerçekleşme olasılığını gösterir.

P(B): B olayının gerçekleşmesi olasılığını gösterir (Medium, agis, 2020).

Statik tam bilgili oyunların oluşabilmesi üç farklı varsayımı beraberinde getirmektedir. Bu varsayımlar sırasıyla karar vericilerin listesi, her karar verici için bulunan stratejilerin listesi ve olası tüm stratejiler için her bir karar vericinin elde edeceği getiriler olarak belirtilmektedir. Statik eksik bilgili oyunların oluşabilmesi için ise toplam beş tane varsayımı gerekli kılmaktadır. Bunlar; sonlu bir oyuncu takımı, eylem kuralı olarak belirlenen stratejiler, sonlu sayıdaki tercihlerin bulunduğu küme, oyuncuların tercihlerinin birbirine bağlı olmasındaki ön inanış koşulu ve her bir oyuncu açısından elde edilen kazançlar olarak bilinmektedir. Bayes teoremi genel olarak tanımlanırsa eksik bilgili statik oyunlarda kurulan Nash dengesini ifade eden teoremdir (Karabacak, 2008).

Eksik bilgili bir statik oyunda tercihlerde bulunan bir oyuncu farklı şekillerde stratejiler bulmaktadır. Başka bir ifadeyle i, oyuncusu yalnızca kendi sağlayacağı fayda düzeyi için değil diğer rakiplerin de sağlayacağı fayda düzeyine ilişkin tahmin yürütmektedir. Bayes teoreminde bir oyuncu A olayına dair gerçekleşmesini beklediği tahminlerini B olayını gözlemleyerek yapmaktadır. Böylelikle A ve B olaylarından çıkarılan varsayımlar ilişkilendirilir. Bayes teoremi kullanılarak oluşturulan her bir strateji hareket planını içermektedir (Bayraktar, 2016).

2.6. Oyun Teorisi Kategorileri

Oyunlar genel itibariyle şans oyunları ve stratejik oyunlar olarak iki farklı gruba ayrılmaktadır. Matematiksel olasılık formülleriyle çözülen oyunlara şans oyunları denilmektedir ve bu oyunlar bu sebeple oyun teorisi alanı dışında incelenmektedir. Strateji oyunlarına gelindiğinde ise, bu oyunlar içerisinde rakipleri, stratejileri, getirileri ve denge noktasını bulunduran oyun türleri olarak adlandırılmaktadır. Bu tarz oyunlarda her bir karar vericinin özellikleri ve tercihleri önem arz etmektedir. Bu sebeple de oyun teorisi stratejik oyunların çözümlemesiyle ilgilenen bir daldır (Şahin, 200).

Oyun teorisinde, oyuncular fayda sağlamak amacıyla rasyonel olarak farklı stratejiler belirleyebilmektedirler. Bu stratejiler sonucu kazanılan fayda ise sıfır toplamı ya da değişken toplamı olarak incelenerek çözümlenmektedir. İşbirliğine kapalı olmakla beraber kesin rekabeti sağlayan oyun türleri sıfır toplamı oyunlar olarak nitelendirilmektedir. Oyunun sonucuna göre belirlenen stratejiler doğrultusunda işbirliği ya da rekabet durumları tercih edilecektir. Sıfır toplamı oyunlar oyunun başından başlamakta olup, sıfır toplamı olmayan oyunlar ise oyunun sonundan başlanarak çözümlenmektedir (Başar, 2015).

2.6.1. Sıfır Toplamı Oyunlar

İki rakibin yer aldığı oyunlar sıfır toplamı oyunlar olarak bilinmektedir. Ancak iki kişiden fazla oyuncunun kendi aralarında anlaşmaya vararak oyuna girmeleri oyunun niteliğinde herhangi bir değişime sebep olmamaktadır. Oyuna dâhil olan her iki rakibin kazançlarını maksimum seviyeye çıkarmaya çalışarak rasyonel hareket edeceği, ama kazanç ihtimali düşük olduğunda da kaybını en az seviyeye indirmek için çalışacakları ön görülmektedir. Oyun, kazanarak, kaybederek veya oyundan çekinilerek çözüme kavuşturulur. Sıfır toplamı oyunlarda, oyun sonunda karar vericilerin kazandıkları kayıp ve kazançları sıfıra eşitlenerek oyunculardan birinin kaybetmesi ve diğerinin de kazanmasıyla sonlandırılır (Canlı, 2013).

Genel olarak sıfır toplamı bir oyun kapalı bir sistemi temsil etmektedir. İki kişilik sıfır toplamı oyunlara bazı durumlarda rekabetçi oyunlar da denilmektedir. İki kişilik sıfır toplamı oyunları diğer oyunlardan farklı kılan konu; oyuncular arasında herhangi bir işbirliğinin bulunmaması ve oyunun sonucunda bir kazanan bir de kaybeden tarafın bulunmasıdır (Owen, 1995).

Bir oyun sonucunda oyuncular tarafından elde edilen kar ya da zararlar toplamı sabit bir sayıya eşit ise bu tür oyunlara da sabit toplamlı oyunlar denilmektedir. Bu tür oyunlar, iki rakibin strateji seçimleri neticesinde ödül elde edilen oyunlardır. Sıfır toplamlı bir oyun değeri sıfır olan sabit toplamlı bir oyuna eşittir. Sabit toplamlı oyunlarda stratejilerin ve orta değerinin bulunması yönüyle sıfır toplamlı oyunlar ile benzerlik göstermektedir. Bu tür oyunlar Oyun Teorisinin konu alındığı en sade durumlardır. Birbiriyle mücadele içinde olan iki taraf bulunmaktadır. Bu taraflardan biri kazanırken diğeri kaybederek toplam kazancın sıfır olmasını sağlarlar (Evyapan, 2009: 31).

Strateji seçimleriyle sonuçlanan oyunların kar ve zararlarını gösteren matrisle ödemeler matrisi adı verilmektedir. Ödemeler matrisinin elemanları artı, eksi veya sıfıra eşit değerler almaktadırlar. Sıfır toplamlı oyunlarda bulunan oyunculara satır ve sütun oyuncusu adı verilmektedir. Satır oyuncusu olarak nitelendirilen taraf m tane stratejiye sahip olup, sütun oyuncusu olarak nitelendirilen taraf ise n tane stratejiye sahiptir. Satır oyuncusu i ve sütun oyuncusu da j stratejisini oynamayı seçerse sütun oyuncusunun satır oyuncusuna yapacağı ödeme m_{ij} , satır oyuncusunun sütun oyuncusuna yapacağı ödeme ise $-m_{ij}$ şeklinde ifade edilmektedir (Demir, 2017: 49).

Bir örnek ile açıklanacak olursa; iki oyuncu aynı sayıda 1 ve 10'lardan oluşan oyun kâğıtları ile şu kurallara göre oyun oynuyorlar: iki oyuncu da ortaya 1 TL para koyuyorlar. Daha sonra 1.oyuncu 2. Oyuncuya bir kâğıt veriyor. Eğer 2. Oyuncu 10 numaralı kâğıdı almış ise bunun 10 olduğunu söylemek zorundadır. Eğer 2. Oyuncu 1 numaralı kartı almış ise kâğıdın 1 ya da 10 olduğunu belirtebilir. Bu durumda 2. Oyuncu aldığı kâğıdın 1 numaralı kâğıt olduğunu söyler ise oyunu kaybeder. Bundan dolayı da 1. Oyuncu 1TL kazanır. 2. Oyuncu aldığı kâğıdın 10 olduğunu ifade eder ve 1. Oyuncu da buna inanıyorum derse bu takdirde 1. Oyuncu oyunu kaybetmiş olur ve 2. Oyuncu da 1 TL kazanır. 1. Oyuncu inanmıyorum dediği takdirde 1. Ve 2. Oyuncu tekrardan 1 TL ekler. Sonra 2. Oyuncu kâğıdı 1. Oyuncuya gösterir. Kâğıt 10 olduğu takdirde 2. Oyuncu 2 TL kazanır. Kâğıt 1 ise de 1. Oyuncu 2 TL kazanmaktadır (Guseinov, 2010: 2).

2.6.1.1. Eğer Noktalı (Tepe Noktası) Oyunlar

Karar vericilerin maksimum ve minimum stratejilerini kullanarak elde ettikleri oyun değerinin kar ve zarar değerlerine eşit olduğu durumlarda bu oyunda eyer

noktasının varlığından söz edilmektedir. Aynı taktirde eyer noktası yani oyunun değeri, oyunun çözüm yolunu oluşturmaktadır. Özetlenecek olursa eyer noktasının varlığından söz edebilmek için satır oyuncusunun minimum değeri ile sütun oyuncusunun maksimum değerinin birbirine eşit olması gerekmektedir. Bununla beraber her oyunda birden fazla eyer noktası bulunmakla birlikte, hiç bulunmaya da bilir (Tarım, 2012).

Oyunda tepe noktası bulunduğu takdirde oyunda denge oluşmuş olacaktır. Bu tepe noktası da oyundaki her bir karar vericinin en iyi kar ve zarar değerlerini aldıkları noktadır. Karar vericiler bu noktadan farklı bir strateji seçmek isterlerse kazanacakları sonuç mevcut hallerinden daha kötü olacaktır. Bu durumda karar vericiler bu noktada farklı bir stratejiye kaymamalıdır. Ancak oyunda birden fazla tepe noktası bulunuyorsa o zaman oyuncular bu noktada farklı stratejiler seçebilmektedirler. Bu durumda seçilen farklı stratejilere alternatif stratejiler adı verilmektedir (İpek, 2019).

Tepe noktası bulunan bir oyunda iki oyuncu da en uygun stratejiyi seçerse oyunun değeri, alt ve üst değere eşit olacaktır. Bu da v şeklinde gösterilmektedir. $a=\beta$ olduğu takdirde bu oyunun değerine de (v) denilmektedir. Bir oyunda tepe noktası bulunuyorsa bu tür oyunlara tam bilgili oyunlar denilmektedir. Bu tür oyunların ise mutlaka bir çözümü bulunmaktadır (Şahin, 2004).

2.6.1.2. Karma Stratejiler

Karma strateji yöntemi, eyer noktasındaki metoda göre oyunun denge noktasını bulmanın mümkün olmadığı durumlarda kullanılmaktadır. Bu biçimdeki oyunlarda karar vericiler stratejilerini rastgele seçmektedirler. Bunun sonucunda oyuncular bu seçimlerinden dolayı belirli bir seviyenin altında olmayan bir karı ve belirli bir seviyenin üzerine çıkamayan bir kazanç elde edebilirler. Bu yöntem ile elde edilen oyunun değerine beklenen değer adı verilmektedir (Çubukçu, 2016).

Karma stratejili bir oyunda oyuncular karlarını tek bir noktada belirleyemez. Bu durumda satır elemanı devamlı 1. Stratejiyi seçerse kolon elemanı da bu durumu bilip, buna göre kendi için en iyi olan stratejiyi seçecektir. Bu olay ise kolon elemanının her şekilde avantajlı olduğunu göstermektedir. Satır elemanı için de benzer bir durum söz konusudur. Buradaki olasılık rakibin stratejisine göre bir sonraki stratejisini ona göre belirlemektir. Bu şekilde olursa oyun sonsuz tekrarlı bir oyun haline gelir (Keskin, 2009).

Karma strateji metodu kullanılarak minimum kriterlerin kapsamı genişletilmektedir. Bu tür oyunlarda kazanç baz alındığında, karar verici en düşük kazancını yukarı taşımalıdır. Rakibin strateji seçimine bağlı olup elde edilen kazanç minimum kazançtır. Bunun için 1. Oyuncunun seçeceği strateji en yüksek karı sağlayacak garanti olan strateji olmalıdır. 2. Oyuncu için ise zararını en aza indirgeyen bir strateji seçimi olmalıdır (Cengiz, 2005).

2.6.2. Sıfır Toplamlı Olmayan (Değişken) Oyunlar

Sıfır toplamı olmayan oyunlar karar vericilerin işbirliği içerisinde bulunup belli miktarda kar düzeyine ulaşmalarını mümkün kılan oyunlardır. Gerçek hayatta daha çok sıfır toplamı oyunların sıfır toplamı olmayan oyunlarla karşılaşmaktadır. Sıfır toplamı oyunlarda her bir oyuncu için seçilebilecek en uygun strateji olmamakla birlikte oyunun sonucu da tahmin edilebilir bir düzeyde olmamaktadır. Bu tür oyunlar rekabetin beraberinde işbirliğinin de yansıtıldığı oyunlardır (Eren, 2006).

Sıfır toplamı olmayan oyunların bir diğer adı da değişken oyunlardır. Bu oyunların sonucu sifira eşit olmadığı gibi bir oyuncunun kazanması diğer oyuncunun da kaybetmesi şeklinde sonuçlanmaz. Bu tür oyunlarda oyuncu sayısı ikiye geçebilir. Değişken oyunlarda karar vericiler isterlerse rekabet içerisinde olabilirler ya da işbirliğine başvurarak oyunun sonucunu etkileyebilirler. Eğer oyuncular rekabeti tercih ederlerse birlikte kaybederler. Bunun yanında işbirliğini seçerlerse de birlikte kazanabilirler. Bazı durumlarda karar vericilerden biri rekabeti seçtiği zaman diğer karar verici bunu kendi çıkarlarına uygun bulmayabilir (Elibol, 2017).

2.6.2.1. Tavuk Oyunu

Tavuk oyunu sıfır toplamı olmayan değişken bir oyundur. Bu oyunda tek şeritli yol olmakla birlikte yolun her iki ucunda da birer tane şoför bulunmaktadır. Yolun iki ucundan bu şoförler arabaları hızla birbirlerine doğru hareket ettirmektedirler. Direksiyonu kıran kişi oyunu kaybederek tavuk konumuna düşecektir. Direksiyonu kırmayan şoför ise oyunun kazananı olacaktır. Bunun yanında iki şoför de direksiyonu kırmadığı takdirde birbirlerine çarpışacak ve ikisi için de kayıp meydana gelecektir. Ancak oyunda da hiçbir oyuncu tavuk konumuna düşmek istememektedir (Börü, 2011).

Tablo 8: Tavuk Oyunu Örnekleme

2.Oyuncu

		2.Oyuncu	
		Direksiyonu Kır	Direksiyonu Kıрма
1.Oyuncu	Direksiyonu Kır	(-1,-1)	(-2,0)
	Direksiyonu Kıрма	(0,-2)	(-11,-11)

Bu oyunda her iki karar verici de rakibinin direksiyonu kırıp şerit dışına çıkmasını isteyecektir. Bu oyunda iki tane Nash Dengesi bulunmaktadır. Birinci oyuncu ikinci oyuncunun şerit dışına çıkacağını varsayarsa kendisi şerit dışına çıkmayacaktır. İkinci oyuncu birinci oyuncunun şerit dışına çıkmadığını görecektir fakat kendisi artık şerit dışına çıkmış olacaktır. Bu yüzden direksiyonu kır- direksiyonu kırma şeklinde ilk Nash dengesi karşımıza çıkmaktadır. Birinci oyuncu ikinci oyuncunun direksiyonu kırmayacağını öngörürse bu takdirde kendisi direksiyonu kıracaktır. İkinci oyuncu bu durumda kahraman olarak yarış kazanacaktır. Bundan dolayı ikinci Nash dengesi de direksiyonu kırma-direksiyonu kır şeklinde olacaktır (Öztürk, 2011).

Oyun çözümlenecek olursa; birinci oyuncu direksiyonu kırıp şerit değiştirdiğinde ikinci oyuncu da bunu yaparsa ikisinin bu oyundaki getirisi (0,0) olacaktır. Eğer birinci oyuncu direksiyonu kırıp ikinci oyuncu da direksiyonu kırmaz devam ederse birinci oyuncu -1 ikinci oyuncu 1 değer alacaktır. İkinci oyuncu direksiyonu kırıp birinci oyuncu oyuna devam ettiği takdirde ikinci oyuncu -1 birinci oyuncu 1 değer alacaktır. Her ikisi de direksiyonu kırmayıp oyuna devam ettikleri takdirde (-10,-10) değer alacaklardır. Bunun sonucu çok yüksek kayıplara sebep olabilir. Bu değerler göz önüne alındığında her iki oyuncunun da işbirliği yaparak direksiyonu kırıp şeritten çıkmaları ikisinin de yararına olacaktır. İki oyuncu için de en yüksek kazanç şeritten çıkma stratejisi olmaktadır.

2.6.2.2. Geyik Avı Oyun Modeli

Sıfır toplamlı olmayan ve oynayan kişi sayısının ikiden fazla olduğu rekabet temelli bir diğer oyun teorisi uygulaması da geyik avı modelidir. Bu uygulamanın temeli açlık düzeyleri çok yüksek olan avcılarının işbirliği içine girerek geyiği avlamalarına dayanmaktadır. Avlanacak olan geyik tüm oyuncuları tatmin edecek büyüklüktedir. Oyuncuların beraber eylem gerçekleştirmelerindeki ortak gaye

herkesin acıkmış olmasıdır. Oyunculardan biri işbirliğinden cayarsa hedefe ellerinden kaçacaktır. Ortak amaca ulaşmak için işbirliğinin gerçekleşmesi gerekmektedir. Fakat her bir oyuncu, kendisi bir tavşan avlayarak açlığını giderebilecektir. Bu yüzden geyik avı sırasında fark ettiği bir tavşanı avlamak isteyerek işbirliğinden cayacak ve tavşanı ya öldürecek ya da öldüremeyecektir. Böyle olduğu takdirde diğer oyuncular aç kalacak ve geyik de avlanamayacaktır. Böylelikle işbirliğinden caymada bireysel fayda düşük seviyede olacaktır. Eğer ki tavşan avlanamazsa kişisel fayda da toplu fayda da sağlanamamış olacaktır. Bu sebepten oyuncular açısından iki tercih bulunmaktadır. İlk olarak toplu fayda sağlamak üzere işbirliğine gidilerek geyiğin avlanması, ikinci olarak da toplu fayda yerine risk alarak kişisel fayda teminini sağlamaktır. Bu şekildeki oyunlarda karar vericiler için en uygun tercih işbirliğini seçmek olacaktır (Elibol,2017).

2.7. Oyun Teorisini Çözümleme Biçimi

Oynanan bir oyunda çözüm karar vericilerin en uygun veya karma stratejilerinin tespit edilmesi ve bu stratejilerle meydana gelen oyun değerinin belirlenmesi ile bulunmaktadır. Rasgele bir oyunun çözümlenmesinde oyunun birden fazla kez oynandığı varsayılmaktadır. İki kişi ile oynanan bir oyunda X oyuncusu karşı rakibi olan Y oyuncusunun tutum ve davranışlarını bilmeden kendisi için a gibi en uygun stratejiyi bulmaya çalışır. A stratejisi X oyuncusuna oyunun sonucunda kazanacağı en yüksek değeri göstermektedir. Bunun yanında Y oyuncusu X oyuncusunun beklediği getiriye en alt seviyeye çekecek biçimde kendisi için en uygun b stratejisini belirler. A ve b stratejileri her iki oyuncu açısından en uygun strateji ise X oyuncusunun uzun dönem ortalama kazancı E şeklinde gösterilir. Bu da oyunun değerine eşit olmaktadır (Öztürk, 2009).

2.7.1. Grafik Yöntemi İle Çözümleme

Grafik yöntemi kullanılarak yapılan çözümleme Robert Luce ve Howard Raiffa tarafından 1957 tarihinde ortaya atılmıştır. Oynanan herhangi bir oyunda bu çözüm yönteminin kullanılabilmesi için getiriler matrisinde ikişer tane satır ve sütun bulunmalıdır. Cebirsel yol kullanılarak çözülen bir oyunun grafik yardımıyla gösterilmesi grafik yöntemi kullanılarak yapılan çözümü oluşturmaktadır (Yüksel, 2018).

Bir oyuncunun seçtiği varsayılan iki strateji sayısı p ve $p-1$ olarak gösterilir. Daha sonra rakip oyuncunun yapacağı her bir strateji tercihinde iki stratejisi bulunan diğer oyuncudan yapması beklenen ödemem p cinsinden hesaplanmaktadır. İki tane stratejisi bulunan oyuncunun satır oyuncusu ve n tane stratejiye sahip olan oyuncunun da sütun oyuncusu olduğu varsayılırsa; sütun oyuncusunun tercih ettiği her bir stratejiye karşı satır oyuncusuna yapacağı ödeme şu şekilde hesaplanmaktadır (Demir, 201).

$$\pi_j(p) = E((p, (1-p)), j), \quad j=1,2,3,\dots,n, \quad 0 \leq p \leq 1 \quad (2.2)$$

X oyuncusunun x_1 ve x_2 stratejilerini, $0 \leq P_1 \leq 1$ ihtimal dağılımına sahip P_1 ve $1 - P_1$ ihtimalleriyle karıştırdığı öngörüldüğünde oyunun matrisi (2×4) şu şekilde olacaktır (Çubukçu, 2016):

Tablo 9. 2×4 'lük Oyun Matrisi

		Y Oyuncusu			
		Y1	Y2	Y3	Y4
X Oyuncusu	X1	2	2	3	-1
	X2	4	3	2	6

Oyun bu şekilde tam stratejik olarak bir çözüme kavuşturulamayacağı için karma strateji yöntemi uygulanmalıdır. X oyuncusu için Y oyuncusunun seçeceği farklı stratejiye denk düşen beklenen getirileri şu şekildedir

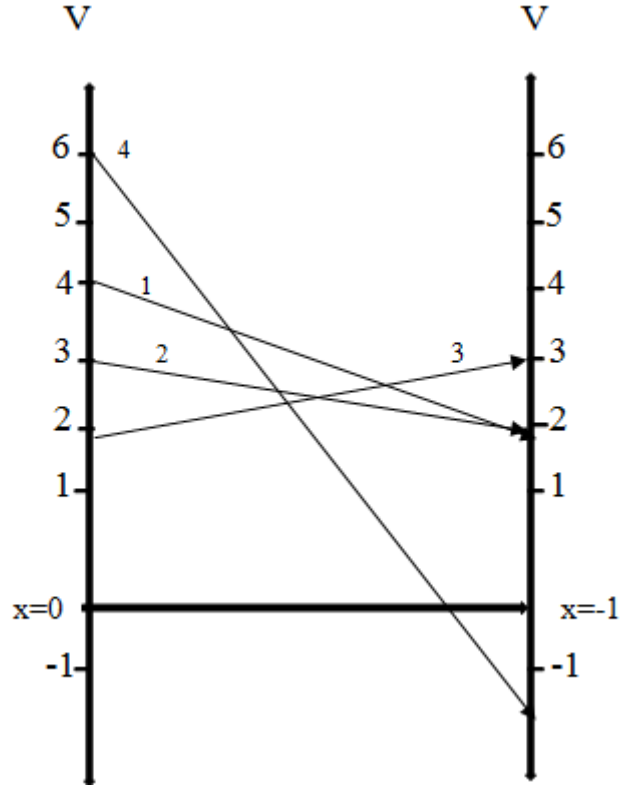
Tablo 10. X Oyuncusunun Beklenen Kazançları

Y Oyuncusunun Stratejisi	X Oyuncusunun Beklenen Getirisi
Y1	$2x+4(1-x) = -2x+4$
Y2	$2x+3(1-x) = -x+3$
Y3	$3x+2(1-x) = x+2$
Y4	$(-1)x+6(1-x) = -7x+6$

X oyuncusunun hedefi kazancını en tepeye çıkarmak olduğundan dolayı oyunun değerini mümkün olduğunca büyük seçmek için x değerini tercih edecektir. Oyunda y ve x olarak iki strateji seçeneği bulunduğundan dolayı oyun grafik yöntemi ile çözümlenebilmektedir. Buna göre; dikey eksen y , yatay eksen x gösterilmektedir (Öztürk, 2009).

Grafik çözüm yöntemini kullanmak için $x=0$ ve $x=1$ için v değerlerinin hesaplanması gerekmektedir (Çubukçu, 2016):

1. $-2x + 4 = v$ denkleminde;
 $x = 0$ için, $v = 4$; $x = 1$ için, $v = 2$
2. $-x + 3 = v$ denkleminde;
 $x = 0$ için, $v = 3$; $x = 1$ için, $v = 2$
3. $x + 2 = v$ denkleminde;
 $x = 0$ için, $v = 2$; $x = 1$ için, $v = 3$
4. $-7x + 6 = v$ denkleminde;
 $x = 0$ için, $v = 6$; $x = 1$ için, $v = -1$

Elde edilen doğrular grafikte belirlendikten sonra tüm doğruların alt kısmında bulunan alan çözüm alanı olmaktadır. Bulunan çözüm noktasının en üst alanı X oyuncusunun oyundan elde edeceği maksimum getiriyi göstermektedir. Yukarıdaki grafikte çözüm alanı 2, 3 ve 4 numaraları doğruların kesişmiş olduğu noktanın alt kısmında kalan bölümdür. Bu çözüm alanının en üst noktası bu doğruların kesiştiği nokta olmaktadır (Kural, 2007).

2.7.2. Cebirsel Yöntem Kullanarak Çözümleme

Cebirsel yöntem kullanarak oyunu çözüme kavuşturabilmek için denklem ve eşitsizlikleri bir arada kullanmak gereklidir. Bu sebeple aşağıdaki matris ele alınarak eşitsizlikler oluşturulmaktadır (Demir, 2017):

$$A = \begin{matrix} & \text{B} \\ \begin{matrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & \cdot & & \cdot \\ \cdot & \cdot & & \cdot \\ \cdot & \cdot & & \cdot \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{matrix} \end{matrix}$$

Satır oyuncusu statüsündeki oyuncunun a_1 , a_2 ve a_m tane stratejisi bulunmaktadır. Sütun oyuncusu olarak nitelendirilen B oyuncusunun ise b_1 , b_2 ve b_n tane stratejisi bulunmaktadır. Oyunun çözümlenmesi amacıyla satır ve sütun oyuncusunun en uygun karma stratejiyi bulmak için satır ve sütun oyuncusunun olasılıklar toplamı şu şekildedir (Keskin, 2009):

$$p_1 + p_2 + \dots + p_m = 1$$

$$a_1 + a_2 + \dots + a_n = 1$$

Satır oyuncusu en iyi stratejisini seçtiğinde sütun oyuncusunun oynadığı her stratejiye karşı satır oyuncusunun ortalama elde edeceği kazanç $a_1p_1 + a_2p_2 + \dots + a_n p_m$ şeklinde olacaktır. Satır oyuncusunun, sütun oyuncusunun herhangi seçtiği bir stratejiye karşı beklediği kazanç oyunun değerinden küçük olmamaktadır. Bundan dolayı (Demir, 2017);

$$a_{11}p_1 + a_{21}p_2 + \dots + a_{m1}p_m \geq v$$

$$a_{12}p_1 + a_{22}p_2 + \dots + a_{m2}p_m \geq v$$

$$\cdot \quad \quad \quad \cdot$$

$$\cdot \quad \quad \quad \cdot$$

$$\cdot \quad \quad \quad \cdot$$

$$a_{1n}p_1 + a_{2n}p_2 + \dots + a_{mn}p_m \geq v$$

genel olarak ;

$$a_{1j}p_1 + a_{2j}p_2 + \dots + a_{mj}p_m \geq v \quad j=1,2,\dots,n$$

ifade edilebilir.

Yukarıdaki eşitsizlikler eşitlik olarak kabul edilip, her iki oyuncu açısından da en uygun strateji belirlenmiş olacaktır (Batman,2012).

2.7.3. Doğrusal Programlama Yöntemi İle Çözüm

Doğrusal programlama genel anlamıyla sınırlı sayıdaki kaynakların seçenekler arasında en uygun biçimde nasıl ayrılacağını bulmakla ilgilidir. Doğrusal programlama için model oluşturmak bazı varsayımların gerekli olmasına bağlıdır. Bu varsayımlar şu şekilde sıralanabilir (Keskin, 2009):

- Hedef fonksiyonun değişken derecelerinin 1 olduğu anlamına gelen doğrusallık varsayımı, girdi ve çıktı arasında doğrusal bir ilişkiden bahsetmektedir. Bundan dolayı ikisi de aynı düzeyde artış gösterir ya da azalır.
- Doğrusal programlamada her fonksiyonun ilişkili olduğu olayların kişisel katkılarının toplamından meydana geldiğini öngören toplanabilirlik varsayımıdır. Mesela; bir telefonu üretmek için 30 güne, bir bilgisayarı üretmek için ise 45 güne ihtiyaç vardır. İki ürünün birden üretilmesi için ise 75 güne ihtiyaç vardır.
- Bir doğrusal programlama modelinde parametrelerin net olarak bilindiğini gösteren kesinlik varsayımıdır. Bu varsayım kurulan modelin deterministik olduğunu göstermektedir.

İlk önce bir oyunu doğrusal programlama modeli kullanarak çözmeden önce oyunun bu çözüme uygun bir formata getirilmesi gerekmektedir. Modelin kurulduğu zaman oyun matrisinde negatif bir değer olmaması gerekmektedir. Negatif değer varsa belirlenen negatif değer en büyüğü mutlak değer içine alınarak elde edilen büyüklük değeri diğer bütün elemanlara eklenmelidir. Oyun sonucunda ise elde edilen değerden eklenen değer eksiltılarak çözüm elde edilir (Demir, 2016).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORTADOĞU'DA TERÖR VE OYUN TEORİSİ SİMÜLASYONU

3.1. Ortadoğu Ülkelerine Toplu Bir Bakış

Ortadoğu kavramını ilk olarak 20. yy başlarında İngilizler kullanmaya başlamıştır. İngilizler Yakındoğu kavramının yetersiz olduğunu düşünerek yeni bir kavram arayışına girişmektedirler. Batı odaklı düşünce yapısının bir yansıması olan Ortadoğu kavramı bu şekilde doğmuştur. Ortadoğu olarak nitelendirilen coğrafya; Türk-İran Havzası, Arap Yarımadası, Bereketli Hilal olarak adlandırılan bölge ve Afrika Kıtasındaki Mısır'dan oluşmaktadır. Yüzyıllardır önemini koruyan ve tarihle yoğrulmuş bu coğrafyada bulunan başlıca ülkeler; Türkiye, İsrail, İran, Irak, Suudi Arabistan, Mısır, Suriye, Kuveyt, Lübnan, Filistin, Ürdün, Yemen, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar ve Bahreyn'dir (Turan, 2003).

3.1.1. Fiziki Şartlar

3.1.1.1. Coğrafi konum

Ortadoğu'nun net bir sınır çizgisi bulunmamaktadır. Bununla beraber genel itibariyle yakın doğu olarak adlandırılan bölge Avrupa'dan Mezopotamya'nın batısına kadar olan alanı ifade etmektedir. Ortadoğu olarak nitelendirilen kısım ise Sri-Lanka-Burma arasındaki kısma ve uzak doğu da bunun ötesindeki alana denilmektedir. Beşeri, fiziki ve ekonomik açıdan Asya kıtasının en değişik bölgesine sahip olan kısmı güneybatı Asya'dır. Bazı kimselerin Ortadoğu, bazı kimselerin Yakın Doğu, bazı araştırmacıların da Güneybatı Asya olarak nitelendirdiği bu coğrafya, Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının sınırlarının tam kesiştiği noktada bulunmaktadır (Dalkırmaz, 2015).

Güneybatı Asya jeomorfolojik yapı itibariyle yüksek saha “kıvrımlı bölge” ara bölge ve alçak saha “eski kıta bloku” olmak üzere üç farklı üniteye ayrılmaktadır. Yüksek saha adı verilen kıvrımlı bölge Tethys denizinin dolması sonucu ortaya çıkan Alp-Himalaya kıvrım sisteminin bir parçasıdır. İkinci ünite olan eski kıta bloku Suriye-Arap platformudur. Eski kıta bloku zaman zaman deniz altında kalarak denizel depolar ile örtülmüş olup zaman zaman da oluşan yer hareketleri sonucunda kıvrılmayıp yer yer kırılmalara uğramıştır. Yüksek kıvrımlı bölge ile Arap platformu arasında kalan saha ise ara bölge olarak adlandırılmaktadır. Bu bölge kuzeyde doğu Akdeniz sahil şeridinden başlayıp doğuya gidildikçe Suriye ve Ürdün'ün bir kısmı ve

Irak'ı içine alarak Basra Körfezi, Hürmüz Boğazı ve Umman denizinde son bulmaktadır (Gözenç, 1996).

3.1.1.2. İklim özellikleri ve bitki örtüsü

Ortadoğu 13-42 N paralelleri arasında yer almaktadır. Arap yarımadasının tam ortasından yengeç dönencesi geçmektedir. Bundan dolayı Ortadoğu ülkelerinin çoğunluğu kurak tropikal daha az bir kısmı ise kışları yağışlı olan subtropikal bölgede bulunmaktadır. Ancak İran ve Türkiye kendine özel iklim özelliklerine sahiptirler. Bu farklılıklara rağmen İran ve Türkiye'de dâhil olmak üzere Ortadoğu genel görünümü ile kurak ve sıcak bir bölgedir. Bu sıcaklığın bir sonucu olarak ortaya çıkan su yetersizliği de bu sahanın başlıca ortak özelliğidir (Öngür, 1965).

Ortadoğu'da beş çeşit iklime rastlanmaktadır. Bu iklimler sırasıyla; Kuzey İklim, Orta İklim, Cezire iklimi, Akdeniz iklimi ve Güney iklimidir. Bu iklim türlerinden olan Kuzey iklimi Anadolu sıradağlarının kuzey noktası ve Karadeniz arasında kalan sahada görülmektedir. Kuzey iklimi yıl boyunca yağış alan ve bunun sonucunda sık orman örtüsü oluşturan bir iklim türüdür. Orta iklim, Toros sıradağları boyunca uzanan adalar bölgesini de kapsayan bir alana sahiptir. Akdeniz iklimi de Toros dağları ile Akdeniz arasındaki alanı ve Suriye sahası ile Kıbrıs ve Girit adalarını da kapsayan bir alana sahiptir. Orta ve Akdeniz ikliminde üzüm, haşhaş, incir ve turunçgiller yetiştirilmektedir, yetiştiriciliği yapılmaktadır. Cezire iklimi ise Fırat ve Dicle ovası ile Suriye'nin doğusundaki sahalarda görülmektedir. Bu bölgelerde yağmur yıl boyunca birkaç gün görüldüğü için rutubet ve nem oranı az olmaktadır. Bu iklim türü yaz aylarında sıcak ve kış aylarında da soğuk olmaktadır (Ceyhan, 2019).

3.1.2. Beşeri ve Ekonomik Hayat

3.1.2.1. Nüfus ve göç hareketleri

Ortadoğu olarak bilinen İslam dünyası 21. Yüzyıl başlarında birçok siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlar içinde kalarak birbirlerine karşı siyasi eğilimleri beraberinde getirmişlerdir. 1.3 milyar nüfusa sahip olan İslam dünyasının hemen hemen 820 milyonu Asya kıtasında, 315 milyonu Afrika kıtasında 300 milyonu ise Doğu Akdeniz ve Orta Asya bölgesinde yaşam sürmektedirler. En çok Müslüman nüfusun bulunduğu kısım Güney ve Güneydoğu Asya'dır. Nüfus değişimleri ve şehirleşmenin hızla artması Ortadoğu'nun tedirginlik yaratan kaynaklarından. Hızla

artan şehirleşme kalkınmanın önünde bir engel teşkil etmekte ve bunun yanında da ekonomik çeşitliliğin artmasına katkı sağlamaktadır. Bu durum göç sorunsalının meydana getirmekle birlikte işçi ihraç edilmesini de etkilemektedir. Bunla beraber dış güçlerin varlığı Ortadoğu’da baskın hale gelerek terörün ve etnik ayrılıkçı düşüncelerin çatışmasını tetiklemektedir. Ortadoğu ülkelerinin çoğu aşiret bağları ve sağlam temelli aile hayatı ile yaşamlarını sürdürmektedirler (Yılmaz, 2010).

Göç, kelime anlamıyla toplulukların yaşamlarının hepsini ya da bir kısmını sürdürmek amacıyla ekonomik, sosyal, siyasal, dinsel açılardan iskân değişikliği yapmalarıdır. Başka bir ifadeyle göç, değişen mekân coğrafyası sürecinde kültürel, etnik, sosyal, siyasi ve iktisadi sebeplerle toplum yapısında değişikliğe sebep olan demografik hareketlerdir. Çeşitli sebeplerle coğrafya değiştirirken taşına eşyalar da göç statüsüne girmektedir. Göç, oluşan nüfusta üretimi daha etkin hale getirmek amacıyla işgücünün dağılımını yaparak, mekâna uyumun organizasyonunu sağlayan mekanizmalardan biri olmaktadır (Sayın vd, 2016).

Osmanlı Devleti’nin yıkılmasından sonra birtakım sömürgecilik hareketleri baş göstermiştir. Bunun sonucunda oluşan yeni sınırlar Ortadoğu’da yaşayanlar arasında göç krizinin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda Avrupa’dan getirilen Yahudi göçmenler Filistin’e yerleştirilmiş ve Filistin’deki halk topraklarını terk etmek durumunda kalmıştır. Filistin halkı ilk önce Suriye ve Ürdün’e göç etmişler daha sonraları ise Türkiye, Mısır ve Lübnan’da mülteci olarak yaşamlarına devam etmişlerdir. Ortadoğu temelli diğer bir göç krizi de Irak’ta yaşanmıştır. Irak’ta yaşanan göçler sırasıyla; 1988 Halepçe katliamı sonucu, 1991 Körfez Krizi sonrasında ve 2003’te ABD’nin Irak’ı işgaliyle üç dalga şeklinde gerçekleşmiştir. Ortadoğu’da yaşanan göç krizlerinin bir diğeri, yakın dönemde gerçekleşen, Suriye’deki iç savaştan kaynaklı göçlerdir. 2010’da Arap Baharı adıyla Tunus’ta yaşanan halk hareketleri, Suriye’deki birtakım halkın da etkisini çekerek burada da bir isyana neden olmuştur. Bunun sonucunda Suriye’de yaşayan halk Türkiye’ye ve bazı ülkelere zorunlu göç etmek durumunda kalmıştır (Pınar ve Mazman, 2016).

3.1.2.2. Ekonomik faaliyetler

Ortadoğu’da bulunan ülkeler ekonomik yapıları bakımından bir ikilemedirler. Bu bölge dünya çapında büyük önem arz eden petrol üretimine sahiptir. Ortadoğu ülkeleri içinde petrol bazılarında çok, bazılarında az, bazılarında ise hiç

bulunmamaktadır. Bunun yanında sanayi faaliyetleri Türkiye ve İsrail dışında pek fazla gelişim gösterememiştir. Bundan dolayı kazanç elde etmek amacıyla genel uğraş tarımıdır. Tarımı hayvancılık, madencilik, balıkçılık faaliyetleri izlemektedir (Gözenç, 1996).

Ortadoğu 20. yüzyılda ekonomide petrol hâkimiyetinden önce, çoğunluğu tarım temelli olan ticaret faaliyetleriyle de tanınmaktadır. Bundan dolayı Osmanlı Devleti'nin liderliğiyle beraber 16. Yüzyılda bölgenin farklı yerleşkeleri içinde güvenilir bir biçimde mal ve hizmet dolaşımını sağlayan serbest ekonomi bölgesi meydana gelmiştir. 19. Yüzyıla gelindiğinde bölgedeki ekonomik yapı değişmiş olup, bölge daha çok tarım faaliyetlerine yönelmeye başlamıştır. Bundan dolayı tarımdaki ana hedef ticari kazanç elde etmektir. Yaşam standartlarını yükseltmek için batılı tüccarların görüşlerine ve isteklerine başvurulmuştur. Bu şekilde de Ortadoğu, dünya ekonomisi ile bütünleşmeye başlamaktadır (Eyiler, 2019).

Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kilit noktası olan Ortadoğu, jeopolitik özellikleri bakımından diğer dünya ülkelerinin her zaman dikkatini çeken bir bölge olmuştur. Ortadoğu bölgesindeki çoğu ülkelerde petrol dışında ihracat payı içinde önemli bir konuma sahip olan bir ya da iki madde bulunmaktadır. Fazlasıyla gelişmiş olan petrol ihracatının yanında dış ticaret hacminin beklenen düzeyde olmaması da dikkat çekici bir unsur olmaktadır (Karaca, 2019).

Ortadoğu petrol açısından önemli kaynaklara sahip olan bir bölgedir. Ortadoğu'nun dünya ham petrol üretiminde oldukça önemli yere sahip olmasındaki en önemli faktör; bölgenin büyük rezervlere sahip olması ve üretim maliyetinin de öteki bölgelere göre düşük olmasıdır. Ham petrol üretiminin maliyeti Ortadoğu'da öteki bölgelerdeki maliyetlerden daha az olagelmıştır. Bunun nedeni de doğal şartların elverişli olmasından dolayı kuyu başına düşen verimin fazla olmasıdır. Bu doğal faktörlerin yanında ucuz üretimi sağlayan birtakım tarihsel faktörler bulunmaktadır. Ortadoğu ülkelerinde toprak altı varlıkları üzerinde Anglo-Sakson hukukunda olduğu gibi özel mülkiyet değil kamu mülkiyeti vardır. Ortadoğu petrolü bölge devletlerin ekonomilerinde de önemli bir yere sahiptir. Petrol gelirinden yararlanan ülkelerin başında petrol ihraç eden ülkeler bulunmaktadır (Gürel, 1979).

3.1.3. Bölgenin Dini Yapısı

Ortadoğu'nun büyük bir önem arz etmesi yalnızca jeopolitik konumu ve zengin yer altı kaynaklarından ötürü değildir. Dünya tarihinin temelini oluşturan üç büyük semavi dinin bu coğrafyada yeşermesi bölgeye mistik bir boyut kazandırmaktadır. Ortadoğu'ya sahip olmak maddi kazanç yanında ilahi bir görev olarak da algılanmaktadır (Turan, 2003).

ölgenin dini yapısına gelindiğinde ise genel kabul gören dinin İslamiyet olduğu bilinmektedir. Dini açıdan Ortadoğu ülkelerinin dini yapıları şu şekildedir: Dini kimlik açısından Irak halkının % 97'si Müslüman olmakla beraber % 2 civarında Hristiyan halk bulunmaktadır. Suriye'de dini bakımından ise ülkenin %74'ü Müslüman, %10'a yakın bir kısmı da Hristiyan'dır. Ürdün'e gelindiğinde ise ülkenin %95'i Müslüman, %5'i de Hristiyan'dır. (Vahdet.info, agis, 2003). Afganistan halkının %99'u Müslüman, %1'lik kısmı ise diğer din mensuplarından oluşmaktadır. İran halkının da %88'i Müslüman %1,2'si de Hristiyan'dır. Bahreyn'de ise yaşayan halkın %85'ini Müslümanlar, %15'ini de diğer din mensupları oluşturmaktadır. İsrail ülkesindeki halkın ise %80'i Yahudilerden, %14,6'sı Müslümanlardan, %1,2'si de Hristiyanlardan oluşmaktadır. Katar nüfusunun ise %92'si Müslümanlardan, %8'i de diğer dinlere mensup kişilerden oluşmaktadır.(Aydın, 2011).

3.2. Ortadoğu'nun Tarihsel Boyutu ve Ortadoğu'da Terörizmin Gelişimi

3.2.1. İlk Çağlarda Ortadoğu

Ortadoğu olarak kabul edilen bölge dünya çapında çok büyük bir önem arz etmektedir. Bu bölge bünyesinde çok farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış ve de bunun neticesinde tarihin gidişatında çok önemli bir konum elde etmiştir. Türk tarihinde insanların hayat tarzını geliştiren değişim ve gelişimlerin burada gerçekleşip ardından tüm dünyaya yayıldığı bilinmektedir (Kenandabirkuyu, agis, 2020).

Ortadoğu geçmişten günümüze birçok uygarlığı bünyesinde barındırmıştır. İlk olarak Mısır uygarlığından bahsedilecek olursa; bu uygarlık Nil Nehri'nin çevresinde oluşmaya başlamış ve firavunlar döneminde gelişme göstermiştir. Bu uygarlığı diğer uygarlıklardan ayıran en önemli özellik din, toplumsal düzen ve iktidar sisteminin 3000 yılı aşkın bir süredir çok fazla değişikliğe uğramamış olmasıdır (Turan, 2003). MÖ. 5500 yıllarında göçebe hayattan tarımsal hayata geçilmesiyle birlikte yerleşik hayat tarzını benimseyen Mısır eski bir uygarlık olarak uzun yıllar varlığını devam

ettirmiştir. Mısır uygarlığının dengeli ve istikrarlı bir uygarlık olmasının en belirgin özelliği de Nil Nehri'nin bölgeye kazandırdığı ekonomik getirilerdir (Güzel, 2017).

Mısır uygarlığının yıkılmasından sonra Mezopotamya Uygarlığı oluşmuştur. Mezopotamya Uygarlığında temel olarak üç uygarlıktan bahsedilmektedir. İlk olarak yazının icadı ile bilinen Sümerler tarıma endeksli gelişme gösteren yaşam tarzını benimsemişlerdir. İkinci olarak Babil Krallığı da en parlak dönemini Hammurabi zamanında yaşamış olup günümüze kadar gelen toplumsal örgütlenmeye ilişkin maddeler içeren yasasıyla tanınmaktadır. Son olarak Asurlar ise savaşçı bir geleneğe sahip uygarlıktır. Ancak savaşlar devletin zamanla güç kaybetmesine sebep olmakla beraber Medlerin Ninova'yı ele geçirmesiyle tarih sahnesinden silinmişlerdir (Köroğlu, 2006).

7. yüzyıl başlarında Arap yarımadasında doğan İslamiyet çok hızlı bir şekilde yayılarak zamanla tüm bölgeye hâkim olmuştur. İslamiyet'in ortaya çıkmasıyla birlikte çeşitli uygarlıklar oluşmaya başlamıştır. Örnek verilecek olursa Emeviler ve Abbasiler arasında durmak bilmeyen isyanlar ortaya çıkmıştır. Türklerin bölgeye girmesinin ardından Selçuklu Devleti'nin kurulması iki uygarlığın da tarih sahnesinden silinmesine neden olmuştur. Daha sonraları uzun yıllar varlığını sürdüren Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulmasıyla birlikte Ortadoğu yeni tarihsel gelişmelere yelken açmıştır. Ertuğrul Gazi'nin kuruculuğunu yaptığı Osmanlı devleti Bizanslara karşı Gelibolu'yu ele geçirmeleri ve 1. Kosova Zaferi ile Rumeli'de hâkimiyetlerini perçinlemişlerdir. 1. Beyazıt döneminde ise İmparatorluk boyutuna yükselmişlerdir. Yıldırım Beyazıt döneminde dört oğlu arasında yaşanan taht kavgaları sebebiyle Fetret devri olarak adlandırılan döneme girilmiştir. Sonradan Fatih Sultan Mehmet'in tahta geçip İstanbul'u fethetmesi ile birlikte yükseliş dönemine girmişlerdir. Osmanlı devleti en parlak dönemi Kanuni Sultan Süleyman zamanında yaşamışlardır. Daha sonra Sokullu Mehmet Paşa'nın ölümüyle Osmanlı, duraklama dönemine girmiştir. Daha sonra imzalanan Karlofça Antlaşması ile beraber yıkılmaya yönelik gerileme dönemine girmiştir (Turan, 2003).

3.2.2. Batılılaşma Süreci

Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemine girmesi çeşitli reform hareketlerini beraberinde getirmiştir. İlk reform hareketleri III. Selim döneminde gerçekleşmiştir. III. Selim Nizam-ı Cedid adlı Avrupa tarzında yeni bir ordu kurmuş olup bu ordunun

eğitimi için çeşitli askeri okullar inşa etmiştir. Bunun yanında Avrupa'ya ilk diplomatik heyeti gönderen padişah olmuştur. III. Selim'in tahttan inmesiyle yerine gelen II. Mahmut ise Yeniçeri Ocağını kaldırmıştır. Yeniçeri Ocağının dini vakıflar üstündeki egemenliklerini de ortadan kaldırmıştır. Bu şekilde ulemayı kontrol altına alarak kurumları idare etmek amacıyla Evkaf Nezareti kurmuş ve bu şekilde ulema devletin maaşlı memuru haline gelmiştir (Aytuna, 2011).

Batılılaşma hareketlerinin ikinci aşaması da Sultan Abdülmecid tarafından yapılan Tanzimat fermanıdır. Tanzimat fermanı insan haklarının temellenmesi için yapılan ilk yasal hareket olarak kabul edilmektedir. Tanzimat fermanı insan haklarının yanında ağırlıklı olarak vergiler, hukuki yönetim ve yargı gibi yasal düzenlemeleri de içermektedir. 1856 yılında Sultan Abdülmecid tarafından Islahat fermanı denilen ikinci bir ferman yayınlanmıştır. Islahat Fermanını Tanzimat fermanından ayıran en önemli özellik gayri Müslimlerin Osmanlı vatandaşlarıyla eşit haklara sahip olmasıdır (Kiraz, 2018).

1876 yılında I. Meşrutiyet ilan edilmiş fakat Osmanlı-Rus savaşının mağlubiyetle sonuçlanması üzerinde meclis kapatılmıştır. II. Abdülhamit döneminde Jn Türkler meşrutiyetin tekrar ilanı için sultana baskı yapmışlardır. Sultan çıkan isyanlara ve baskılara en sonunda yenik düşüp 24 Temmuz 1908 yılında II. Meşrutiyeti ilan etmiştir. II. Meşrutiyetin temel olarak bir özelliği ne çıkmaktadır. Bu zellik; yabancı devletlerin ülkenin iç işlerine karışmasını önlemek şeklinde olmuştur. Yapılan ıslahatların hepsinden sonuç alınmasa bile bu konudaki fikirlere ön hazırlık yapılmış olmaktadır (Birecikli, 2008).

Avusturya Arşidükü Ferdinand'ın öldürülmesinden sonra, hammadde ve sömürge arayışı, silahlanma yarışı ve Fransız İhtilalinin getirdiği milliyetçilik akımının etkisi vb. nedenlerle 1914 yılında I. Dünya Savaşı meydana gelmiştir (Harmancı, 2008).

Dünya Savaşı'nın ardından Ortadoğu İngiliz ve Fransızların denetimi altına girmiştir. Osmanlı İmparatorluğu için ise mutlak yenilgi olarak nitelenen Mondros Antlaşması'nın imzalanması üzerine bu fiili olay resmiyet kazanmaktadır. Bunun sonucunda Fransa ve İngiltere arasında yapılan Sykes-Picot Antlaşmasıyla Ortadoğu topraklarını kendi aralarında paylaşmışlardır ve 20. Yüzyıl Ortadoğu'sunun şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. 29 Ekim 1929 yılında saltanatın

kaldırılmasıyla Cumhuriyet ilan edilir ve ardından halifeliğin kaldırılmasıyla beraber son Halife olan Abdülmecit Osmanlı hanedanıyla birlikte sınır dışı edilir. Bu tarihten sonra Mustafa Kemal Atatürk yeni bir Türkiye için reform süreci başlatmış ve bu kapsamda şapka kanunu, ulus-devlet anlayışı, harf devrimi gibi birçok konuda önemli çalışmalara imza atmıştır (Turan, 2003).

3.2.3. Siyonizm'in Doğuşu ve Gelişimi

18. yüzyılda Avrupa'da meydana gelen Aydınlanma düşüncesi Yahudilerin geleneklerinde köklü bir kırılmaya sebep olmuştur. Bu zamana kadar Yahudilerin yaşadıkları bölgelerdeki konumları oldukça sorunludur. Özellikle de Avrupa'da yaşadıkları hemen hemen her ülkede ayrımcılıkla karşılaşmışlar ve bunun yanında sosyal, iktisadi ve siyasal hakları ciddi anlamda sınırlandırılmıştır. Avrupa'da ayrımcılıkla yaşamlarını sürdüren Yahudiler, siyasal güçlerden mahrum kalmışlar ancak buna rağmen 18. Yüzyıla kadar toplumsal bütünlüklerini korumayı da başarmışlardır. Ancak Fransız Devrimi ve Aydınlanma Çağı ile birlikte korudukları toplumsal bütünlükleri ülkedeki diğer vatandaşlarla eşit haklar elde ettikleri için sarsılmaya başlamıştır. Aydınlanma düşüncesi birtakım din adamları tarafından kabul edilmiş ve dinde reform düşüncesine de sebep olarak farklı dinsel anlayışlar türemiştir. Bunun neticesinde bazı Yahudiler inançlarını kaybetmişlerdir. Siyasal Siyonizm de yaşanan bu reform hareketlerinin Yahudilerin dinsel ve toplumsal yaşam tarzlarında meydana gelen kırılmalardan biri olarak ortaya çıkmıştır (Özalkan, 2017).

Siyonizm ideolojisinin baş gösterdiği 19. Yüzyılda Yahudiler dünyanın farklı yerlerinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Dünyanın dört bir yanında hayatlarına devam etmişlerdir. Yahudilerin kendi aralarındaki eğitim ve kültürel farklılıklarından dolayı Siyonizm'e olan bakış açıları değişkenlik göstermektedir. Bununla beraber ise mezhep yönünden oluşan farklılıklar Siyonizm'e destek verilmesi noktasında etkin rol oynamıştır. Yahudilerin sosyal ve psikolojik konumları bu ideolojinin kurgulanmasındaki temel faktörlerden birini teşkil etmektedir. Sosyal ve psikolojik konumları ideolojiye destek verilmesi konusunu şekillendirirken iktisadi durumları ise bu hareketin destek görmesi açısından önemli bir olgudur (Karahana, 2019).

1897 yılında Basel'de yapılan Siyonist Kongresi sonrasında Dünya Siyonist Örgütü kurulmuştur. Bu örgüt ilk zamanlar yılda bir kez toplanmış ancak sonradan iki yılda bir toplanmaya başlamıştır. Örgütte ilk tartışılan konu Yahudi devletinin

kurulmasında hedeflenen aşamalardır. Sonradan kurulacak olan Yahudi devletinin teşkilat yapısı tartışma konusu olmaktadır. Örgüt kurulduğu ilk zamanlar Orta ve Doğu Avrupa Yahudilerinden oluşmuştur. Siyonistlerin değişik ülkelerde ikamet etmeleri fikir ayrılıklarını beraberinde getirmiş ve bu da Siyonizm ideolojisinin çeşitlenmesine neden olmuştur. Bu aşamada Siyasal, Dinsel, pratik, Deneyci, İşçi, Kültürel, Neo ve Post Siyonizm türlerinin oluşmasına neden olmuştur (Sonuç, 2017).

3.2.4. Arap Baharı Sorunu

Arap Baharı özgürlük elde etmek, ekonomik kalkınma, rejim değişikliği gibi farklı istekleri içinde barındıran ayaklanmalar, devrimler ve iç savaşların bütünüdür. Arap Baharı 2010 yılının Aralık ayında Tunus'ta başlamıştır. 2011 yılında ise Ortadoğu'nun diğer bölgelerine yayılmıştır. Ayaklanma yaşanan ülkelerde birtakım ortak bulgulara rastlanmaktadır. Bunlar; kurumların yetersizliği, adaletsiz yönetim ve bununla beraber gelen yolsuzluk hareketleri, şeklindedir. Demokrasinin yayılması Arap bölgesinde geç oluşan bir durum olmuştur. Bunun ana sebebi ise bölgenin uzun yıllarca sömürge altında kalmasıdır. Bunların haricinde Arap ülkeleri dışı kapalı ekonomiyi benimsedikleri ve büyük petrol kaynaklarına sahip olmalarına rağmen tarıma dayalı üretim anlayışına sahip olmaları bu bölgede demokrasinin geç oluşmasına sebep olan ve aynı zamanda da Arap baharını başlatan etkenlerdir (Kazan, 2019).

Arap baharının oluşmasındaki başlıca sebepler şu şekildedir (Paksoy vd, 2013).

Ekonomik Sebepler: İşsizlik, enflasyon ve yaşam standartlarının çok düşük olması, yiyecek sorunu,

Siyasi Sebepler: Demokrasiden uzak olan bir iktidar varlığı, özgürlüklerin sınırlı olması, baskıcı yönetime karşı halk üzerinde oluşan tepkiler,

Kültürel Sebepler: Dünyada artış gösteren ulaşım ve iletişim olanakları sonucunda vatandaşların sosyal medya vasıtasıyla gördükleri demokrasi temelli ülkelere özenmeleri ve buldukları sisteme karşı isyan etmeleri,

Uluslararası Sebepler: İlk başta ABD bulunmak üzere Batı dünyasından gelen siyasi destek ve NATO'nun Libya'da bulunan muhalif kuvvetlere askeri yardımda bulunması olarak sayılabilir.

Arap baharı yaşanmasında halk isyanlarının çoğu lider değişikliği üzerine olmuştur. Liderler iktisadi, sosyal, kültürel, siyasal vb. isteklerin gerçekleşmesindeki ilk engel olarak görülmüşlerdir. Bu sebeple bölgede yaşayan vatandaşlar Arap baharından önce ortaya çıkan reform isteklerini Arap baharından sonra ortaya atmamışlar direk olarak lideri ve rejimi hedef almışlar ve bu doğrultuda değişim öngörmüşlerdir. Bu kapsamda Arap baharı Tunus'ta başlamış ve sonrasında da Libya, Bahreyn, Yemen, Mısır ve Suriye'de büyük çaplı ayaklanmalara sebep Cezayir, Kuveyt, Fas, Sudan, Irak, Suudi Arabistan, Lübnan ve Umman gibi ülkelerde daha küçük boyutlu ayaklanmalar meydana gelmiştir (Özdemir, 2019).

Ortadoğu'nun hemen hemen her bölgesinde yaşanan ayaklanmalar 2011 yılında Suriye'de etkisini göstermiştir. Ayaklanmalar ve protestolar neticesinde birçok kişi hayatını kaybetmiş olup bu da bir iç savaşa sebebiyet vermiştir. Suriye'de gerçekleşen iç savaş sebebiyle bölgenin kuzeyinde yaşayan büyük Kürt nüfusu ve Demokratik Birlik Partisi (PYD) bu durumdan faydalanarak etkinliğini arttırmaya çalışmıştır (Besen, 2019).

Arap Baharı ayaklanmalarının Suriye'ye yayılmasıyla beraber Türkiye'nin birçok ülke ile olan ilişkisinin yeni bir boyut oluşturmaya sebep olmuştur. Esad rejiminin ve muhalif güçlerin sürdürdüğü savaş Türkiye'nin başucunda devamlı yaşanır hale gelmesi, bunun da ABD, Avrupa Birliği (AB), Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)'nun sorun olarak görmediği düşüncesinin Türk kamuoyunda yayılması, Türkiye'nin bu süreçte farklı politikalar izlemesine sebep olmuştur. Bundan dolayı Körfez ülkeleri ile yakınlaşmıştır. Bu şekilde de kaybettiği ticari getirilerini telafi etme yoluna girmiştir (Turgut, 2015).

3.3. Türkiye'de Terörün Gelişimi ve Terör Örgütleriyle Mücadele

Terör faaliyetlerinin Türkiye'deki geçmişi cumhuriyetin ilk yıllarına kadar uzanmaktadır. Fakat 1960 ve 1980 yılları arasında Türkiye'de anarşizm hüküm sürmüştür. Anarşizmin temeli o dönemde güç kazanan sol akımların toplum üzerinde yarattığı güvensizlik haline dayanmaktadır. O dönemde anarşinin yarattığı sağcı-solcu, alevi-sunni gibi kutuplaşmalar belli bir terör örgütünden bahsedilmesini olanaksız kılmıştır. Çünkü anarşinin hakim olduğu dönemlerde şiddet yaratma ve politik hedefler hemen hemen tüm kesimlerde varlığını hissettirmiştir. Türkiye gerçek anlamda 1973 tarihinde ASALA'nın kurulmasıyla bir terör örgütü ile tanışmıştır.

Türkiye birden fazla terör örgütünün faaliyet gösterdiği bir ülke olmuştur. Gerek coğrafi konumu gerekse ülke içi yaşanan politik olaylardan dolayı terörden çok fazla etkilenen bir ülkedir ve bu etki günümüzde de devam etmektedir (Taş, 2014).

Türkiye’de terörizm 1960 yıllarından günümüze kadar iktisadi, sosyal, politik ve askeri bakımdan büyük bir olumsuzluk teşkil ederek ülkenin en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Gerek askeri kuvvetler gerekse kolluk güçleri terörle mücadele konusunda 40 ya da 50 sene boyunca büyük bir tecrübe kazanmışlardır. Bu tecrübeler terör problemini alt seviyelere indirmiş olsa bile günümüzde bu sorun varlığını devam ettirmektedir. Türkiye’de faaliyet gösteren terör örgütleri sağ-sol örgütler ve ayrılıkçı örgütler olarak iki gruba ayrılmaktadırlar (Evlek, 2015).

3.3.1. Sağ ve Sol Görüşlü Terör Örgütleri

1916-1917 tarihlerinde sosyalist ve komünist hareketler Türkiye sınırları dışında başlamıştır. Dört dış merkez Türkiye’de sosyalizm ve komünizmin başlamasına temel olmuştur. İlk Türk komünist sosyalist yapılanması Fransa’da, Almanya’da, İsviçre’de, Rusya’da başlayarak 1919 tarihi itibarıyla merkezileşmeye başlamış ve bu güne kadar süre gelen sosyalist ve komünist hareketlerin oluşumunu hazırlamıştır (Göce, 2019).

Türkiye’de terörün gelişmesi aşırı sol örgütlenme ile birlikte başlamıştır. 10 Eylül 1920 yılında kurulan Türkiye Komünist Partisi (TKP), Türkiye’de ilk aşırı sol anlayışla oluşum gösteren bir örgüttür. Ancak bu örgüt kendini geliştirecek bir alan bulamamış ve sanat ve fikir hareketi olarak kamufle olmaya çalışmıştır. TKP’nin yanında Türkiye’de Marksist-Leninist faaliyetler çok partili sisteme geçilmesiyle oluşum göstermiştir (Türköz, 2011).

Marksist-Leninist örgütlerin genel amacı, mevcut sistemi yıkıp, Türkiye’nin genelinde veya hedefledikleri kısımlarında Marksist-Leninist ideolojisini yaygın hale getirerek bu doğrultuda yeni bir düzen kurmaktır (Esen, 2011).

Sol görüşlü örgütler, demokratik bir şekilde devletin ele geçirilemeyeceğini, iktidara ulaşmak için silahlı yapılanmanın gerekli olduğunu ileri sürmektedirler. 1959 yılında yaşanan Küba Devrimi bu örgütler üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. SSCB’ye bağlı olmadan silahlı yapılanmayla devrimin oluşabileceği düşüncesini

pekiştiren Küba Devrimi, SSCB'nin benimsediği işçi devriminin tersine halk devrimi olarak görülmüştür (Avcı, 2019).

Sol görüşlü örgütler 1961 Anayasasının getirdiği hak ve özgürlüklerden büyük oranda yararlanmışlardır. Bu sebeple de siyasi partilerde, işçi sendikalarında, öğretmen ve öğrenci kuruluşları içinde örgütlenme girişimlerine başlamışlardır. TİP, 1960-1970 yılları arasında siyasi parti olarak, Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları (DİSK), işçi sendikaları olarak, 1963 yılında ise bir öğrenci örgütü olan Fikir Kulüpleri kurulmuştur. Fikir Kulüpleri daha sonradan ad ve Tüzük değişikliği yaşayarak Dev-Genç ismiyle yenilenmiştir. Ancak daha sonradan Dev-Genç içerisinde fikir uyuşmazlıkları yaşanmaya başlamış ve bundan dolayı da Dev-Genç kapanmış ve ayrılanlar da kendi fikirlerine uyum sağlayan üyelerle ayrı terör örgütleri kurmuşlardır. Kurulan örgütler; Devrimci Halk Kurtuluş Partisi (THKP), Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi (TİİKP), Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) şeklindedir (Türköz, 2011).

Türkiye'de faaliyet gösteren sol görüşlü örgütlerin yanında 1960-1980 yıllarında sağ görüşlü terör örgütleri de etkin bir rol oynamıştır. Bu olay bir tür etki tepki şeklinde cereyan etmiştir. Söz konusu terör faaliyetlerinin hedefi ne olursa olsun bu faaliyetlere yönelik oluşan tepkiler de ön plandadır. Mesela söz konusu dönemde gerçekleşen faaliyetler karşıt görüşlü ideolojiler tarafından bir tepkiye sebep olmaktadır. Bundan dolayı da karşıt görüşlü gruplar söz konusu gruplara karşı faaliyetlerini arttırabilmektedirler. Türkiye'de sol ve sağ ideolojiler etki tepki şeklinde bir ilerleme göstermişlerdir (Barutçu, 2010).

Sol görüşlü terör örgütlerinin eylemlerine karşı 1971 askeri muhtıra sonrası sağ görüşlü terör örgütleri legal ve illegal bir şekilde baş göstermeye başlamıştır. Sol görüşlü ideolojilerin karşısında Ülkücü ve Akıncı Gruplar örgüt eylemlerini arttırmaya başlamışlardır. 1974 tarihinde çıkan afa beraber sükûnet ortamı bozulmuş ve gruplar arası eylemler devam etmiştir. 1980 darbesine kadar yaşanan zamanda sağ ve sol grupların çatışması ülkenin en büyük sorunu olmuş ve her iki gruptan da yaklaşık beş bin kişi vefat etmiştir. 1980 darbesi sonrasında eski güçlerini bulamayan sağ ve sol gruplar eylemlerini ne kadar alt seviyeye indirmiş olsalar da tamamıyla son bulmamıştır (Evlek, 2015).

Toplumsal, siyasi ve iktisadi yapıda değişikliklere gidilerek her alana müdahaleyi amaçlayan sağ görüşlü terör örgütleri sol görüşlü ideolojilerin aksine devletin varlığını kutsayarak onu bireye karşı koruyan bir düşünceyi benimserler. (Taş, 2014).

3.3.2. Ayrılkçı (Bölücü) Terör Örgütleri

Ayrılkçılık, bir bütün olan toplum unsurlarının ayrı din, dil ve ırka sahip olduklarını öne sürerek toplumu parçalamak maksadıyla yapılan eylemlerin tümüne denilmektedir. Bu farklı dil, din ve ırk fikirlerinin gösterdikleri eylem biçimi ise şiddet temellidir (Akbaş, 2011).

Ayrılkçı terör geçmişte ve günümüzde uluslararası boyutta görülen bir terör çeşididir. Türkiye’de PKK ve ASALA ayrılkçı gruba örnek olarak verilebilir. Terör gruplarının amaçlar etnik veya siyasi olması durumunda örgüt uzun vadede varlığını sürdürmektedir. Bu bağlamda PKK terör örgütü bu grupta değerlendirilebilir. Örgüt eylemlerini 1980 tarihinde başlatmış olup halen daha devam ettirmektedir. Türkiye PKK’ya karşı çeşitli mücadele yöntemleri geliştirmiştir. Bu yöntemler üç temel dönemde analiz edilebilir. İlk olarak PKK’nın ilk faaliyetlere başladığı dönemde Türkiye bu sorunun temeline inmeyerek temelli bir çözüm sağlayamamıştır. İkinci olarak 1990-1999 tarihleri arasındaki dönemde Türkiye sorunu çözme amaçlı güvenlikçi bir politika benimsemiştir. Üçüncü olarak 1999-2009 tarihleri arasında Türkiye’deki terör sorununa kamu kurum, kuruluşları ve sivil toplum örgütleri dâhil olmuştur (Telci, 2018).

3.3.3. Dini Temelli Terör Örgütleri

Dini temel alan bir takım gruplar hedefleri süresince şiddet unsuru içeren faaliyetlerle kamuoyuna mesaj vermeye çalışmışlardır. 1979 yılında yaşanan İran Devrimi sonrası Türkiye’de dini temelli terör örgütleri kendini göstermeye başlamıştır. Devrimin ardından Türkiye’de radikal kişi ya da gruplar arasında idare sistemi olarak dinin devrim yoluyla gerçekleşebileceği düşüncesinin oluşması, dini temelli örgütlerin faaliyetlerine bir etki sağlamıştır (Dilmaç, 1997).

Türkiye’de eylemler yapan, din temelli Hizbullah terör örgütü ve İslami Büyük Doğu Akıncılar Cephesi (İBDAC) gibi örgütler benimsedikleri ideolojiyle aynı fikri savunanların Müslüman olabileceği, bunun dışındakilerin de kafir olarak nitelendirileceği düşüncesiyle hareket etmektedirler. Bu şekilde düşünen örgüt üyeleri

yaptıkları şiddet eylemlerini dine dayandırarak meşrulaştırmaya çalışmaktadırlar. 1990'lı yıllarda Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle birlikte in faktörü, terör ve savaşa neden olan en büyük etken haline gelmiştir (Yurttutan, 2007).

3.4. Türkiye’de PKK Terör Örgütünün Faaliyetleri ve Benimsenen Mücadele Politikaları

Terör ve terörizm günümüzün en önde gelen sorunlarından birisidir. Terörizmin Türkiye ve dünyadaki olumsuz etkisi gün be gün artmaktadır. Küresel boyutta bütün devletlerin ortak amacı ulusal çıkarlarını muhafaza etmektir. Türkiye jeopolitik konumundan ötürü birtakım devletlerin ve bir savaş aracı olarak kullanılan terör örgütlerinin hedefinden çıkmayan bir ülke olmuştur. Bu bağlamda Türkiye terör faaliyetlerinden en çok zarar gören ülkelerden birisidir. Kuruluşundan itibaren farklı amaçlarla oluşan birçok terör örgütüyle mücadele etmiştir (Göce, 2019).

Türkiye 1980 yılından bu zamana kadar birden fazla terörizmle mücadele politikaları gerçekleştirmiştir. Türkiye bu süre zarfında askeri operasyonlarla birlikte siyasal, hukuki ve sosyal politikaların da önemli olduğunu tecrübe etmiştir. Türkiye, terör örgütleri ve bu örgütlerin uzantılarıyla birlikte uzun yıllar boyunca siyasal ideolojiyle mücadele etmiştir (Şahin, 2017).

Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde artan terör eylemlerinin engellenmesine yönelik günümüze kadar yetkili merciiler tarafından ülke imkânlarının el verdiği düzeyde çoğu sayıda önlem alınmış ve uygulanmıştır. Terörle ilgili her ne kadar önlem alınmış olsa da Türkiye’de terör faaliyetleri azalmış olsa bile halen devam etmektedir (Aktaş, 2006).

İktidarlar 2000’li yılların başına kadar mücadele ile ilgili yeterli politikalar geliştirememişlerdir. Terör sorununa genellikle asayiş odaklı çözüm getirilmiştir. Sorun yalnızca askeri müdahaleler ile giderilmeye çalışılmıştır. Ancak PKK sorunu yalnızca askeri alanda değil sosyal, kültürel, ekonomik vb. alanda da çeşitli mücadele politikası gerektiren bir sorundur (Kan, 2018).

Abdullah Öcalan’ın 1999 yılında yakalanması sonucu PKK terör örgütünün yaşadığı çöküntüyü Türkiye kendi lehine çevirerek avantaj sağlayamamıştır. 2003 yılında tekrar alevlenen terör faaliyetleri neticesinde durum tam tam tersine dönmüştür. İktidar terörle mücadelede politik, toplumsal ve ekonomik politikalar

gerçekleştirerek uygulamaya başlamıştır. Bu politikalar terörle mücadelede önemli bir adım atılmasını sağlamıştır (Çetin, 2009).

PKK ile mücadelede Türkiye sonraki yıllarda sorunun askeri müdahaleler dışında çözüm olabilecek farklı stratejilerin mevcut olduğunu anlamaya başlamıştır. Bu doğrultuda Türkiye terör üzerine iktidar tarafınca yetkililerin söylem değişiklikleri, vatandaşa yakın olma düşüncesi İçişleri Bakanlığı bünyesinde işbirliği ve ortak mücadele yöntemi belirlenmesi bakımından Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı oluşturulması, devlet-vatandaş ilişkilerinin gelişmesi açısından adımlar atılması, uluslararası alanda komşu ülkelerin ve milletlerarası arena da ilişkilerin ilettilerek ortak düşünce ile terör unsurlarına yönelik birlikte hareket etme yeteneği kazanılmasına yönelik emeklerin ön plana çıkması terörle mücadele yeni bir döneme girmiştir (Demir, 2016).

2 Ağustos 1999 tarihinde Öcalan'ın talimatıyla PKK tek taraflı ateşkes ilan etmiş ve Türkiye'den çekilme kararı almıştır. Ancak 24 Mart 2004 yılında Kandilde düzenlediği kongre sonunda tek taraflı ateşkesi bozduğunu ilan etmiş ve eylemlerini gerçekleştirmeye devam etmiştir. 2006 yılına gelindiğinde PKK eylemlerinde büyük bir artış yaşanmıştır. Türkiye'de iktidar hükümet Kürt sorununa kalıcı bir çözüm sağlamak amacıyla başlatmış olduğu demokratik açılım çalışmaları sonucunda Oslo'da PKK ile müzakere sürecini başlatmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı 2009 tarihinde Kürt açılımını başlattıklarını duyurmuş ve tepki üzerine adı "demokratik açılım" şeklinde değiştirilmiştir. 17 Ekim 2009'da savcılar tarafından sorgulanan Habur'dan giren teröristler, pişman olmadıklarını dile getirmişlerdir. (Tektaş, 2019).

Çözüm sürecinin başarıyla sonuçlanması için Türkiye hem yurt içi hem de uluslararası boyutta çeşitli kişi ve kurumlarla görüşmeler yapmıştır. Silahların bırakılması için ne yapılması gerektiğini belirleyerek silah bırakacak olan örgüt üyelerinin topluma kazandırılması konusunda gerekli tedbirleri almıştır. Türkiye hükümeti terörü kontrol altında tutmak için tüm imkânlarını seferber etmiştir. Türkiye'nin bu süreçte isteklerine karşılık PKK'da farklı isteklerde bulunmuştur. Bunların başlıca olanları; cezaevlerinde mahkûm olan beş bin civarındaki Kürdistan Topluluklar Birliği (KCK)'lı teröristlerin tutuksuz yargılanmasını, Öcalan'ın hapisteki mevcut durumunun değiştirilerek iyileştirmeler yapılmasını, eğitimde Kürtçenin kullanılabilmesini ve PKK'nın terör örgütleri listesinden çıkarılmasını talep etmiştir.

Türkiye bu taleplere karşılık özel okullarda Kürtçe eğitimin yapılması adına düzenlemeler yapmış, Kürt alfabesinde yer alan W, X, Q harflerinin trafik tabelaları ve kimlik kartlarında kullanılmasına izin vermiş ve bu bağlamda Andımızı da kaldırmıştır. Türkiye'nin bu süreçte attığı tüm olumlu adımlara karşılık PKK yeterli çabayı göstermemiştir (Erdem, 2018).

13 Ağustos ile 31 Ekim arası 2010 yılında PKK ateşkes ilan ettiğini açıklasa bile terör faaliyetlerine devam etmiştir. Eylemsizlik sürecinin ertesi günü PKK'ya bağlı alt örgüt olan Kürdistan Özgürlük Şahinleri (TAK)'ın, Taksim'de polis noktasındaki faaliyeti ve bunun sonucunda 32 kişinin yaralanması konuya ilişkin ciddi bir gelişme oluşturmuştur. 4 Mayıs 2011 tarihine gelindiğinde Kastamonu'da Başbakanın konvoyuna düzenlenen silahlı saldırıyla 14 Temmuz 2011 yılında Silvan'da şehit edilen 12 Türk askeriyle çözüm süreci sonlanmıştır (Tektaş, 2019).

Yasal sınırlar gözetilerek terörle mücadele konusunda hükümet bazı yöntemler ortaya atmıştır. Türkiye PKK'ya karşı alınması gereken tedbirler açısından kendini sürekli geliştirmekle beraber mücadele konusunda da devamlılığı en önemli etken olarak görmektedir. Bundan dolayı birtakım tedbirler almak için çaba sarf etmiştir. Bu tedbirler aşağıdaki şekildedir (Coşar, 2019).

- Örgütün lojistik alanda sağladığı desteklerin durdurulması,
- Halktan herhangi bir sebepten yararlanacak durumların önüne geçilmesi,
- Şehir merkezlerinde gerçekleştirilen eylemlerin minimuma indirecek tasarımların uygulanması,
- Bölgede yaşayan halka terör eylemlerinin amaçları ile ilgili yeterli bilginin verilerek vatandaşın eğitilmesi,
- Asker ve polis birliklerinin iş birliği içinde hareket etmesi,
- Sınırdan geçişlerde denetimin sıkı olması,
- Örgütlerin liderleri ve destek grupları ile ilişkilerinin kesilmesi,
- Şehirlerin terör faaliyetlerine karşı güvenli seviyelere ulaşmalarını sağlayacak tasarımların geliştirilmesi,
- Şehir merkezlerinde eylemlere sahne olan yerlerin daha güvenli hale getirilmesi,

- Kentsel planlama doğrultusunda gerekli tedbirlerin alınması geleceğe yönelik uygulamalara geçilmesi şeklinde ifade edilebilir.

28 Mayıs 2019 tarihinde Türkiye uluslararası hukuka uygun olarak Pençe harekâtını başlattığını duyurmuştur. Harekâtın neticesinde 74 mağara ele geçirilmiş, 54 mayın temizlenmiş ve 43 PKK'lı terörist öldürülmüştür. Pençe harekâtı bitiminden sonra Türk Dışişleri Bakanlığı ve Milli İstihbarat Teşkilatı yetkilileri, Irak Dışişleri Bakanlığı Irak Savunma Bakanlığı ve Irak İstihbaratı yetkilileri ile yaptığı görüşmeler sonucunda Bradost-Hakurk hattında yapılan Pençe Harekâtı Zaho-Barson hattını da içine alarak genişletilmiştir. Bu doğrultuda Pençe-2 Harekâtı başlamıştır (Wikipedia, agis, 2021).

13 Temmuz 2019'da Irak'ın kuzeydoğusunda Pençe-2 Harekâtı başlatılmıştır. 19 Temmuz yılında Milli Savunma Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada 34 PKK'lı teröristin öldürüldüğü ifade edilmiştir. Harekâtın sonucunda 80 PKK'lı teröristin öldürüldüğü açıklanmıştır. Türk Ordusu yaptığı operasyonlar ile Bradost kırsalında ilerlemeye devam etmiştir. Pençe-2 Harekâtının ardından Türkiye, bu sefer diğer operasyonlardan farklı olarak Irak'ın kuzeybatısında bulunan Sinat-Haftanın hattında Pençe-3 harekâtını düzenlemiştir. Harekât neticesinde Türkiye kırmızı listede aradığı Nedim Karakulak'ı öldürmüştür. Bununla birlikte harekâta toplam 417 PKK'lı teröristin öldürüldüğü açıklanmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) Bradost bölgesi Khalifa ve Geli Reş köylerinin kırsalı ve Helifan Köyü civarındaki PKK mevzilerini imha etmiştir(Archive, agis, 2021).

Pençe-3 Harekâtı devam ederken Milli İstihbarat Teşkilatı PKK'ya dair hedefleri Milli Savunma Bakanlığı'na bildirmiştir. Bunun neticesinde 15 Haziran 2020 tarihinde TSK Pençe-Kartal Harekâtını başlatmıştır. Harekâtın sonucunda 81 PKK hedefi imha edilmiştir. Pençe-Kartal Harekâtının ardından vurulan bölgelerden biri olan Haftanın bölgesinin daha da güneyine ilerlemek amacıyla 17 Haziran 2020'de Pençe-Kaplan Harekâtı başlatılmıştır. Harekât 500'den fazla PKK hedefinin imha edilmesi ve 62 PKK militanın etkisiz hale getirilmesi ile sonuçlanmıştır. Pençe-Kaplan Harekâtı ile PKK terör örgütünün ortaya çıktığı yer olan Irak'ta bitirmek amaçlanmıştır (Sozcu, agis, 2021).

9 Ekim 2019'da Türkiye ulusal güvenliği tehdit eden terör unsurlarını sınırdan temizlemek, Suriye'nin kuzeyindeki halkın güvenliğini sağlamak ve PKK'nın Suriye

kolu olan PYD/ PYD/YPG'nin eylemlerini engelleyerek Suriye'nin toprak bütünlüğünü korumak amacıyla Suriye'nin kuzeyinde Barış Pınarı Harekâtını başlatmıştır. Söz konusu harekât, uluslararası hukuk temelinde BM Sözleşmesinin 51'inci maddesinde yer alan "Meşru Müdafaa Hakkı" çerçevesinde, Suriye'nin toprak bütünlüğüne saygılı olarak düzenlenmiştir. Söz konusu harekâta TSK'nın yanında Ulusal Kurtuluş Cephesi ve Suriye Millî Ordusu'nun birleşmesi sonucu oluşan "Millî Ordu" (Ceyşül Vatani) yer almıştır (Polat,2020).

Barış Pınarı Harekâtı ile Türkiye bir operasyonu daha başarıyla tamamlamıştır. Kısa zamanda Fırat'ın doğusu olarak nitelendirilen alanlardaki terör unsurlarını büyük oranda temizlemiş ve bu bölgede bir terör devleti kurma projesi çökmüştür. Harekâtın diğer önemli sonucu da Türkiye'nin hem ulusal hem de uluslararası alanda gösterdiği başarıdır. Başarılı operasyonlarına bir yenisini daha eklemiştir. Kısa sürede Fırat'ın doğusu olarak ifade edilen alanlardaki terör unsurları büyük ölçüde temizlenmiş ve burada bir terör devleti kurma projesi çökmüştür. Bu harekâtının diğer bir önemi ise Türkiye'nin hem sahada hem de diplomatik anlamda gösterdiği başarıdır (İnce, 2020).

Türkiye sınırlarına 40 km uzaklıkta bulunan Gara bölgesindeki Siyana'ya 10 Şubat 2021 tarihinde hava operasyonu yapılarak Pençe-Kartal-2 Harekâtı başlamıştır. Harekâtın başlamasının ardından ABD'nin Ankara Büyükelçiliği Türkiye'nin PKK ile mücadelesine destek verdiğine dair açıklama yapmıştır. Harekâtın devamı sırasında 48 PKK'lı teröristin öldürüldüğü ve 2 PKK'lı teröristin de sağ olarak yakalandığı açıklanmıştır. Harekât rehine kurtarmaya yönelik olarak Türk esirlerin tutulduğu mağaraya operasyon düzenlemiştir. Ancak operasyon sırasında PKK'lı teröristlerin mağarada tutulan 13 Türk esirini öldürdüğü açıklanmıştır (Wikipedia, agis, 2021). Pençe-Kartal-2 Operasyonu günümüzde halen devam etmektedir. Yaptıkları harekâtlar sonucunda üstün başarı gösteren TSK, bu harekâta da şüphesiz aynı başarıyı gösterecektir.

3.5. Literatür Çalışması

Terörizm ve terörle mücadelenin oyun teorisi kuramı çerçevesinde analiz edildiği bu çalışmada literatür taraması olarak Ulusal Tez Merkezi ve Dergipark veri tabanından yararlanılmıştır. Son yıllarda popülerlik kazanan oyun teorisi, ilk zamanlarda matematik ve iktisat bilim dallarında kullanılmaya başlanmıştır. Ancak sonraki yıllarda birçok ülke tarafından hemen hemen her alanda başvurulan bir metot

olmaya başlamıştır. Çalışmanın bu bölümünde terörizmin etkileri ve oyun teorisi kuramının kullanım alanları konusunda yapılan bilimsel çalışmalara yer verilmiştir.

Tablo 11: Yıllara Göre Literatür Taraması

Yazar(lar)	Metod	Ülke(ler)	Sonuç
Emsen ve Değer (2004)	Teorik ve İktisadi Analiz	Türkiye	Terör faaliyetleri kapsamında yapılan çalışmada terörün turizm gelirleri ve reel döviz kurunu olumsuz yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.
Ege (2004)	Oyun Teorisi Analizi	_____	Kriz yönetiminde halkla ilişkiler ve oyun teorisi arasındaki ilişki incelenmiştir kriz yönetimi karar vermeyi gerekli kılar. Oyun teorisi de karar verme davranışı üzerinde çalışan bir alan olduğu için iki durum arasında belirgin bir bağ bulunduğu tespit edilmiştir.
Mumcu ve Kahramaner (2004)	Teorik ve Şekil Analizi	Türkiye, Suriye	Ortadoğu krizleri genel yapısı itibarıyla hegemonya kavramı ile ilişkilendirilmektedir. Bu tür krizler önceleri tavuk oyunu şeklinde görülüp ABD'nin müdahil olmasıyla mahkûmlar ikilemi oyununa dönüşmektedir. Türkiye-Suriye arasında yaşanan 1998 krizi de böyle oluşan bir krizdir
Aktan ve Bahçe (2007)	Teorik ve Analiz	_____	Politik bir oyunda oyunun doğası ve oyuncuların tutumlarının doğru anlaşılması kuralların iyileştirilmesinde gerekli olan yoldur.
Kural (2007)	Oyun Teorisi Analizi	AB ve Türkiye	Çalışma AB ve Türkiye arasındaki çıkar ilişkilerinin oyun teorisiyle uygulamasını göstermektedir. İki taraf arasındaki ilişkinin günümüzden baz alınarak ne tür stratejiler izleyebileceğinin araştırmıştır.
Demir (2008)	Teorik	_____	Öğrenen terör örgütleri yaptıkları saldırılarda örgüt yapılarında değişikliğe giderek hayatta kalabilen örgütlerdir. Bu tür örgütlerin davranış değişikliği mücadele eden birimlerin bir sonraki durumu analiz edebilmesine, buna uygun metotlar geliştirmesine imkan vereceği sonucuna varılmıştır.
Araz ve Takay (2009)	Teorik ve Grafik Analizi	_____	Ülkelerin büyüme dönemlerinde terör faaliyetlerinin ekonomiyi negatif yönde etkilediği küçülme dönemlerinde ise ekonominin terörü etkilediği sonucu çıkarılmıştır.
Temel (2010)	Teorik	Türkiye	PKK'nın yoğun olduğu Doğu ve Güneydoğu'da meydana gelen sorunlar için gerekli adım atılırken birleştirici unsurların ön planda tutulmasının doğru olacağı sonucuna

			varılmıştır.
Feridun (2010)	Teorik ve Ekonometrik Analiz	Türkiye	Yapılan analiz sonucunda terör faaliyetleri ile turizm arasında uzun dönemli negatif ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.
Çetinkaya (2010)	Teorik ve Ekonometrik Analiz	_____	Terörizmin, işsizlik oranının düştükçe artış gösterdiği, bunun yanında kişi başına düşen milli gelir, şehirleşme eğitim harcamalarının milli gelire oranında ortaya çıkan artışın terör faaliyetlerini azalttığı sonucu tespit edilmiştir
Gül (2011)	Teorik	_____	Tavsiye ve nakit kuryeleri ile finansman sağlayan terör örgütlerinin bu finansmanı sağlamasındaki kaynakların önlenmesi, bu konuda da ülkelerin deklorasyon sistemi ya da açıklama sistemini kullanabilecekleri neticesine varılmıştır.
Turna (2011)	Teorik	_____	Terör örgütlerini benimseyen kişilerin psikolojik ve sosyolojik yönden mensup olduğu toplum tabakasının araştırılması ve bu doğrultuda toplumun iyileştirilmesinin uygun olacağı tespit edilmiştir
Kalem (2011)	Teorik	_____	Terörle mücadelede ülkeler arası tecrübelerden faydalanılmasının bunla beraber her ülkenin de konumu, siyasi yapısı göz önünde tutulması gerektiğinin fayda sağlayacağı sonucuna varılmıştır.
Akbaş (2011)	Teorik	_____	Terör örgütlerinin bazı durumlarda sağladıkları başarı çoğu kez aleyhinde eylemlerde buldukları devletlerin hata ve ihmallerinden kaynaklandığı, bundan dolayı kapsamlı yol izlenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır
Şahin (2017)	Teorik	Türkiye	Türkiye Daeş ile mücadele stratejisinde güvenli bölge oluşumunu hedeflemiş, ancak bu konuda herhangi bir devletten destek görmemiştir. Daeş ile mücadelenin başarı getirmesi için diğer devletlerle işbirliği yapıp koordineli çalışma gereği sonucuna varılmıştır.
Öztürk (2011)	Teorik ve Tablo Analizi	Türkiye, İran	2003 yılı sonrasında Türkiye- İran ilişkilerinde işbirliği yoluna gidilmesi halinde iki ülkenin de kazançları kayıplarından daha fazla olacağı için en rasyonel hareketin bu olacağı sonucuna varılmıştır.
Omay vd. (2011)	Teorik ve Ekonometrik Analiz	Türkiye	Terör faaliyetleri ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi analiz eden çalışmada terör olaylarının doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde negatif etki yarattığı sonucu elde edilmiştir.
Öztürk (2011)	Oyun Teorisi Analizi	Türkiye İran	Türkiye'nin İran ile işbirliği içine girmesi en rasyonel seçimi oluşturmaktadır. Türkiye'nin işbirliğine gitmesi halinde elde edeceği kazançların kayıplarından daha fazla olduğu

			tespit edilmiştir.
Altay vd. (2013)	Teorik ve Ekonometrik Analiz	Türkiye, Mısır, Suudi Arabistan	Panel veri metodu kullanılan çalışmada sözü geçen ülkelerdeki terör olaylarının yurtiçi ve yurtdışı yatırımcılarını olumsuz yönde etkilediği, yatırımların geri çekilmesinin üretim seviyesini düşürdüğü bunun da işsizliği arttırdığı sonucuna varılmıştır.
Özçelik ve Önder (2013)	Teorik ve Ekonometrik Analiz	_____	Terör riskinin savunma harcamaları üzerindeki etkisinin analiz edildiği çalışmada terör riskinin savunma harcamaları üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır
Malik ve Zaman (2013)	Teorik ve Ekonometrik Analiz	Pakistan	Nüfus artışı, enflasyon, yoksulluk ve politik istikrarsızlık terör faaliyetlerine sebep olan değişkenlerdir. Bunun yanında gelir eşitsizliği, işsizlik ve ticari açıklık değişkenleri ile terör olayları arasında uun dönemli bir ilişki olmadığı sonucuna varılmıştır.
Lazoğlu (2013)	Oyun Teorisi Analizi	_____	Ülkeler arası siyasi ilişkilerin yönetimi üzerine oyun teorisinin mahkûmlar ikilemi matrisinden yararlanılmıştır. Seçilen iki ülke arasında düzenlenen örnek oyun sonucunda; seçilmiş bir kuruluş tarafından yapılan teklif kabul edilerek en rasyonel stratejinin seçildiği tespit edilmiştir.
Gücenmez (2014)	Teorik	_____	ETA ve IRA terör örgütünün komşu topraklarda lojistik destek bulamaması örgütün zayıflamasına sebep olmaktadır. ETA'ya Fransa desteğinin IRA'ya da İrlanda Cumhuriyeti desteğinin kesilmesi başarılı bir adımdır.
Aytekin (2014)	Teorik ve Tablo Analizi	Seçilmiş Dünya Ülkeleri	Dünyadaki petrol kaynaklarının tutarsız dağılımı birçok ülkeyi çeşitli arayışlara zorlamıştır. Bu doğrultuda ülkelerin çıkarlarını maksimize etmek için ortak bir petrol merkezi kurularak ülkelerin enerji ihtiyaçları karşılanabilir
Başar (2015)	Teorik ve Tablo Analizi	Türkiye, İsrail	Doğu Akdeniz boru hattı projesi Türkiye-İsrail ilişkisi açısından iki tarafında en iyi kazanca işbirliği stratejisini seçerek ulaşacakları gözlemlenmiştir.
Yılmaz (2015)	Teorik	Ortadoğu Ülkeleri	Şiddeti benimseyen terör örgütlerinin dini temel olarak değil olayın sosyal ve ekonomik yapısına bakılmasının daha doğru olacağı sonucuna varılmıştır.
Aytekin ve Uçan (2015)	Oyun Teorisi Analizi	_____	Seçilmiş Dünya ülkelerinin Ortadoğu politikalarının oyun teorisi analizi ile ülkelerin çıkarları doğrultusunda örnek oyun matrisiyle en iyi kazancı nasıl sağlayacakları analiz edilmiştir.
			Üç büyük İstanbul takımı arasında rekabeti

Numanoğlu (2015)	Oyun Teorisi Analizi	_____	etkileyen faktörler üzerine yapılan oyun teorisi analizinde taraftar seçeneğinin en fazla etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.
Işık vd. (2016)	Teorik ve Ekonometrik Analiz	İslam Birliği Teşkilatına Üye Olan 30 Ülke	Sözü edilen ülkelerde askeri harcamaların dışındaki kamu harcamalarının terör olaylarından etkilenmediği sonuçlandırılmıştır.
Ak vd. (2017)	Teorik ve Ekonometrik Analiz	Türkiye	Terör ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz eden çalışmada ekonomik büyümeden teröre tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.
Çetinkaya ve Yenice (2017)	Teorik ve Ekonometrik Analiz	_____	Terör olaylarını konu edinen haberlerin kıymetli maden piyasası üzerindeki etkisi analiz edilmiştir ve terör olaylarının kıymetli maden fiyatları üzerinde nedensellik ilişkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.
Bilgin (2018)	Teorik	Türkiye, Çin, ABD	İşid aracılığıyla kullanılan yumuşak güç aygıtlarının tamamen engellenmesinin pek mümkün olmayacağını bununla beraber devletlerin ortak amaç çerçevesinde yumuşak güç çalışması yapılarak etkili bir uygulama yaratılabileceği sonucuna varılmıştır
Göce (2019)	Teorik	Türkiye	Türkiye teröre yönelik politikalarını çok boyutlu ve detaylı bir kapsam yaratmasının daha uygun olacağı sonucuna varılmıştır. Ancak bu şekilde başarılı bir yaptırım uygulayabileceği öngörülmektedir
Özdemir (2019)	Teorik	Suriye	Arap baharı sorununun en kanlı ve yoğun cephesi Suriye'dir. Yaşanan iç savaş nedeniyle Arap Baharının etkileri görülmeye devam etmektedir.
Sezgin (2020)	Oyun Teorisi Analizi	_____	Çalışmada 2014-2019 yıllarında katılım bankalarının her ay için geçmiş altı senelik davranışları incelenerek yatırımcının ay bazında hangi katılım bankasına yatırım yapması gerektiği analiz edilmiştir.

Yapılan literatür çalışması sonucunda terörün etkileri ve mücadele politikaları üzerine yapılan çalışmaların genellikle teorik ve ekonometrik analiz olarak incelendiği görülmektedir. Türkiye geçmişten günümüze kadar terör olgusundan tam anlamıyla kurtulamamıştır. Bugün yapılmakta olan operasyonlarla terörle

mücadelenin halen devam ettiği görölmektedir. Türkiye'ye bugüne kadar en büyük hasarı veren örgüt PKK terör örgütüdür. Bu doğrultuda yapılan çalışmada Türkiye'nin PKK terör örgütü ile mücadele politikaları oyun teorisi kuramının 'Mahkûmlar Çıkmazı' oyun matrisi temel alınarak analiz edilmiştir. Çalışmada amaç; Türkiye'nin PKK terör örgütü ile mücadelesi oyun teorisi kuramı çerçevesinde incelenerek literatüre farklı bir bakış açısı kazandırmaktır.

3.6. Seçilmiş Ortadoğu Ülkesi ve Terör Örgütü Üzerine Oyun Teorisi Analizi

Terör, insanlık tarihi boyunca kullanılan çok eski bir kavramdır. Terör ve şiddet bazı kesimlerin eşitsizlik anlayışı temeline dayanarak hak arama maksadıyla çözüm arayışı için başvurdukları bir metot olmuştur. Yarattığı korku ve panikten dolayı varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Terör olayları son zamanlarda ülkelerin en büyük sorunu olarak gündeme gelmiştir. İlk zamanlar bölgesel olarak varlığını sürdüren terörizm sonraki yıllarda teknolojinin de gelişmesiyle beraber uluslararası bir boyuta ulaşmıştır (Esen, 2011).

Terör çeşitli dünya ülkelerini etkilemekle birlikte bir Ortadoğu ülkesi olan Türkiye'yi de farklı açılardan etkileyen bir kavram olmuştur. Türkiye uzun yıllar boyunca çeşitli boyutlara ulaşan terör unsurlarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Terör faaliyetleri Türkiye ekonomisini ve halkını ciddi anlamda büyük zararlara uğratmıştır. Türkiye stratejik konumu ve jeopolitik önemi sebebiyle çeşitli devletlerin ve terör örgütlerinin hedefinden düşmeyen bir ülke olmuştur. Türkiye terörden doğan mağduriyeti en fazla yaşayan ülkelerden birisidir (Göce, 2019).

Terörle mücadele hususunda başarı kazanmanın en önemli şartı; teröre neden olan etkenlerin tespit edilmesi ve bu etkenleri yok etmek amacıyla doğru politikalar uygulanmasıdır. Çünkü terörün doğduğu çevre, ülke içinde yaşanan politik, toplumsal, kültürel ve iktisadi sorunlardan oluşmaktadır. İktisadi ve toplumsal yapıdaki bozukluk, iktidarın ihtiyaçları karşılamada yetersiz kalışı toplumun yeni arayışlara yönelmesine neden olmaktadır. Toplumun yöneldiği yeni arayışlar terör örgütlerince rahat olarak kullanacakları ortamların gün yüzüne çıkmasını sağlamaktadır (Türköz, 2011). Bu kapsamda son yıllarda gelişimi oldukça artan ve ilgi gören oyun teorisi kuramı kullanılarak uygulanan politika bu çerçevede değerlendirilecektir.

Araştırmanın birinci, ikinci ve üçüncü bölümlerinde terörün gelişimi, amaçları, unsurları oyun teorisinin gelişimi, kuramları, çeşitleri ve Ortadoğu ülkelerinin genel özellikleri, Türkiye'nin seçilmiş terör örgütleri ile mücadelesi bakımından izlediği politikalardan genel hatlarıyla bahsedilmiştir. Çalışmanın son kısmında ise terörle mücadelede her ülke kendi çıkarlarını, toprak bütünlüğünü gözeterek hareket ettiği ve bu doğrultuda izlenen politikalar “Oyun Teorisi” kuramının ‘Mahkûmlar Çıkmazı’ modelinden yararlanılarak açıklanacaktır.

Oyun teorisi kuramına göre farklı ilgi noktalarına sahip olan iki taraf, sunulmuş olan iki seçenektan birini tercih ederek harekete geçebilir. İki tarafın da çıktıkları bir matrise yazılarak bu matrisin her bir hücresi de tarafların seçimlerini temsil eder. Oynanan bu oyunlardan en çok kullanılanı sıfır toplamı ve sıfır toplamı olmayan oyundur. Sıfır toplamı oyunda taraflardan birinin kazanması diğerinin kaybetmesiyle sonuçlanırken, sıfır toplamı olmayan oyunlarda iki tarafın kazanması, kaybetmesi veya birinin kazanıp diğerinin kazanması ihtimali vardır. Yapılan araştırmalarda birinci oyun türünün karmaşık yapısı gereğince ikinci oyun türü daha çok tercih edilmektedir. Bu oyunların en yaygın olarak kullanılan biçimi aşağıdaki şekilde tanımlanan ‘Mahkûmlar Çıkmazı’ modelidir (Aytekin ve Uçan, 2015).

Sıfır toplamı olmayan oyunlarda her karar verici için bir kazanç söz konusudur. Yani karar vericilerin kar ve zararları birbirine eşit olmamakla beraber bir sabit sayıya ya da sıfıra da eşit değildir. Bu şekilde oynanan oyunlar sıfır toplamı oyunlara çevrilemez. Bu tarz oyunlarda rakipler direk bir çatışma durumunun içinde yer almazlar. Bunun yerine işbirliğine gidilerek en fazla getiriye sahip olabilirler. Oyun teorisi dalının sıfır toplamı olmayan oyunların bir diğer kurgulaması da mahkûmlar çıkmazıdır (Tarım, 2012).

Bir cinayet soruşturması neticesinde Yusuf ve Yasin adlı kişiler şüpheli statüsüyle yakalanmışlardır. Kolluk kuvvetleri iki şüpheliye bir öneride bulunmuşlardır. Bu öneri şu şekildedir: Cinayeti diğerinden önce itiraf eden şüpheli serbest kalacak ve bir ödül verilecektir. Bu şekilde iki şüphelinin de birbirine karşı güven sorunu oluşacak bu da kolluk kuvvetlerine bir kolaylık sağlayacaktır. Eğer iki şüpheli de cinayeti kabul ederse az miktarda hapis cezasına çarptırılacaklardır. Ancak her iki şüpheli de suçlarını reddederek cinayet hakkında bir şey bilmediklerini söylerlerse serbest kalma ihtimalleri doğacaktır. Her iki şüpheliye de suçlarını itiraf etmek için bir gün zaman tanınmaktadır. Bu şekilde Yusuf da Yasin de ayrı ayrı

hücrelere yerleştirilmişlerdir. Böylelikle ikisi de kendi kendilerine birbirleriyle konuşma ve anlaşma fırsatı olmadan stratejiler belirlemektedirler. İkisi için de iki seçenek mevcuttur. Ya ikisi de susarak suçu reddedecek ya da şüphelilerden birinin itirafı üzerine az ceza alıp diğerinin fazla ceza almasını sağlayacaktır. İlk seçeneğin birbirlerinden haberi olmadığı için güvensiz yaklaşımlarından ve üzerlerindeki baskıdan dolayı seçilmesi daha zordur (Göker, 2013).

Tablo 12. Mahkûmlar Çıkmazı Oyununun Çözümlemesi

		Yasin	
		Kabul	Red
Yusuf	Kabul	(-6,-6)	(0,-9)
	Red	(-9,0)	(-1,-1)

Yusuf ve Yasin suçlarını kabul ederse her ikisi de altışar yıl hapis cezası alacaktır. Yusuf suçunu kabul ettiğinde Yasin de reddederse Yusuf serbest kalacak Yasin ise dokuz yıl hapis cezası alacaktır. Yasin suçunu kabul edip Yusuf reddettiğinde ise Yasin serbest kalacak Yusuf dokuz yıl hapis cezası alacaktır. Yusuf ve Yasin suçlarını reddederse her ikisi de birer yıl hapis cezası alacaktır.

Tablo 12 göz önüne alındığında Yusuf için en uygun seçim; Yasin neyi seçerse seçsin itiraf etmek olacaktır. Çünkü Yasin suçu kabul ettiğinde Yusuf reddettiğinde dokuz yıl kabul ettiğinde ise altı yıl ceza alacaktır. Bu yüzden kabul etmesi yararına olacaktır. Yine aynı şekilde Yasin suçu reddederse Yusuf kabul ettiğinde serbest kalacak reddettiğinde ise dokuz yıl hapis cezası alacaktır. Bu durumda da suçunu kabul etmesi fayda sağlayacaktır. Aynı durum Yasin için de geçerlidir bu oyunda suçu kabul etmek baskın stratejidir. Yusuf ve Yasin suçlarını kabul ederek fayda maksimizyonunu arttırmış olacaklardır. Bu oyunda seçilecek en uygun strateji her ikisi için de suçlarını kabul etmek olacaktır (Cengiz, 2005).

Yusuf ve Yasin birbirlerinin hangi seçeneği seçeceğini önceden bilmedikleri için rakibi neyi seçerse seçsin itiraf stratejisinden vazgeçmeyecektir. Bu da oyunun Nash Dengesini vermektedir. Bakıldığında iki oyuncu da altışar sene yerine birer sene hüküm giymeyi kabul ederler. Yalnız bu tercihlerinden dolayı işbirlikçi sonuca ulaşamayacakları için iki oyuncu için de itiraf stratejisi red stratejisine göre üstün strateji olarak görülmektedir (Aytekin ve Uçan, 2015).

Mahkûmlar çıkmazı ile ilgili genel açıklama yapıldıktan sonra seçilmiş Ortadoğu ülkesi ile etkisini halen zaman zaman gösteren pkk terör örgütü ele alınarak seçilen ülkenin terörle ilgili yürüttüğü politikalar göz önüne alınarak Mahkûmlar Çıkmazı modeli ile açıklanacaktır. Bu kapsamda bahsi geçen ülkenin ve terör örgütlerinin genel özellikleri hakkında kısaca bilgilendirme yapıldıktan sonra oyun teorisi uygulaması yapılacaktır.

Geçmişten günümüze kadar yaşanan süreçte terör, tüm dünyada küresel nitelik kazanarak ülkelerin kâbusu haline gelmiştir. İnsanlığı tehdit eden bu sorunun önüne geçilememesinin birçok sebebi bulunmaktadır. En önemli sebebi ise uluslararası olarak terör suçunun tam olarak tanımlanmasında ortak kararların bulunmamasıdır. Kimi örgüt üyelerini özgürlük savaşçısı olarak tanımlarken kimi terörist olarak isimlendirmektedir. Terörizm ülke ekonomilerine ağır darbeler vurmaktadır. Yapılan literatür çalışmalarında terörizmin özellikle turizm ve yabancı yatırımlar konusunda büyük rol aldığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda terör konusunda kendini gündem güne geliştiren Q ülkesinin X terör örgütüyle mücadele politikaları göz önüne alınarak aralarındaki ilişki analiz edilecektir.

Q ülkesinin terörizm kaynaklı içinde bulunduğu çıkmaz durum bir önceki konuda bahsedilen ‘Mahkûmlar Çıkmazı’ oyunundaki iki oyuncuyu anımsatmaktadır. Aralarındaki fark oyuncular yerine seçilmiş bir Ortadoğu ülkesi ve terör örgütünü yerleştirerek yürütülen politikalar ışığında stratejileri belirleyip analiz etmektir. Bu kapsamda ortaya çıkan yeni oyun aşağıdaki gibidir.

X örgütü hiyerarşik olarak kurulan yapıyı benimseyen, gelir kaynağını insan kaçakçılığı, silah kaçakçılığı, uyuşturucu vb. gayrimeşru yollarla, kendi belirlediği stratejilerle farklı hedeflediği bölgelerde bir terör devleti kurmayı amaçlayan bir örgüttür. İnsan hayatına önem vermeyen bu örgüt çok sayıda insanı katletmiştir.

Q ülkesi, bünyesinde farklı medeniyetlere ev sahipliği yapan demokratik ve laik bir cumhuriyet rejimine sahip bir ülkedir. Farklı tarihi değerleri ile çok sayıda turist ağırlayan, gelişmekte olan piyasa ekonomisi olarak tanımlanan dünyanın yeni sanayileşen ülkeleri arasında görülmektedir. Dünyada en güçlü ordular arasında yer almaktadır. Serbest piyasa ekonomisini benimseyen Q ülkesi, dışa açık bir pazara sahiptir.

Q ülkesi çok uzun yıllardır terörle mücadele halindedir. Kendini uluslararası alanda da ispat ederek bu konuda birçok başarılar imza atmış bir ülkedir. Q ülkesi silahların bırakılıp barış ortamının oluşması için çeşitli imtiyazlar vererek terör örgütü ile geçmiş zamanlarda ateşkes yapmış ancak sonraki yıllarda yaşanan olayların etkisiyle yanlış bir politika izlediğini fark ederek hukuka uygun mücadele politikaları geliştirmeye başlamıştır. Buna paralel olarak X terör örgütü de farklı isimler kullanarak X örgütünün alt kolu olarak eylemlerine devam etmeye çalışmaktadır.

Bu şartlarda ortaya çıkan oyunda Q ülkesi ve X örgütü için iki çözüm yolu bulunmaktadır. Ya silahlı mücadeleyi seçecekler ya da mücadeleyi reddederek ateşkes yapacaklar. Bu iki çözüm yolundan hareket ederek ortaya dört farklı strateji çıkmaktadır. Çünkü iki tarafta birbirlerinin hangi stratejiyi seçeceklerini bilmemektedir. İlk strateji Q ülkesinin mücadeleyi seçmesi, ikincisi X terör örgütünün mücadeleyi seçmesi, üçüncüsü Q ülkesinin mücadeleyi seçmesi, X terör örgütünün mücadeleyi reddetmesi, son olarak da X örgütünün mücadeleyi seçmesi, Q ülkesinin mücadeleyi reddetmesidir. Stratejiler ışığında oluşan oyunun tablosu aşağıdaki gibidir.

Tablo 13: Q Ülkesi ve X Terör Örgütünün Mahkûmlar Çıkmazı Oyun Matrisi

		X Terör Örgütü	
		Kabul	Red
Q Ülkesi	Kabul	(-5,-5)	(0,-8)
	Red	(-8,0)	(-2,-2)

Oyuncuların her biri karar verirken diğerinin seçimini bilmediği için karşı oyuncunun seçebileceği her stratejiyi belirleyerek bu stratejilerin kendisini nasıl etkileyeceğini gözden geçirmesi gerekir. Tabloya göre her iki oyuncu için iki strateji bulunmaktadır. Oyuncular mücadeleyi reddederek karşılıklı işbirliği yapmayı tercih edecekleri gibi mücadeleyi kabul ederek işbirliği yapmamayı, çatışmayı tercih edebilirler.

Q ülkesi için stratejiler değerlendirildiğinde durum şöyle olacaktır:

Q ülkesinin mücadeleyi kabul ettiği seçenek sabit tutulduğunda:

X terör örgütü mücadeleyi kabul ederse her iki taraf da -5 dilimlik bir zarara uğrayacaktır.

- 1- Eğer X terör örgütü mücadeleyi reddederse Q ülkesinin herhangi bir zararı olmayacak, X terör örgütünün -8 dilimlik bir zararı olacaktır.

Q ülkesinin mücadeleyi reddettiği seçenek sabit tutulduğunda:

- 1- X terör örgütü mücadeleyi kabul ederse Q ülkesinin -8 dilimlik bir zararı olurken X terör örgütünün herhangi bir zararı olmayacaktır.
- 2- Eğer X terör örgütü de mücadeleyi reddederse her iki tarafın da -2 dilimlik bir zararı olacaktır.

X terör örgütü için stratejiler değerlendirildiğinde durum şöyle olacaktır:

X terör örgütünün mücadeleyi kabul ettiği seçenek sabit tutulduğunda:

- 1- Q ülkesi mücadeleyi kabul ederse her iki taraf da -5 dilimlik bir zarara uğrayacaktır.
- 2- Eğer Q ülkesi mücadeleyi reddederse Q ülkesi -8 dilimlik bir zarara uğrayacak X terör örgütünün herhangi bir zararı olmayacaktır.

X terör örgütünün mücadeleyi reddettiği seçenek sabit tutulduğunda:

- 1- Q ülkesi mücadeleyi kabul ettiğinde X terör örgütünün -8 dilimlik bir zararı olurken Q ülkesinin herhangi bir zararı olmayacaktır.
- 2- Eğer Q ülkesi de mücadeleyi reddederse her iki tarafın da -2 dilimlik bir zararı olacaktır.

Tablo 13 incelendiğinde sonuç olarak karlı bir kazanç bulunmamaktadır. Kazanç sadece var olan zarar oranlarının miktarıdır. İki oyuncu da birbirlerinin hangi stratejiyi seçeceklerini bilmediklerinden rakibi neyi tercih ederse etsin mücadeleyi kabul etme stratejisinden vazgeçmeyecektir. Bu durumda oyundaki Nash Dengesini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte bu stratejinin en mantıklı strateji olduğu kuşku yaratmaktadır. Her iki oyuncu da mücadeleyi kabul ederse iki oyuncu da -5 dilimlik bir zarara uğrar. Ancak her ikisi de mücadeleyi reddettiğinde -2 dilimlik bir zarara uğrayacaktır. Mücadeleyi kabul etme stratejisini rasyonel tercih yapan unsur oyuncuların kişisel menfaatlerini düşünmeleridir. Yani kişisel olarak bir oyuncu için karşı tarafın seçimi ne olursa olsun mücadeleyi kabul etmek her koşulda mücadeleyi reddetmekten daha avantajlı bir seçim olacaktır.

Oynanan oyunun sonucunda işbirliği oluşmamaktadır. Oyuncuların işbirliği yapmamaları yani çatışmaları rasyonel bir seçim olarak kabul edilmektedir. Bu türdeki oyunlar kişisel çıkarlar ile toplumsal çıkarlar arasındaki var olan çelişkiyi ortaya koymaktadır. Oyunun şartları göz önüne alındığında her iki taraf için işbirliği yapmamak doğru olmaktadır. Çünkü şartlar işbirliği yapmalarını engellemektedir.

SONUÇ

Birçok ülkede ciddi sorunlara yol açan terör olayları uluslararası düzeyde son yıllarda önem arz eden bir sorun olarak görülmektedir. Terörün hangi amaçla hareket ettiğine bakılmaksızın gerçekleştirdiği eylemler bir insanlık suçudur. Terör 1960 yıllarından bugüne kadar Türkiye'yi iktisadi, politik, sosyal vb. birçok alanlarda rahatsız eden en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. Bu sorunun hala daha devam ettiği de görülmektedir. Bu süreçte Türkiye'yi en fazla zarara sokan örgüt ise PKK olmuştur. PKK ile mücadelede gerek iktidar gerek güvenlik güçleri geçen süreç boyunca terörle mücadele konusunda büyük bir tecrübe kazanmışlardır. Elde edilen bu tecrübe PKK'nın yok olma aşamasına kadar gelmesinde önemli bir etken olmuştur.

Marksist ve Leninist bir ideoloji benimseyen PKK Örgütü bu ideolojiye bağlı kalmış, üstüne farklı taktikler izlemeye başlamıştır. Kendisine yakın din adamlarını kullanarak, İslam karşıtı olmadığını göstermek için, İslamiyet'in Kürt milliyetçiliğine ters gelmediğinin propagandasını oluşturmaya çalışmıştır. PKK insanların inançlarını kötüye kullanarak onları devlet ile karşı karşıya getirmeye çalışmış ve bu şekilde ülke bütünlüğünü bozmaya uğramıştır (Erdem, 2018: 122).

PKK kurulduğu andan itibaren bir devlet kurma amacı doğrultusunda yaptığı eylemlerle hiçbir otoriteyi tanımadığını açıkça göstermiştir. PKK amaçlarına ulaşmak için Türkiye'de güvenlik güçlerine varana kadar eylemler düzenlemiş, insanlar üzerinde de korku ve panik yaratarak yenilmez bir imaj vermeye çalışmıştır. PKK eylemlerinde kullandığı teröristleri çoğunlukla yurtdışında eğitmektedir. Bu konuda daha çok Irak ve Suriye'yi tercih etmiştir. Eylem tarzları çoğunlukla baskın düzenleme, suikast, bomba ve mayın kullanarak güvenlik güçlerinin geçiş güzergâhını patlatma, canlı bomba saldırıları düzenleme şeklindedir.

Terörün yalnızca güvenlik problemi olarak algılanması ve askeri müdahaleler ile çözülmeye çalışılması, PKK Terör Örgütünün ortadan kaldırılması hususunda etkin çözüm yolları geliştirilmesinin önünde bir engel olmuştur. Çünkü terör yalnızca bir güvenlik problemi değildir. Bunun yanında toplumsal, politik ve iktisadi nedenlere de bağlı olan bir unsurdur. Bundan dolayı PKK ile mücadelede tüm kuruluşların ortak hareket ederek üstlerine düşen tüm sorumlulukları en etkili şekilde yerine getirmeleri gerekmektedir.

PKK'nın Türkiye'de yaptığı saldırı ve eylemlerin önüne geçmek için ilk olarak örgütün sağladığı finans kaynaklarını ve eleman kazanma faaliyetlerinin tespit edilip durdurulması gerekmektedir. PKK'ya yönelik yayın yapan TV kanallarının, dergilerin, gazetelerin, PKK yararına çalışan dernek ve kuruluşların üzerine inceleme yapılarak kapatılmaları gerekmektedir. Yasal görünen fakat terör örgütü adına yapılan yürüyüş ve toplantıların gerçekleşmemesi sağlanmaktadır. Örgüte ciddi anlamda finans sağlayan uyuşturucu ve silah ticareti ortadan kaldırılmalıdır.

Türkiye terörü tamamen bitirmek için uluslararası platformda ortak hareket edilmesinin zorunlu olduğunu dile getirmiştir. Türkiye terör örgütlerine yapılan yardımların bitmesi doğrultusunda diğer ülkelerin de bu konuda sorumluluklarını en iyi şekilde yerine getirmelerini istemiştir. Türkiye terörle mücadelede yalnızca askeri operasyon düzenlenmesinin yetersiz olduğunun bilincine varmış ve terörizmle bütün imkanları doğrultusunda mücadele etmiştir.

Terörle mücadele politikaları ışığında yapılan çalışmada Türkiye'nin PKK ile mücadelesi son yıllarda yapılan sınır dışı operasyonlar baz alınarak oyun teorisi kuramının 'Mahkumlar Çıkmazı' oyun matrisiyle analiz edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde Türkiye'nin PKK ile barış değil, mücadele etmesi gerektiği en rasyonel seçimi oluşturmuştur. Türkiye Cumhuriyeti hem millet olarak hem de devlet tecrübesi olarak terör sorununda kendini başarıya götüreceği güç ve iradeye sahiptir.

KAYNAKÇA

- Akaras, A. I., “Uluslararası terörizm ve Ira örneği”, *TURAN-SAM Dergisi*, 34, 321-329, 2017.
- Akbaş, M., Ayrılcıkçı Terör Örgütlerinin Siyasallaşma Faaliyetleri: PKK Örneği, Yüksek Lisans Tezi, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, s. 27-30, 2011.
- Akdağ, Y., Oyun Teorisi Yaklaşımı İle Reklam Aracı Seçim Sürecinin Ekonomiye Etkileri: Bulanık Topsıs Yöntemiyle Vakıf Üniversitelerinin Eğitim Sektörü Üzerine Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, *Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, s. 27-28, 2015.
- Aktan, C.C. ve Bahçe, A.B., Kamu Tercih Perspektifinde Oyun Teorisi İçinde Modern Politik İktisat, *Seçkin Yayıncılık*, Ankara, 2007.
- Aktaş, F., Türkiye'nin Terörle Mücadele Konsepti Bağlamında PKK Terörünün İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, s. 69-72, 2006.
- Aktaş, F., El Kaide Terör Örgütü ve Sakarya'da El-Kaide Algılaması, Yüksek Lisans Tezi, *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Sakarya, s. 27-28, 2010.
- Aljazeera., “EL-Kaide ve Yeniden Ortaya Çıkışı”, <https://www.aljazeera.com.tr//gorus/el-kaide-ve-yeniden-ortaya-cikisi/>, 2019.
- Aljazeera., “12 Eylül Darbesine Protesto”, <https://www.aljazeera.com.tr/haber/12-eylul-darbesine-protesto>, 2019.
- Alinesin., “Sonlu Oyunlar”, www.alinesin.org > popular_math > O_0_sonlu_oyunla_2019.
- Alkan, N., El-Kaide'den İşid'e Din, Şiddet ve Terörizm, *Karınca Yayınevi*, İstanbul, 2002.
- Alptekin, H., Etnik Terör ve Terörle Mücadele Stratejileri Ira, ETA, Tamil Kaplanları, PKK, *Seta Yayınları*, İstanbul, 2018.

- Altay, H., Peçe, M. A. ve Ekinçi, A., “Ortadoğu’da terörün ekonomik etkileri: Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan üzerine bir inceleme”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37, 267-287, 2013.
- Alzak, H., Solving Connection Problems in Mountains By Cooperative Game Theory Unpublished master’s Thesis, *University of Süleyman Demirel*, Isparta, s. 4-5, 2016.
- Archive, “Pençe-2 Harekatı Başladı”, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/son-dakika-pence-2-harekat-basladi-2904217>, 2021.
- Ataker, K. C., İnşaat Projelerinde Oyun Teorisi Yaklaşımıyla Hak Taleplerinin Yönetimi Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul, s. 31-35, 2018.
- Ataöv, T., Keşmir, Hindistan ve Komşuları: Öykü, Terör ve Barış, *Türk Tarih Kurumu*, Ankara, 2014.
- Avcı, E., “Yeni sol dalgadan küresel dalgaya Türkiye’de terörizm”, *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 29 (1), 139-166, 2019.
- Avşar, S., Terör ve Türkiye’de Bölücü Terör Bağlamında PKK, Yüksek Lisans Tezi, *Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Afyon, s. 17-77, 2009.
- Aydın, F., Ortadoğu Yıllığı, *Açılım Yayınevi*, İstanbul, 2011.
- Aydın, N., Küresel Terör ve Terörizm, *Kum Saati Yayıncılık*, Ankara, 2009.
- Ayhan, B. Ve Çiftçi, M. E., “İşid, propaganda ve islamofobi”, *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 1, 17-32, 2018.
- Aytaç, Ö., “Örgütler: sosyolojik bir perspektif” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 189-217, 2004.
- Aytuna, F., Ortadoğu Tarihi: Dini, Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Perspektiften, *İnkılap Yayınevi*, İstanbul, 2011.
- Awla, H., Ortadoğu’da Sosyal Medyanın Terör Propagandası Olarak Kullanımı: İşid Örneği, Yüksek Lisans Tezi, *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Lefkoşa, s. 13, 2016.
- Baharçipek, A., “Etnik terör ve etnik terörle mücadele sorunu”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1), 11-27, 2000.

- Bal, İ., Terör, Terörizm ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler, *Usak Yayınları*, Ankara, 2006.
- Barutçu, D., Türkiye’de Terörizmin Ekonomik Kalkınmaya Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, s. 52-65, 2010.
- Başar, B., Doğu Akdeniz Doğal Gazının Türkiye-İsrail Etkileşimi Bağlamında Oyun Teorisi ile Analizi Yüksek Lisans Tezi, *Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü*, İstanbul, s. 10-22, 2015.
- Batman, N. D., Yöneylem Araştırmasında Oyun Teorisi Stratejilerinin Firmaların Reklam Kampanyalarında Uygulanması ve Analitik Bir Çalışma Yüksek Lisans Tezi, *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, s. 35-62, 2012.
- Bayraktar, P., Oyun Teorisi ve Matematiksel Modelleme ile Küçük Yatırımcı İçin Yatırım Araçlarının Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, *Fırat Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü*, Elazığ, s. 8-27, 2016.
- Begzad, R., 11 Eylül Sonrası Afganistan’da Demokratikleşme ve Taliban Örgütü, Yüksek Lisans Tezi, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, s. 24-35, 2014.
- Bekar, M., Oyun Teorisi ve Ekonomik Modelleme Yüksek Lisans Tezi, *Dumlupınar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Kütahya, s. 5-15, 2008.
- BesenY., Arap Baharının Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, *Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Batman, s. 60-75, 2019.
- Biçici, Ü., Dağıtım Kanallarında Oyun Teorisi Yaklaşımının Kullanımı ve Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, s. 12-14, 2009.
- Birecikli, İ. B., “Yüzüncü yılında II. Meşrutiyetin ilanı üzerine bir inceleme”, *Akademik Bakış Dergisi*, 2 (3), 211-226, 2008.
- Biyar, E. D., Weighted Voting Game Based Relay Node Management in Vanets” Unpublished master’s Thesis, *University of İstanbul Technical*, İstanbul, s. 19, 2016.

- Boz, G. Ve Kuru, N. O., Işid'in Finansmanı, *Anakara Strateji Enstitüsü Analizi*, Ankara, 2015.
- Bozarslan, H., Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi- Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonundan El-Kaide'ye, *İletişim Yayınevi*, Ankara, 2010.
- Börü, F., Gelişmekte Olan Ülkelerde Meydana Gelen Döviz Krizleri Üzerine Bir Oyun Teorisi Modeli, Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, s. 50-55, 2011.
- Bulut, E. Ve Koca, M., "İrlanda'da terör", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (37), 545-559, 2015.
- Can, E., A Research on Bog Game Based on the Game Theory, Unpublished master's Thesis, *University of Marmara*, İstanbul, s. 10-11, 2011.
- Canlı, A. K., Tedarik Zinciri Yönetiminde Karar Sürecine Yönelik Metodolojik Bir Yaklaşım: Savunma Sanayi Tedarik Sisteminde Oyun Teorisi Uygulaması, Yüksek Lisans Tezi, *Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü*, Ankara, s. 43-56, 2013.
- Cantenar, Ö. F. Ve Tümlü, F., "PKK terör örgütünün eylemlerini güvenlik güçleri zayıfatı açısından analizi", *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 26 (1), 1-22, 2016.
- Cengil, M. Ve Aydın, A. R., "Işid: psikopolitik ve teknolojik bir değerlendirme", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 51-63, 2014.
- Cengiz, Ö., Oyun Teorisi İle Ulaşım Ağ Tasarımı, Yüksek Lisans Tezi, *Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Denizli, s. 41-43, 2005.
- Ceyhan, Ö., İkinci Meşrutiyet Dönemi Ortaöğretimde Ortadoğu Coğrafyası ve Ali Tefvik Bey'in Mufassal Memaliki Osmaniye Coğrafyasında Ortadoğu, Yüksek Lisans Tezi, *Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü*, İstanbul, s. 52-60, 2019.
- Cirhinlioğlu, Z., Terör ve Toplum, *Gündoğan Yayınları*, İstanbul, 2004.
- Coşar, G. PKK Terör Örgütünün Kuruluşu, Faaliyetleri ve Türkiye'nin Mücadele Politikaları, Yüksek Lisans Tezi, *Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, s. 25-31, 2019

- Coşkun, R., “Yönetim ve organizasyon”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(1), 239-258, 2009.
- Çam, M. M., “Ermeni terör örgütleri ve Asala”, *Yeni Türkiye Dergisi*, 6, 1720-1735, 2014.
- Çevikkan, N., Oyun Teorisi ve Sektörel Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, s. 36-39, 2010.
- Çolak, K., Toplu Pazarlık Uygulamalarına Oyun Teoriksel Bir Yaklaşım (Türkiye’de Cam Sektörü Örneği), Yüksek Lisans Tezi, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kocaeli, s. 58-59, 2017.
- Çubukçu, H. A., Oyun Teorisi ve Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Antalya, s. 29-45, 2016.
- Dalkırmaz, U., Türkiye-Suriye İlişkilerine ABD’nin Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Edirne, s. 78-86, 2015.
- Demir, C. K., “Öğrenen örgütler ve terör örgütleri bağlamında PKK”, *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, 19 (5), 57-88, 2008.
- Demir, C. K., Sebeplerinden Mücadele Yöntemlerine Etnik Ayrılmaklı Terörizm; PIRA, ETA, PKK, *Nobel Akademik Yayıncılık*, Ankara, 2017.
- Demir, F., Gri Sistem Teorisi ve Oyun Teorisi İle Döviz Yatırım Stratejisi Belirlemeye Yönelik Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Trabzon, s. 46-57, 2017.
- Demirli, A., “Terörizm, psikososyal etkileri ve müdahale müdalleri” *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 35(4), 66-78, 2011.
- Dılmaç, S., Terörizm Sorunu ve Türkiye, *EGM Yayınları*, Ankara, 1997.
- Doğan, R., Yavuz, M., Küçükdemirci, İ. ve Eren, T., “Öğrencilerde akıllı telefon Kullanımının özellikleri bakımından oyun teorisi ile analiz edilmesi”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 67-76, 2015.

- Dönmez, G., Oligopol Piyasalarda Oyun Teorisinin Rekabet Geliştirme Amacıyla Kullanılması Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, s. 27-28, 2019.
- Ege, A., Kriz Yönetiminde Halkla İlişkiler ve Oyun Teorisi, Yüksek Lisans Tezi, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, s. 8-28, 2004.
- Eken, A., Terör Örgütü Işid ve Bölgesel Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, s.131-132, 2017.
- Elibol, M., Oyun Teorisi ve Toplu Pazarlık Stratejileri, Yüksek Lisans Tezi, *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Tekirdağ, s.4-22, 2017.
- Ensonhaber., “PKK,ETA,IRA Karşılaştırmalı Analiz”, <https://www.ensonhaber.com/gundem-pkk-eta-ira-karsilastirmali-analiz-83978>, 2019.
- Ensonhaber., “SinnFein Nedir?”, <https://www.ensonhaber.com/sinn-fin-nedir-2013-07-11.html>, 2019.
- Erdil, N., Tehdit Algılanmalarında Terörün Küresel Boyutu, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trakya, s. 35-36, 2011.
- Eren, G., İşbirliksiz Klasik Oligopol Modelleri ve Oyun Teorisi Kapsamında Modern Yaklaşımlar, Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, s. 128-129, 2006.
- Erdoğan, Ş. ve Deliöz, E., “Irak Şam İslam Devleti (İşid): gücü ve geleceği”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, 14 (1), 2015.
- Esen, K., Türkiye’de Terörizm ve Terörist Profili, Yüksek Lisans Tezi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kütahya, s. 25-32, 2011.
- Evlek, U. K., Türkiye’de Terör ve Terörle Mücadelede Bütüncül Yaklaşım Modeli, Yüksek Lisans Tezi, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Adana, s. 32-38, 2015.
- Evyapan, B., Oyun Teorisi ve İMKB’de Sektörel Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir, s. 8-31, 2009.

- Eyiler, Ş.Ş., Ortadoğu Ülkelerinin Ekonomik Açından Benzerliklerinin Kümeleme Analizi ile Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, **Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, s. 14-24, 2019.
- Genç, S. Y. ve Kadah, H., “Oyun teorisi ve Nash’in denge stratejisi”, **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 14, 421, 2018.
- Gençtürk, T., Terör Kavramı ve Uluslararası Terörizme Farklı Yaklaşımlar, **Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi**, Ankara, 2012.
- Göce, Z., Türkiye’de Terör ve Terör Örgütlerinin Sürekliliğine Sebep Olan Faktörler: PKK Örneği, Yüksek Lisans Tezi, **Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Bolu, s. 28-32, 2019.
- Göker, Ö. Ö., Havacılıktaki Kod Paylaşımli Sefer Probleminin Oyun Teorisi ile Programlanması, Doktora Tezi, **Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, s. 22-24, 2013.
- Görüryılmaz, M., Etnik-Irkçı-Bölücü PKK Terör Örgütünü Doğru Anlamak, Ankara, 2011.
- Gözenç, S., Güneybatı Asya Ortadoğu Ülkeler Coğrafyası, **Çantay Kitapevi**, İstanbul, 1996.
- Guseinov, K. G., Akyar, E. ve Düzce, S. A., Oyun Teorisi: Çatışma ve Anlaşmanın Matematiksel Modelleri, **Seçkin Yayıncılık**, Ankara, 2010.
- Gürel, M. M., Küreselleşen Dünya ve Terörizm, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 34-35, 2008.
- Gürel, Ş. S., Ortadoğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri, **Ankara Üniversitesi Basımevi**, Ankara, 1979.
- Gürler, R. T. ve Özdemir, Ö. B., “El-Kaide’den Post-Kaide’ye dönüşüm: İşid”, **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, 1 (1), 133-155, 2014.
- Güzel, E., “Eski Mısır tarihindeki dinsel yönetim stratejisinin Ptolem Aios Hanedanı’ndaki yansımaları”, **Asya’dan Avrupa’ya Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, 2, 28-36, 2017.
- Harmancı, M., Modern Ortadoğu Tarihi, **Agora Kitaplığı Yayınevi**, İstanbul, 2008.

- İnce, G. S., “Uluslararası hukuk bağlamında Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı Harekatları”, *Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1 (1), 65-92, 2020.
- İpek, A., Oyun Teorisine Dayalı Markowitz Portföy Optimizasyonu: Bist-30 Üzerine Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 16-26, 2019.
- İşeri, R., Türkiye’de Etnik Terör: Asala ve PKK Örneği, Yüksek Lisans Tezi, *Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, s.49-50, 2008.
- Kanat, S., “Terörizmin dünü bugünü yarını: siyasal gerçekçi bir değerlendirme”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19 (3), 195-210, 2014.
- Kan, İ. H., Terörle Mücadelede Güvenlikçi Yaklaşımlar: PKK ve IRA Terör Örgütü Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, *Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, s. 89-95, 2018.
- Karabacak, H., Oyun Teorisi ve Kamuyu Aydınlatmada Bir Denge Modeli, Yüksek Lisans Tezi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, s. 19-58, 2008.
- Karaca, R., Ortadoğu Ülkelerinde Kalkınmanın Finansmanı Bakımından Sermaye Hareketleri, Yüksek Lisans Tezi, *Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü*, İstanbul, s. 25-29, 2019.
- Karahan, S., Siyonizm’in Teolojik Temelleri, Yüksek Lisans Tezi, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, s. 69-71, 2019.
- Karakaya, İ., “Küresel terörizmle mücadele: yerel, bölgesel ve küresel güçlerin İşid ile mücadele politikaları” *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 95, 2020.
- Karaş, Z., Ermeni Terör Örgütü: ASALA, Yüksek Lisans Tezi, *Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, s. 42-43, 2007.
- Kazan, B., Ortadoğu’da Ulus-Devlet İnşası ve Arap Baharı Suriye ve tunus Karşılaştırması, Yüksek Lisans Tezi, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kırıkkale, s. 42-45, 2019.

- Kenandabirkuyu., “Ortadoğu Kavramı, Ortadoğu’nun Tarihi ve Çeşitli Yönleriyle Dünya Siyasetinde Ortadoğu’nun Önemi”, <https://www.kenandabirkuyu.com/ortadogu-kavrami-ortadogunun-tarihi-ve-cesitli-yonleriyle-dunya-siyasetinde-ortadogunun-onemi>, 2019.
- Keleş, R. ve Ünsal, A., Kent ve Siyasal Şiddet, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları*, Ankara, 1982.
- Keskin, H. İ., Oyun Kuramının Ekonomide Uygulanması, Yüksek Lisans Tezi, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Adana, s. 7-38, 2009.
- Kınalı, R. H., Terörizmin Dil Politikası: ETA Örneği, Yüksek Lisans Tezi, *Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü*, Ankara, s. 117-119, 2015.
- Kiraz, E., “Osmanlı Devletinde modern dönüşüm evrelerinin kamu üzerindeki etkileri” *Academic Review Of Humanities And Social Sciences Dergisi*, 1 (1), 1-16, 2018.
- Koçöz, R., “Şiddet üzerine”, *Ankara Barosu Dergisi*, 1, 245-254, 2011.
- Korkmazhaber., “El-Kaide Nedir? El-Kaide Neden Kuruldu? Kim Kurdu? El-Kaide’nin Amacı Nedir?”, <https://korkmazhaber.com/el-kaide-nedir-el-kaide-neden-kuruldu-kim-kurdu-el-kaidenin-amaci-nedir-5829.htm>, 2019.
- Koroğlu, K., Eski Mezopotamya Tarihi: Başlangıcından Perslere Kadar, *İletişim Yayıncılık*, İstanbul, 2006.
- Kural, H., Karar Verme Sürecinde Oyun Teorisi ve Sektörel Uygulamalar, Yüksek Lisans Tezi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir, s. 54-147, 2007.
- Kurt, M., Din, Şiddet ve Aidiyat Türkiye’de Hizbullah, *İletişim Yayıncılık*, İstanbul, 2015.
- Kuyaksil, A., “Terör örgütlerinin ideoloji unsuru olarak kullandığı bazı dini kavramlar”, *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 1, 79-114, 2014.
- Medium., “Bayes Teoremi”, <https://medium.com/@enginunal/bayes-teoremi-431543ad9a59>, 2018.
- Owen, G., Game Theory, *Academic Press*, America, 1995.

- Öktem, E., Terörizm-İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları, **Derin Yayınevi**, İstanbul, 2007.
- Öngür, S., Ortadoğu, Siyasi ve İktisadi Coğrafya, **Sevinç Matbaası**, Ankara, 1965.
- Özalkan, S., Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı, ,Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırma Enstitüsü**, İstanbul, s. 45-68, 2017.
- Özdemir, Ö., Arap Baharı Sürecinde Suriye ve Terör Örgütlerinin Süreç Üzerindeki Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara, s. 49-55, 2019.
- Özer, O.O., “Oyun Teorisi ve Tarımda Uygulanması” **Doktora Semineri**, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2004.
- Öztürk, A., Yöneylem Araştırması, **Ekin Basım Yayınevi**, Bursa, 2009.
- Öztürk, S., 2003 Sonrası Türkiye-İran ilişkilerinin Oyun Teorisi Yaklaşımıyla Analizi, Yüksek Lisans Tezi, **Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü**, İstanbul, s. 87-90, 2011.
- Paksoy, S., Paksoy, H. M. ve Alancıoğlu, E., “Küreselleşmenin sosyo-politik etkileri: Arap Baharı” **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 12 (46), 169-182, 2013.
- Pınar, Ş.ve Mazman, İ., “Ortadoğu’da Göç Hareketleri ve Türkiye’ye Etkisi” **1.Ortadoğu Sempozyumu**, Kırıkkale, 2016.
- Polat, D. Ş., “Türkiye’nin Suriye’nin kuzeyindeki askeri hareketinin amaçları ve sonuçları” **Güvenlik stratejileri**, 16 (3), 58-59, 2020.
- Rövşen, A., “Ermeni terör faaliyetlerine dair” **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, 2 (5), 107-123, 2015.
- Saraçlı, M., “Uluslararası hukukta terörizm”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 11 (1), 1049-1078, 2007.
- Sayın, Y., Usanmaz, A. ve Aslangiri, F., “Uluslararası göç olgusu ve yol açtığı etkiler: Suriye göçü örneği”, **Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 18 (31), 2016.

- Serçek, G. ve Serçek, S., “Turizm sektörünün gelişmesi önündeki engel: terörizm”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 42, 433-444, 2016.
- Setav., “Neo El-Kaide: Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD)”, https://www.file.setav.org/files/pdf/20140616184404_neo-el-kaide-isisid-pdf.pdf, 2019.
- Sonuç, Y. S., Başlangıcından Günümüze Dini Siyonizm, Yüksek Lisans Tezi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, s. 45-56, 2017.
- Sozcu., “Pençe Kartal Operasyonu”, <https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/pence-kaplan-operasyonunda-son-durum-500den-fazla-hedef-yok-edildi-5881104/>, 2021.
- Şahin, A., Risk Koşullarında Tarım İşletmelerinin Planlanması: Oyun Teorisi Yaklaşımı, Doktora Lisans Tezi, *Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, İzmir, s.39-40, 2008
- Şahin, N., Oyun Teorisi ve Askeri Alanda Uygulamaları, Yüksek Lisans Tezi, *Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Konya, s. 6-26, 2004.
- Şahin, S., Terörizm ve Terör Örgütleriyle Mücadele: Türkiye’nin Daeş (İşid) Terör Örgütüyle Mücadele Politikası, Yüksek Lisans Tezi, *Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, s. 22-36, 2017.
- Şahin, S. ve Eren, E., “Oyun teorisinin gelişimi ve günümüz iktisat paradigmasının oluşumuna etkileri”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 1 (4), 266-267, 2012.
- Şen, O., Din, Terörizm ve El-Kaide, *Sarkaç Yayınları*, İstanbul, 2011.
- Şenol, D., Erdem, S. ve Erdem, E., “İşid: küresel bir terör örgütü”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26 (2), 277-292, 2016.
- Şen, Y. F., Demokratik Toplumlarda Siyasal Şiddet ve Terörizm, *Kilit Yayınları*, Ankara, 2018.
- Şen, Y. F., “Terörün toplumlar üzerindeki sosyo-ekonomik etkilerine bakış: Pkk terörü ve Ağrı gerçeği”, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (2), 17-70, 2015.

- Şimşek, M., “Terörizm: kavramsal bir çalışma”, *Akademik Bakış Dergisi*, 54, 319-335, 2016.
- Şöhret, M., “Etno-dinsel milliyetçilik bağlamında İrlanda sorunu”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2 (4), 39-75, 2013.
- Taslaman, C., Terörün ve Cihadın Retoriği, *İstanbul Yayınevi*, İstanbul, 2015.
- Taşdemir, F. ve Özer, A., “Kuvvet kullanma hukuku açısından Fırat Kalkanı Operasyonu” *Akademik Hassasiyetler*, 4 (7), 53-70, 2017.
- Taş, D., Türkiye’de Terörle Mücadelede Türk Kamu Yönetiminin İşlevleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme: PKK Örneği, Yüksek Lisans Tezi, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Aydın, s. 69-86, 2014.
- TBMM., “TBMM Raporu”, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/kanunlar_sd.durumu?kanun_no=6394, 2021.
- TBB., “Türkiye ve Terörizm”, Türkiye Barolar Birliği Raporu, Şen Matbaa, Ankara, 2006.
- Tektaş, T., Terörizm ve PKK Terör Örgütü, Yüksek Lisans Tezi, *Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, s. 56-68, 2019.
- Telci, H., Terör Örgütlerinin Algı Yönetimi Faaliyetleri: PKK Örneği, Yüksek Lisans Tezi, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Gaziantep, s. 64-78, 2018.
- Temizöz, C., Kuruluşu, İnfazları, Katliamlarıyla Siyasallaşan PKK Terörü, *Togan Yayınevi*, İstanbul, 2012.
- Teram., “Terör Örgütleri: ETA Terör Örgütü”, <https://www.teram.org/icerik/euskadi-ta-askatasuna-eta-terror-orgutu-orgut-yapisi-ve-tarihsel-gelisimi-41>, 2019.
- Tezer, Ö., Sınırı Aşmak, *Orient Yayınları*, Ankara, 2012.
- Tomuş, L., Terörizm ve Terörizmle Mücadele, *Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları*, İstanbul, 2004.
- Tozlu, M., “Terörizm bağlamında Hizbullah”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 8 (1), 39-49, 2016.

- Törel, T., PKK Terör Örgütü: Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Isparta, s. 37-39, 2002.
- Turan, Ö., Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu, *Acar Matbaacılık*, İstanbul, 2003.
- Turgut, K., Arap Baharı Bağlamında Türkiye-Katar İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, *Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, s. 89-95, 2015.
- Türköz, Ş., 20.yy'da Avrupa'da ve Türkiye'de Terörizm ve Terörle Mücadele, Yüksek Lisans Tezi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Afyon, s. 72-85, 2011.
- Uysal, A.B., A Method For Sustainable Development İn a River Basin: Game Theory, Unpublished master's Thesis, *University of İstanbul Technical*, İstanbul, s. 47-48, 2005.
- Ündücü, C. A., "Uluslararası sistem ve terörizm arasındaki ilişki", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 1-20, 2011.
- Vahdet.İnfo., "Ortadoğu'nun Siyasi, Etnik ve Dini Haritası", <http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya1/0228.html>, 2019.
- Yalçıntaş, M., "Ekonomik karar almada adalet ve oyun teorisi", *Maliye-Finans Yazıları Dergisi*, 103, 250, 2015.
- Yaşar, İ., Erdem, S. ve Uzun, Z., "İşid ve El-Nusra Terör Örgütlerinin Uluslararası Güvenlik ve Sosyoloji Perspektifinden Karşılaştırılması", *2. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu*, Mayıs 2016.
- Yeşiltaş, M., Özdemir, Ö. B., Öncel, R., Düz, S. ve Öztürk, B., Sınırdaki Düşman : Türkiye'nin Daiş ile Mücadelesi, *Seta Yayınları*, İstanbul, 2016.
- Yılmaz, M. H., Tutar, C. ve Varol, M., Hizbullah Ana Davası Savunmalar, *Dua Yayıncılık*, İstanbul, 2011.
- Yılmaz, S., "Ortadoğu'ya demokrasiyi getirmek" *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(3), 62-63, 2010.

Yurtseven, Ö. A., Türkiye’de Faaliyet Gösteren Dini Bir Terör Örgütü Olarak Hizbullah, Yüksek Lisans Tezi, *Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Gebze, s.69-71, 2006.

Yurttutan, H. İ., Terör Örgütlerinin Basın Yoluyla Sürdürdükleri Propaganda Faaliyetlerine Bir Örnek: Sabancı Center Suikastı ve Fehriye Erdal, Yüksek Lisans Tezi, *Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, s. 42-49, 2007.

Wikipedia., “Pençe Operasyonları”, <https://tr.wikipedia.org//> , 2021.

Wikiwand., “Marksizm-Leninizm”, <https://www.wikiwand.com/tr/marksizm-Leninizm>, 2019.

